

KASDIENĖS ISTORIJOS*

Vincui Krėvei-Mickevičiui

UOGELĖ**

Žema, linktelėjusi, ant pečių užsimetusi kutosinę skarą, senutė Uogelė vos slinko, kilnodama suklypusias, neklusnias kojas. Ji taikėsi eiti takučiu, tarp aukštų smilgų. Jos apavas ir lazdos galas buvo nubaltinti voratinklių.

Tuose kraštuose Uogelė retai pasirodydavo, dėl to žmogus, knaisiojęsis savo darže, prie kelio, ją užkalbino:

– Tetulyt, ar iš miesto taip vėlai?

Senutė paėjo dar keletą žingsnių ir, išgirdusi balsą, stabtelėjo. Patapnojusi vietoje, ji lėtai atsigręžė sveikąja ausim, bet visai į priešingą pusę. Nieko ten nepastebėjusi, kas galėtų ją šaukti, pakraipė galvą ir vėl sujudėjo.

Antrąkart paskutiniu laiku su ja įvyksta keisti, verčią susirūpinti dalykai: neregimi šaukiasi, o regimi – išnyksta. Greičiausia ją kviečiasi artimųjų vėlės. Užvakar nuėjusi į daubą pasirūgštyniauti ir atsisėdusi prie kupsto, keli žingsniai nuo savęs pamatė baltą veršį. Veršelis atrodė sulysęs, įkritusiais šonais, ir Uogelė nespėjo gyvulio pasišaukti, kai jis dingo lyg kvapas. Šis akivaizdus nelaimės, gal mirties ženklas senutę taip prislėgė, jog ji grįžo prisirovusi ne rūgštynių, o trūkzolių, slegiama neramių minčių. Sulaukus ryto ir pasijutus kiek geriau, nieko į burną neėmus, Uogelė išsirusė išpažinties. Dabar ji keliavo namo, mazgely nešdamos sūrio kriaukšlį, kurį tarėsi suvalgysianti pagriovyje. Bet kai tik balsas užkalbino iš oro, viską užmiršo, kojos ėmė pintis, ir prakaito lašai pasruvo veido tarpraukšliais. Balsas kalbino ne geruoju ir, kaip senutei atrodė, buvo panašus į balsą jos brolio Motiejaus, mirusio prieš septynetą metų, grabnyčių dieną. Svarstydamą šituos reiškinius ir spręsdama, kas reikės padaryti iki mirties, jeigu dar suspės, Uogelė išėjo iš miesto žemių. Kaip juslus

* Rinkinys išėjo 1938 m. pabaigoje su J. Mikėno iliustracijomis. Laimėjo „Sakalo“ bendrovės 1938 m. premiją. Pažangiosios kritikos jis buvo sutiktas kaip „nekasdieniškas literatūros faktas“ (J. Šimkus), kaip naujas žingsnis rašytojo kūryboje. Buvo pabrėžiama, kad apsakymai alsuoja gyvenimo tiesa, jų personažai tikroviški, o siužetai paimti iš pažįstamos kasdienybės. Rašytojas juose pasiekęs didelio formos meistriškumo, sugebėdamas trumpame apsakyme pasakyti tiek, kiek kitas visame romane. Atkreiptas dėmesys ir į stiliaus bei kalbos vertybes: „negalime nesigėrėti jo žodžio naujumu, taiklumu, posakio paprastumu, tikslumu ir meniškumu“ (Kruopas J. – *Gimtoji kalba*, 1939, Nr. 4, p. 63).

1940 m. pirmoje pusėje išėjo antrasis *Kasdienių istorijų* leidimas, iš kurio ir pateikiami šiame tome spausdinami apsakymai.

** Pirmasis apsakymo variantas išspausdintas: *Lietuvos žinios*, 1937, spalio 14, 16 antrašte „Senis Guoba“. Jo herojaus senio Guobos, kurį sūnus išveja iš namų, nepriima ir ištekėjusi duktė. Greit pasirodė ir antrasis apsakymo variantas – „Lietuvos ūkininkas“, 1937, spalio 28, lapkr. 4 antrašte „Bacelė“. Čia pagrindinis veikėjas – jau senutė, Bacele praminta dėl šveplumo, jos sūnus pramintas Japonu, jis ir marti Domicelė, praminta Kadugine, visaip skriaudžia senutę motiną. Čia nėra epizodo apie vaikų varžytynes dėl motinos.

Rink. KI „Uogelė“ – trečioji apsakymo redakcija. *Bacelę* pakeisdamas *Uogelė*, rašytojas jos paveikslui suteikė daugiau patrauklumo, naujais vaizdais ryškiau ją charakterizavo. Tuo tarpu sūnaus Japonu paveikslas piešiamas tik stambesniais bruožais, atsisakant detalių, o marčios smulkesnis apibūdinimas čia praleistas. Iš „Senio Guobos“ perkeltas parsivežimo namo ir nusivylimo, neradus tikėtų pinigų, epizodas. Tad sujungdamas dviejų ankstesnių variantų siužetines situacijas, įvesdamas platesnę motinos charakteristiką, rašytojas pasiekė didesnio idėjinio kryptingumo ir meninio apibendrinimo.

Yra ir ketvirtoji šio apsakymo redakcija, autoriaus specialiai parengta vertimui pokario metais. Joje motinos istorija pakeista samdinės istorija, šeimnininkui duota kita pavardė – Dulskis, o siužetinė linija iš esmės išlaikoma ta pati.

gerai žinąs kelią arklys, ji buvo pasukus į kalnan vedantį vieškelį, tačiau, pastovėjusi prie stulpo su kaimo pavadinimu, apsidairė ir tęsė kelionę senuoju taku. Palypėjęs vieškeliu, už beržyno, galėjai matyti kyšančius trobų stogus, – jos sūnaus Vinco, arba, kaip žmonės jį vadino, – Japonono ūkį. Vincas antrojo krikšto susilaukė po rusų-japonų karo, kuriame jis dalyvavo. Iš viso žygio kaimietis teatsiminė Charbine matęs žvairą vyrą su kasa, o Peterburge, pro kurį grįžo, piestu atsistojusį geležinį arkli. Jo motiną dėl skaisčiai raudonų skruostų kažkas praminė Uogele. Kito jos vardo apylinkėj niekas ir nežinojo. Uogelei teko nepavydėtina tokiame amžiuje tremtinės dalia: sūnus, kuriam tėvas mirdamas užrašė sodybą, ją, tikrą motiną, išginė, nė lazdos nuo šunų atsiginti į ranką neįdavęs.

Japonono gobši moteris, vos metams po vedybų praslinkus, anytą kaip įmanydama ėmė ūdyti: tingine ir tursa, veltėde ir taip, jog žmogui gėda sakyti. Įsidrąsinusi marti išlupo iš senutės visą namų valdžią ir užrakinusi laikė ne tik mėsą, pieną, bet ir adatą.

Paskum bobšė prasimanė, kad Uogelė norėjo ją musmirėmis nunuodyti. Nors senutė ir spyrėsi, kad ne nuo jos išvirtų grybų, o nuo pirmo vaisiaus, kurį marti įsčiuje nešiojo, ją tąsė, bet nieko negelbėjo. Tas prasimanymas, pradėtas blogu tikslu, supykė Uogelę su sūnumi, ir buvo tik proga ją atsikratyti.

Uogelė, turėdama neginčijamą globos ir karšinimo teisę, nebandė bylinėtis, amžių be bylų išgyvenusi. Ji vylėsi, kad sūnus kada nors pasigailės savo gimdytojos, o jei nepasigailės, – žmonės jį sugraudins,

Štai jau penkti metai Uogelė kampionavo pas našlę Žilienę. August ūkyje, pramani darbuos, ji griebėsi verpti, austi, ravėti daržų ir dažnam įtiko. Sūnus ir marti, rodos, visai ją užmiršo. Tik gal žmonių sugėdinti retkarčiais per kitus įduodavo nunešiotą drabužį, miltų žiupsnį.

Ketvirtą dieną po Uogelės apsilankymo miestelyje atvykęs į turgų su grūdais Japonas išgirdo, kad motina bloga. Blogo reikšmė šiuo atveju buvo senutės liga.

– Ims ir pasimirs... – kalbėjo žmogus, atnešęs naujienų apie Japonono vežimą, saujoje žarstydamas jo kviečius. – Juk gražų tarpą pagyveno.

– Teke, – nenoromis atsakė sūnus vienu iš daugybės šio krašto tarmės žodžių, kurie nieko nereikia, tačiau praverčia neįdomiam pokalbiui. Ir vargu ar Japonas būtų daugiau tuo reikalu kvaršinęs galvą, jei dar svarbesnė žinia nebūtų pakeitusi motinos atžvilgiu jo jausmų. Žmogus girdėjęs špitolėj šnekučiuojant, kad senė prieš keletą dienų lankiusis špitolėj pas kleboną ir teiravusis, kiek galėtų kaštuoti altorėlis su šventos Kotrynos paveikslu iš vienos ir švento Antano iš kitos pusės.

– Musėt, jūsiškė turi susistūmusi šimtelį, antrą... Nuo to litas, nuo ano, o per tiek metų ir sudėjo, – pasvarstė žmogus.

Tie žodžiai mažose Japonono akyse įžiebė rainai žalias liepsneles. „Didelę naujieną pasakei!“ kalbėjo jo ištysęs veidas. Tačiau, būdamas atsargus, jis nė puse žodžio daugiau nepasiteiravo apie senutės išteklius. Kaimietis ūmai atlyžo:

– Kaimyne, juk aš ir boba sakėm: tik tu gyvenk, būk. Tu man motina, ar ne? O kad tu motina, tai kaip aš prieš tave? Boba ne tą šaukštą padavė, o jai užėjo, kad mes visi prieš ją... Užėjo, užvirė, ir gana. Baisiai unarava... baisiai! Ar gerai, kaimyne, mums prieš visą svieta?

Tą patį Japonono pakartojo ir dar kitiems pažįstamiems, bet visas jo dėmesys ir klausia budėjo: rasi dar ką nors išgirs apie senutės apsilankymą klebonijoje? Šitais sumetimais Japonono sustabdė vežimą prie špitolės ir bažnyčios tarnams apdalijo po gorčių dirsetų rugių, prašydamas pasimelsti už motinos sveikatą. Kas jam rūpėjo sužinoti, jis ir sužinojo, bet ne daugiau: kalba apie altorėlių įtaisymą išėjo iš paties klebono.

Grįžtant namo, sūnų kamavo įkyri mintis, kad palikimo neišgraibstytų svetimieji. Jeigu senoji pinigų dar neįdavė kunigui, gal nesunku ją bus atkalbėti.

Kitą rytą į našlės Žilienės kiemą įsvyravo sūnaus vežimas, iš kurio išvirto sunkus, su rudine iki žemės vyras ir jo moteris. Pametę arkliams, susitvarkę drabužius dar žvilgtelėję pro tvartuko duris į našlės gyvulį, atvažiavusieji pasuko į trobos pusę.

Įėjusiems kampas padvelkė drėgme ir kačių šlapumu. Aplink ligonės lovą buvo matyt jos darbai: ratelis, skietai, o ji pati lyg voras krebždėdama tysojo tarp savo verpalų ir nuogos sienos.

Uogelė neįžiūrėjo naujai atvykusių, tik negarsiai vaitojo, krutindama žilu plauku sužėlusį smakrą. Jos kojos, kaip nuo medžio kamieno atkirstos šakos, kyšojo ilgos, apautos raudonomis kojineimis.

Sūnus priėjo, garsiai pabučiavo motinos gyslotą, sausą tartum luobą ranką ir nevikriai ją vėl paleido. Atsitraukęs žingsnį, jis stumtelėjo pečiu savo žmoną, kuri suklypo ties ligone, apkabinusi ją per kelius.

– Prašyk! – paskatino vyras.

Sužvigo alpulingas, nejaukus marčios balsas:

Žilagalvėle, atleisk, dovanok, kad širdį uždaviau... pikty liežuvių pasiklausiau... Nėra man ramybės nei gyvuly, nei lauke... dieną naktį verkiu. Mamyt, dovanok... – marti pradėjo glostyti anytos kelius. – Važiuosim namučio, šiltą mūriuką pastatėm, cukorijos nupirkom... gyvensim, džiaugsimės... pikty liežuvių nesiklausysim...

– Apsimeti, oi apsimeti! – prabilo našlė Žilienė, slaugiusi ligonę. – Ji dovanos, o dievas nedovanos. Išmesk iš širdies gyvatę, gyvatę tu išmesk!..

– Teke! – nepatenkintas burbtelėjo Japonas ir, ištraukęs iš kišenės plokščią butelį, atkišo pačiai: – Duok, tegul iki dugno...

Marti, padedama vyro, stengėsi Uogelę pagirdyti atsivežtinėmis žolėmis, bet darbas nevyko: didelė skysčio dalis išsiliejo, ir valandėlę senutės lūpose pūpsėjo burbulas. Ligonei atsirūgus, jis plyšo, ir išsvėmti vaistai su tąsiomis seilėmis nusidriekė per smakrą.

– Dar gurkšnelį, mamyt... bus geriau, važiuosim... – ir marti vėl išliejo.

– Aaa,– atsiliepė Uogelė, pakeldama kančios išraižytą veidą. Tik dabar, atrodo, jos akys, pažinusios saviškius, kartu pradžiugo ir surūstėjo. – Pa-pa... – tęsė ji vėl atkritusi į pagalvį, smaugiama troškaus kosulio, – antroji diena vis man... rodžias, – ėmė ji judinti pirštus, – grajina triūba... mylistos pilns man jos balsas...

Senutės vokai išspaudė didelę ašarą, kuri, nuriedėjusi skruostu, įstrigo smakro gyvaplaukiuose.

Ją kalbėjo susipainiodama, lėtai skiemenuodama žodžius, tartum juos būtų kas tempęs atgal į krūtinę. Daugiau nieko negalima buvo suprasti iš jos pasakojimo. Išvežė Uogelę saviškiai be žado, su mirties rūku akyse, apkloję kaldra, tarp jos menkų palaikų. Namuose jai paruošė geriausią virtuvės kampą. Japonų moteris, atidavusi anytai kraitinius patalus, su vyru išsikraustė į neįruoštą trobos galą.

Keletą dienų senutę leliojo kaip tikrą motiną, nuo kojų iki galvos ją aprenkę naujais drabužiais. Ir keletą dienų Japonas su pačia mįslingai žvalgėsi vienas į kitą, siūlė po siūlės, klostė po klostės išglamžę Uogelės skudurus.

– Kur ji galėjo juos dėti? – buvo įsibrėžę jų kaktose.

– Ar tu gerai peržiūrėjai? Gal pamuštinį užsiuvo!

Ir vėl tarp godžių marčios pirštų slinko kiekvienas Uogelės skarmalo lopas, mazgelis.

Ligonė iš lėto atsigavo. Jos skruostai suliepsnojo, liežuvius atsirišo, ir po ilgos tylos, lyg pati sau, vieną rytą atsisėdusi lovoje, ji pradėjo:

– Buvau anądie bažnyčioje... Teiravausi klebonėlio... duok jam amžiną sveikatą, kiek žvakės... atsieitų per visus metus... Untano švento natencijai. Gerą jis man nesyk padarė... anukart, kai grįžas įsimetė kojoni... Pamislinau: greit atsitrauksiu, tegu žib žvakutės... Geras klebonėlis, nepuikus... pasišaukė zakristijoną: „Tai kiek išeina per metus, jei po tris ilgąsias deginti?“ „Keturiolika dešim tų

penki litai, klebonėli“... „Ve, motin, tau per brangu... Per brangu!“ – Uogelės balse buvo pastangos perduoti storą klebono balsą. – Ištekau tik ant varpų... dviejų giedorinių tris dešimtis litų prie kūno turėjau, visus atidaviau... Sakau, jau duos dievulis man paskutinę valandą sūneli matyti, prašysiu pastatyt tas tris žvakeles...

Uogelei kalbant, niekas nesutrikdė slopios tylos. Paaiškėjus visai tiesai, Japonas apsiniaukęs išsivadino pačią laukan. Motinos karšinimo ir pakasynų išlaidos smarkiai abu išgąsdino.

– Še kad nori! – tarė vyras.

– Kas kaltas, kad ne tu. Durnas sakė, nuo durno girdėjai, durnium pats pasilikai. Rokuokis su ja! Aš jos brudo nevalysiu! – atsakė įtūžusi marti.

Pirmiausia iš Uogelės pašonės dingo patalynė, o greitai ir dovanotieji drabužiai. Motina vėl gulėjo savo atsivežtiniuose skarmaluose, pertempta su visa lova į nuošalų kampą. Namiškiai kol kas, dėl žmonių akių, paslėpę neapykantą stengėsi apsimesti Uogelės nepastebį. Rudeniop, prasidėjus gruodams, į virtuvę susigrūdo daiktai ir žmonės, šaltesnėmis dienomis kovodami dėl pirmos vietos prie ugnelės. Uogelė kranksėjo, įsikibusi į lovos briauną, pro aitrius žabų dūmus ir aslos dulkes godžiai lekuodama orą. Ant ligonės guolio dėjo rėčkas, geldas su grūdais, o dažnai, visai nepaisydami smilkstančios gyvybės, krovė ant jos pakulas, verpalus.

Viršum Uogelės galvos Japonas įsitaisė kertinę lentyną, kur sukrovė vinis, tabaką, gražtus. Prireikus daikto, sūnus pasistiebdavo, užgoždamas skvernais motinos galvą ir grabaliodamas lentynoj, kiekvieną sykį ant ligonės ką nors numesdavo. Kartą ant jos galvos nukrito net sūnaus plaktukas.

Uogelė, nors ir su guzu pakaušy, nesiskundė. Senosios tyla dar greičiau įsiūbavo Japonų ir jo moters kantrybę. Kas namuose perrūgo, neiškepė, supliko, iširo – buvo kalta Uogelė.

Smilko ji lėtai ir ilgai. Kartais atrodė, bus galas, bet – didžiausiam karšintojų pykčiui – senutė vėl kėlėsi iš numirusių, pukšėdama lyg ežys. Mažai ką Uogelė valgė ir vis dažniau pati su savimi vapaliojo.

Užėjus šalčiams, prieš kalėdas, namai diena iš dienos laukė atsivedant karvę. Kūtės buvo nesandarios, jų lubos menkai apkrautos. Mėšlai stiro, apsitraukdami šerkšnu. Gyvuliai drebėjo. Japonas, būgštaudamas dėl vaisingos karvės, pasakė žmonai:

– Kad ne ta, galėtum į vidų padėt. Užtūpė kampą, ir kas jai!

Karvę buvo nuspręsta atgabenti į virtuvę, tačiau reikalą trukdė „ta“, kuriai sūnus ir vardo gailėjosi, vis dar rusinti lyg nuodėgulis, užklotas daugybės metų pelenais.

Neslėpdamas savo apmaudo per ilga motinos karšatimi, Japonas kasdien rasdavo progos sau ir kitiems iš Uogelės pasidaryti juokų. Atėjus žmogui, sūnus mirktelėdavo į senutės pusę ir garsiai, kad ji girdėtų, pradėdavo:

– Ar girdėjai, ką ten kunigs sakė? Atėjo iš Rymo nuo popiežiaus raštas. Rokuo, kas per mėnesį dabar nenusikvėpeliuos, tai to dūšią šventas Agrikolijus į beždžionką pavers...

– Gelbėk mus nuo pikto... Tebūnie šventa tavo valia, – atsakydavo maldos žodžiais senutė, sveikąją ausį prispausdama prie pagalvio.

Radęs laikraščio skutą, Japonas, tik dideliu vargu įstengęs sulipdyti žodį, ilgai krutinęs ūsus ir lūpas, kartais perskaitydavo eilutę, bet ir tai iš kito galo. Jei laikraštis būdavo parašyta: „ispanai apstato Prancūzijos sieną sargyba“, jam išeidavo: „iš bado apstato Prancūziją sieną su grybais“. Po tokių perskaitymų Japonui užeidavo noras leisti su žmonėmis į šurpius svarstymus. Jam neiškrisdavo iš galvos nei grybai, nei šienas, kol jis neišaiškindavo sau, kad Prancūzijoje siaučia badas ir gyventojai, susėdę aplink šieno kupetas, kepsi grybus.

Grįžus į namus Uogelei ir laukiant karvės apsiteliavimo, turėdama laisvo laiko, Japonas išsitraukdavo silkių skysčiu permirkusį laikraščio kampą ir dažnai, nė vieno žodžio neperskaitęs, kreipdavosi į pačią:

– Ohoho! Ar girdi, kad dabar išėjo įstatymas: kas sulaukė šešiasdešimt metų, prie to atvažiuoja kamisija, įkiša į maišą – ir po ledu...

Viena akimi žiūrėdama į Uogelę, apsimesdama išsigandęs, jis pridurdavo:

– Kur čia tą motką dabar paslėpti? Juk gal rytoj atvažiuot! Ką tu su tom kamisijom!

Uogelė, gerai suprasdama sūnaus pašaipą, kasdien vis šaukėsi mirties, bet mirtis delsė.

Atrodė, jog naujos marčios užgaidos turės priartinti senutės galą: baigusi kalėdinį žlugtą, marti viršum Uogelės galvos ištempė virvę ir padžiovė apledijusius skalbinius. Įšilus nuo skudurų ėmė papsenti vanduo ant senutės. Ji kraipė galvą šen, ten, bet niekur negalima buvo rasti vietos.

– O tu varge mano... Kodėl mane, giltinėle, užmiršai? – silpnai padejavo anyta.

– Kur aš juos džiovinsiu? Savo užanty? Neprižiūrėčiau – utėlės užgraužtų! – apibarė marti.

Uogelė ilgai kniūstė, pukšėjo po savo skarmalais ir pagaliau nusprendė atsigulti kojomis į baltinių pusę, galva – į krosnį. Po trijų mėnesių patalo pirmąkart ji ryžosi be kitų pagalbos tokiam sunkiam darbui. Atsitūpusi vidury lovos, ligonė perkėlė pagalvį; nužiūrėjusi, kai niekas nemato, išsikrapštė mazgelį su smulkiais pinigais, seniai jau vikrios rankos jai pakeistais į gelžgalius, ir, viską sutvarkiusi, atsigulė. Nauja guolio tvarka Uogelei greitai įsibodo. Nematė pro langą dabar ji girdant gyvulių, nueinant ir ateinant pažįstamų. Nematė ir kasdieniško aslos gyvenimo, prie kurio priprato jos žvilgsnis: įsigaunančios iš smilkstančios ugnies, katės ir net kartais įbėgančio, visuomet godaus, senutę apuostančio šuns.

Pasikamavus dieną, Uogelė vėl užsigeidė susitvarkyti senuoju būdu. Bet kaip jau ne kartą atsitiko, pasivaideno jos akyse... Rodos, buvo vasara, ir pro atviras duris pamatė ji aukštoje kiemo žolėje atsėdusį Nikodimą, velionį savo vyrą. Nikodimas, kažkodėl tyliai juokdamasis, pešė žąsį, bet žąsis, dar gyva, balsiai gageno...

– Šėtone, ką tu darai! – suriko Uogelė ir pakilo atimti iš Nikodimo žąsies.

Išlipo iš lovos – viena oda, apsikarsčiusi škaplieriais, pasirinkė drebančiom rankomis lyg šakaliais. Sučiupo ją sausas kosulys. Ilgai tampėsi gyvastis su krūpsinčiomis aštriomis mentėmis, paskum švystelėjo šonan ir sugriuvo asloje.

Rado ją taip pasikėtojusią marti, šaukdama įvertė guolin ir pamačiusi, kad anyta neišgali, kvėpčioja užsimerkusi, piktoje širdyje nusprendė: baigiasi.

Pusryčius valgant, šeimyna nenuleido akių nuo Uogelės, kuri čia, rodos, baigėsi, čia vėl krutėjo ant jos smakro tamsus apgamas su keliais ilgais, lyg peteliškės ūsais, plaukais.

– Ve, ve – kuždėjo marti, laikydama šaukštą po nosimi, pamačiusi senutės galvą vis artyn ir artyn svyrant prie krūtinės.

Užkimšęs burną kąsniu, Japonas kryptelėjo į motinos pusę, sustojo kramtęs, bet greitai vėl sutraškėjo jo žandikauliai:

– Sulauksi iš Matuzelio veislės!¹ Datrauks iki šimto...

Priešingai sūnaus ir marčios viltims, motina neužsibaigė: priešpiečiais išsriuobė šildytos bulvienės lėkštę ir ėmė giedoti. Uogelė giedojo plonu, vos girdimu balsu, lyg po žeme.

Grįžęs iš kiemo su lentgaliu sūnus priėjo prie giedančios ir pradėjo ją matuoti. Uogelės raukšlėta apatinė lūpa išslydo iš po viršutinės, akys sužvilgo.

– Giedok, giedok, – atsiliepė sūnus, kraipydamas lentą.

¹ *Matuzelio veislės* – Matuzalis – Biblijos personažas, žinomas savo ilgaamžiškumu.

Senutė nutilo. Nesulaukęs iš motinos priekaištų, Japonas pastatė kampe lentą ir pradėjo grioztis lentynoje. Išsiėmė jis peilį, pro kiaurą kišenių įstrigusį į vatinio padalkas, atsitempė prie motinos galvos kėdutę ir atsisėdo pjaustyti tabako.

– Tai kažgi, rytoj pakasynoms skerst kuilį ar ne? – tartum pats sau kalba Japonas, vartydamas ilgą peilį.

Uogelė ir nekrusteli. Viena ranka jos padėta ant krūtinės, kita sulenkta prie galvos, tik vienišas pirštas stypso lyg rodydamas į dangų. Vaškiniai akių vokai stipriai prikepę. Peržengęs kėdutę, Japonas žvilgteli arčiau, paskum į pačią. Krusteli senę už peties.

– Jau pastirusi, – atsiliepia ramiu balsu Japonas ir nenusiėmęs kepurės, su peiliu rankoje, persižegnoja.

Paskum išsiruošia į kaimą. Jo pypkės dūmas apskritais kūliais verčiasi į orą, ir įšalus žemė skamba po sunkiomis klumpėmis.

Kaip takas, kuriuo jis ėjo, kaimiečio mintis buvo tiesi, paprasta: į grabo dugną įdės sutriušusią alksninę lentą, nuo liepto. Juk vis tiek jos niekas nematys.

Kaimynuose Japonas patrynė krosnis, rūkydamas priseiliojo aplink jas, pasipasakojo laukiąs karvės apsiteliavimo ir tik išeidamas, lyg tarp kitko:

– Gal ateisit pagiedot? Jau mūs senosios nebėr...

Vakare susirinkę aplinkiniai rado Uogelę įneštą į šaltąjį trobos galą. Vėjo glemžiama svilo grabnyčia.

Giedotojams užtraukus, prie jų prisidėjo ir karvės baubimas virtuvėje, ką tik užėmusios su veršiu senutės vietą.

MIRUSIŲJŲ REIKALAI*

Ona Strakalienė ir Rozalija Vyturytė buvo kaltinamos, kad, sutartinai veikdamos, apgaule ir suktumu išviliojo iš Mikasės Treigyтės, Bekampių kaimo gyventojos, dvejetą pagalvių, naujus kailinius ir lašinių paltį.

Abi kaltinamosios stovi priešais teisėjo kairę, greta viena kitos. Tai pagyvenusios moterėlės. Pirmoji aukšta, ilgakaklė, nuožulniais pečiais, su išlindusia iš po skarutės standria geltona kasa, laiko ties juosmeniu sunėrusi vyriškai plačias rankas, retkarčiais drąsiai alkūnėmis pakeldama smunkantį žalią sijoną. Apylinkėj ji žinoma Cukierkos vardu ir verčiasi pardavinėdama šventadieniais prie bažnyčios rožančius, maldaknyges, riestainius.

Rozalija gerokai žemesnė už savo draugę, smulkaus, suvytusio veido, mažumą kuprota, pasvirus į šoną, tartum stovėtų viena koja. Moteris beveik miega, kietai sučiaupusi siauras lūpas, nusigręžus į šalį, abejinga ir gal pasitikinti, kad joks smūgis nebus skaudus per jos kūną dengiančių skarų ir sijonų eiles.

Mikasė Treigyтė, stovinti prie kaltintojų suolo, raudonskruostė, krūtinga mergina atviromis, išsigandusiomis akimis, didele burna, pukši nosimi, žvilgčiodama į teisėją, kuris tęsia klausimus:

– Vadinasi, jūs, nuėjusi pas Oną Strakalienę, radote jums nepažįstamą Vyturytę. Ji gulėjo lovoje, taip? Papasakokite smulkiau, kaip ten buvo...

Kaltintoja visa sujuda, storomis lūpomis tyliai sau pakartoja teisėjo žodžius ir mirksėdama atsigręžia į kaltinamąsias:

* Pirmą kartą spausdinta rink. Kl. Bene vienintelis P. Cvirkos apsakymas, parašytas tarmiškai, t. y. jo pagrindą sudaro tarmiškas herojės pasakojimas.

– Va, kai buvu, pons teisėjau. Per dievu kūną užėjau pas Oną Strakalienę apsiaut čeverykų. Mes, visos tretinykės, katros iš toliau, tenais užeinam. Kė šilta, tē iki Šimšynės einam basos, vo čeverykus nešamės, vo kē pasiekiam Cukierką, tē...

– Pons teisėjau, ji mane pažeidžia! – pertraukia energingai Strakalienę, alkūnėmis kilstelėdama sijoną. – Kokia aš jai Cukierka!

Teisėjas, dukart pieštuku trinktelėjęs į stalą, rūščiu balsu:

– Kaltintoja, venkite netikrų vardų! – ir ramiai priduria: – Pasakokite!

Mikasė Treigyte droviai supukši nosimi: phy phy, ranka perbraukia įsiliepsnojusį veidą ir tęsia:

– Kė aš užėjau tądien apsiaut čeverykų, veiziu – Onos lovelėj betysanti kažī kokia moteriškėli. Anė matyta, anė regėta ana ma. Gul sau lygum pašarvota, akys užvertos, rankos ant krūtinės, balta lygum paplotėlis. Ka lūpos nejudėtų, sakytum mirusi. Kė jinai tei gul, ma užėjo smalsatis, i klausiu Cuk... Oną. Vo jinai mane pavadinu už durų i sak: „Agi tu nežinai? Kai gis tau nieks nedavi žinot, kokią šventą moteriškėlę turiu. Nuo dievu atsiųsta, sak, nuo paties dievulėliu. Ka ant vandens aną paleistum, sak, lygum asla nuaitų, ka ant vabalėliu pasodintum, kē dulkelę pakeltų. Matai, sak, kē ana lūpom šiušin, tē su šventu Petru rokuojasi. Vakar visą rytą, sak, su pačiu dievuliu šnekėjusi. Kē jai toji valanda užaina, ana, sak, persimainu veidu i paveikslu i, sak, šaltas prakaitas vūpele nuo kaktos bėg, i ka anai tąsyk peiliu ranką nupjautum, nieku nejustų, tei dūšėlė anos į dangų pakyl... Vai, kokia šventa, sak, ka tu žinotum: kē jinai dabar pas mane dešimta diena yr, nieku į burną neėmi, vo tokią stiprybę per poterius jaučianti, ka galinti vienu pirštu girnų akmenį pakelt.

Tē, ka ma užėju da didesnis smalsatis, aš i klausiu: „Vo iš kur, Onele, anoji atsiradu, kas jinai per viena?“

Ona ma i sak: „Tfu, tfu, ka aš sudžiūčiau, tau pačiu sakramentu nepasakiau! Atsirado jinai, matyk, su apveizdos žinia. Kē anuočės kilu didysis vėjas, Tursiškių pievoj vyrai, bepjaudami šieną, pamati tiesiai iš dangaus kažī ką bekrentant. Nubėgu į tą vietą, žiūri – moteriškėli besėdinti, kryžmai rankeles sudėjusi. Nė iš kur, nė kaip atsiradusi, aina neapreiški. Sviets, didžiai įbaugints, nenorėju jos prisiimt, tē aš varguolėlės pasigailėjau. Parsivedžiau, sušildžiau, vo į trečią dieną ana prakutu, i kakta kē jonvabolė ėmi šviest. Dingtelėju many, kad nuo dievu anoji, vo teip i buvu. Kē aš daviau, sak, persivilkit jai savo marškinius, tē i pamačiau, ka ana nekaltu prasidėjimu...“

„Kai tu pamatei?“ – klausiu Oną.

Ona i sak:

„Ugi ana visai be bambelės.“

Tē kē mes pagrįžom į vidų, moteriškėli sukrotėju i ėmi pasakoti danguje buvojusi, i kai, su kuo tē matėsi, su kutruo šnekėjusi. Tei viską nupasakoju, lygum šventoje knygoje. Vo aš sau padūksėjau, padejavau, amžinatilsį motulę atsiminusi, i sakau, lygum pati sau: „Ai, ai, ka tei žmogus žinotum pro giminę i artimą, kas su anuo... Rasi mano motinėli tarp išganytojų besėdinti...“

Kē anoji šitei išgirdu, padarė kryžių ant manęs, ant savęs i klausia:

„Vo kai tavu motinėlės pravardė? Gal i mačiau.“

Kē aš jai pravardę pasakiau, jinai kē šoks lovelėj, kē suriks, lygum anai žaltį į antį būt įkrėtę, kē ims, ke ims mane novyti. Sak, ak tu arkliaširde, šėtonu sėkla, kai tu drįsai šitei tikrą motiną užmiršt. Sak, mačiau, kai anoj tirt skaistykloj, sak, jau visai baigia šalt, dantelis ant dantelio nesuein...

Vo Strakalienė Ona kumšt, kumšt ma: „A nesakiau, sak, ka ana viską kiaurai permatu, a nesakiau?!“

Vo toji moteriškėli, pons teisėjau, vis ant manęs: „Kai tau dar sauli švieč, sak, kaip tau dar gyvulus neišstip, ka tu taip motinėlę šaldai?!“ I da graudžiau ana pradė, pradė, ka po to ma širdį suėmi...

Kaltintoja iš rankovės išsitraukia nosinę, nusišluosto akis, išsišnypščia ir kūkčiojančiu balsu, valdydamos:

– Amžinatilsj motinėle gera buvo... kė nuo trūkiu per sekmines pasimiri, tik vienoms mišelėms kunigui nunešiau, vo daugiau neišgalėjau. Pamislinau sau, ka tik šita šventa moterėli teisybę porin, sykj jinai su pačiu dievuliu rokuojas, tē i klausiu anos: „Ka žinoč, kai motinėlei padėt, nieko nepagailėč. Vo ka mišeles užpirt, čėsas padėtų?“

Ona i sak: „Tas yr gerai...“

Moteriškėli taip pat: „Tas yr gerai, sak. Ana apturės dūšios ramybę dėl visų metų, bet šaltj paliks kentus kė kentus... Sak, vo ar neturi čėsas avinių kailinių?“

Aš kė kvaila, pons teisėjau, sakau: „Turiu, turiu, kai neturėsi! Naujintelaičius įsitaisiau...“

Tē gulnčioji vėl persižegnoju, pašvebelzo, pašvebelzo kaži ką lūpomis i sak:

„Dėmėkis, ką čia pasakysiu, bo per dangaus mylestą tau paties Jėzaus žodis bus apgarsintas. Nuveik, sak, šitų ketvergu vakarą, kė pritems, padėk tuos kailinius ant motinos kapu ir, sukalbėjus Sveika Marija, greitai, neatsisukus i nesidairydama, sprūdink namo. Vo aš, sak, tuomsyk nulėksiu tenais, į skaistyklę, i duosiu žinot motinėlei...“ Ma užėju toks dimnastis, ka da tei nebuvo girdėjusi, i klausiu:

„Kai tas yr, ka dūšelei būt reikalingi šio svietu avinkailiai?“

Tada Ona Strakalieni kė šoks šoks! Girdi, jau vėlekos tave velnias kusin, jeretiku šmoc! A tu nežinai, ka skaistyklėn visi atein kai yr, vo tik į dangų priimti nusimet mėšą i kaulus i palieka už durų lygum purvinas vyžas. Jaugi tu krikščionišku tikėjimu neprasimokei, sak?! I pasku, pons teisėjau, Ona i šitoji prisaiikdinu mane, ka niekam nepasakoč, bo, sak, to numirėliai nemėg i gali didelę blėdį padaryt.

Tē aš, kai anos rodijo, nuvėjau tenais, ant kapeliu i padėjau tuos kailinius. Kitądien, da pro gaidystę, nubėgau, jau anų nebuvo. Pamislinau širdy: tuščia jų, ka tik motinėlei būt šilčiau! Pagriždama užsukau pas Cukierką i viską apsakiau, vo toji moteriškėli palingavu galvą i sak:

Jau apturėju tavu dovaną motinėli. Jau ana netirt bet, sak, dabar sykj pradėjai, tē i pabaik. Sak, šiuosyk tave motinėli praši dviejų pagalvių, ba tenais, skaistyklėj didelei šalta i tamsu i kieta yr gulėt ant akmenų. Kits kiaurai šonus pragul, kits galvą atsidauž. I dėl to kenč, kolekos su kūnu, pakol dangų pasiek.“ I da i ma kalbėj, kalbėj i įkalbėj, vo aš i nunešiau tas pagalves i kitądien anksti nubėgus jų neradau.

Nuo tosyk mes pasidarėm didelės draugės, i kur buvus nebuvus – aš vis tenais... Būdavu, užnešu tē skerstuvijų, tē sviestu kruopelę, tē vilnų kuodeli, tē vis šnekam pro aną gyvenimą, pro motinėle, tē vis gražiausiai toji man apsakinėja, lygum iš knygų. Vienąsyk toji moterėli i užved, kad čėsas mano motinėle vaduot iš skaistyklės. Tegul, sak, anai i nešalta, i nekieta dabarties, betgis nēr anai ramybės tamsybėj, i gana. Kitąsyk jinai sak man: „Susilaukiau žinios... Greit taviški, sak, bus paskirta į dangų. Bet tie, sak, katrie bus nuskirti į dangų, turės datirt paskutinę dievu bausmę... i pereit didelę girią, vo iš tos girios juos užpuls velniniai šunys, lygum meškos. Katrie, sak, neturės su kuo tuos šunis paėsdint, tē plėšys gyvus užpuolę, i aniem dideliai skaudės.“

Tē aš i klausiu:

– „A yr koks ratunkas nuo tų velninių šunų?“

„Yr, yr, – sak toji moteriškėli. – Klausykies, sak. Jei turi gerą lašinių paltj, nunešk ryto pavakariu ant kapu kai anuosyk. Kė mirusioji tuos lašinius apturės, te, aidama per tą girią, vis po bryzelj mes tiem šunim vo tei ana sveika liks, bo velniniai šunys labiausia smaili ant tų lašinių.“

Aš i paklausiau jos i nunešiau ant kapelių, kai reikėju, bo savu motinėle dideliai mylėjau. Kė tik aš nunešiau, sukalbėjau Sveiką Mariją i jau atgal sprūdinau, ka užeis kūnu silpnumas... Matyk, sunkus lašiniai buvo, nuo penkių pirštų storiu, let let atvilkau. Nepagalėdama – atsisėdau ant kaži kieno kapeliu... mažumą pailsėt... Nežinau, kiek tesėdėjau, betgi jau temu, kė išgirdau: šliup, šliup. Nagi, dirstelėsiu pro krūmelj, vogi pasilenkus, tokia ilga kė kažerga boba – kiuost, kiuost prišoku prie

mamutės kapu, apsidairi, apsidairi, pagrob tuos lašinius i bėg. Iš sudėjimu visai ne mana mamut. Mislinu, kas čia galėtų būti? Ugi toji tiesiog pro mane. Vogti žiūriu – Ona Strakalieni. Kė ji pro mane, aš ka suriksiu:

„Ona, Ona, bjaurybe, padėk lašinius!!“

Vo ji da smarkiau ka užkūri. Aš pasku. Jinai per laukus, apsukuo miestelį, per rugius, pribėgu vūpelę, šniokšt – perbridu, pakalnėn, pakalnėn, ka nori – papūsk anai. Matau, ka nieks nēr, i nebėgau. Po to širdį ma tei suėmi... Na, mislinu, tik nedovanosiu. Ainu i verkiu, ainu i verkiu. Vo priešais mane atein mūs patagraps. Sak, moteriškėle, kas tau yr? Aš jam viską ir apsakiau, tē jis mane apraminu ir nuvedi į paliciją. Palicijanc sak: „Aš tuo datirsiu, a ji su bamba, a be bambos, ta tavu šventoji“, – i nudūmė pas Oną. Suradu tuos lašinius Mauruku rugiuos i da vieną pagalvį. Vo kailinių i kitu pagalviu tei i neatgavau. Mislyk, ma nē į galvą neatėju, ka ta moteriškėli buvu Rozali, ką kitusyk grytelnykų vožkeles gani...

Pala, da ne viskas, pons teisėjau!

Ant rytojaus ainu iš bažnyčios, veiziu – Strakalieni darže beravinti. Kė tik jinai mane pamati, skėst ant galvos andaroką, atstatė ma, perprašau... nuogalainę, i rėk:

„Te, pabučiuok ma! Te, pabučiuok!“

Vo aš jai i pasakiau:

„Matysim, kai tau pons teisėjas pabučiuos...“

Kaltintoja nutyla. Publikoje, jau kuris laikas kikenus, pakyla garsus, skanus juokas. Teisėjas taip pat šypsosi, bet, greitai susivaldęs, rūstus kreipiasi į kaltinamąsias, kurios stovi greta viena kitos, susigėdusios, tylios, – Cukierka didelė, plona, Rozalija žema, nusigrėžusi į šoną, abejinga, tartum pasitikinti, kad joks smūgis nebus skaudus per jos kūną dengiančių skarų ir sijonų eiles.

TIK PORA KLEBONIŠKŲ*

Mokytojas Zigmas Škėma, palikęs besilinksminančią kompaniją, žingsniavo basas siaura, drėgna, žuvėdrų kojomis išrašyta smėlio juosta vis tolyn ir tolyn. Pamatęs kaimo namus ir geležinkelio pylimu ropojančias karves, jis pakilo stačiu krantu į parugę.

Dar neseniai grūmojusios perkūnijos debesys nugulė šiaurės kraštu. Balzganį jų masyvai lyg povandeninės uolos atsispindėjo ramiam upės paviršiuje. Toli grojo orkestras: buvo girdėti tik duslus būgno dundėjimas. Už ilgų sielių lyg pavargę dideli paukščiai plasnojo irklai. Neaiškūs garsai, tirpstą švelniame laukų aksome, ir vieversio daina mokytojo krūtinę nusmelkė lyg brangios rankos glostymas. Jis išsitiesė žolėje, padėjo po galva rankas, kojos pirštais raudamas kiauldobilius. Kai tik jo nugara palietė žemę, o akys įsirėmė į didelį žydrą dangų, pašąmonėj gimė neryškūs, vienas nuo kito atitrūkę vaizdai. Rodos, matė žolėje paskendusią varpinę, ties kuria susirinkę vaikai taikėsi akmenuku į sukiužusį varpą, paskum išsiskleidė lygumos... Seniai, atsiminė jis, dar būdamas gimnazistas, vasarą parvažiavęs atostogų, mėgdavo nueiti į aukštą kalnelį, prie senos varpinės, atsigulti lygiai taip ir spręsti jį kankinančius klausimus. Būdavo, atsiguls jis, trečios klasės kukulis, ir galvoja: erdvė! Gerai, tegul ji tęsiasi milijardų milijardus mylių, tegul jos tolį ir plotį neišreikši nė viso pasaulio smėlio

* Pirmą kartą spausdinta: *Dienovidis*, 1938, Nr. 1 antrašte „Išsprūdo“. Rink. KI tekstas taisytas, pakeista veikėjo pavardė (iš Zigmo Gavėno į Zigmą Škėmą), apsakymo pradžia (I red. buvo pabrėžta, kad nuo kompanijos mokytojas nuklįsta jau išgėręs, kad jis bailaus būdo ir mėmė) ir pabaiga (I red. mokytojas išsigandęs ginčo su inspektorium, naktį parašo prašymą, kad jį priimtų i valdžiai artimą organizaciją, kurios vienam skyriui vadovavo inspektorius, ir rytojaus dieną jį įteikia), skirtinga ir mokytojo sprendimo pasipriešinti, maištauti motyvacija. Tad KI tekste nuoseklesnė, labiau motyvuota mokytojo dvasinės būklės, jo maišto ir atgailos charakteristika, sustiprėjo apsakymo idėjinis kryptingumas ir meninio apibendrinimo jėga.

dulkelių skaičiumi, bet kas už tos erdvės? Kas už begalybės? Vėl begalybė? Argi nėra visa kam galo? O jeigu yra, tai kas už to galo, už įsivaizduojamos ribos?

Kai galva įkaisdavo, jis pakildavo ir bėgdavo, stengdamasis daugiau savęs nevarginti tokiais jo protui neaprepiamais klausimais.

Atsiminė Škėma save jauną, tuos vargo metus, kai popieriukais apsvyniojęs basas kojas, įsistojęs į skylėtus batus, kasdien bėgdavo per pusnis šešetą kilometrų į mokyklą. Prie mėnulio ir gatvės šviesos, neturėdamas už ką nusipirkti žibalo, jau gimnazijoje būdamas, jis sprendė savo uždavinius ir rydamas ašaras skaitė jaudinančias knygas, stebėdamasis žmogaus drąsa, širdimi, gebėjimais. Kaip šiandien jis matė save studentą, bėgiojantį iš bibliotekos į paskaitas ir vėlai grįžtantį į savo drėgną, nešvarų kampą, kur laukė tik sacharinu užsaldintas vanduo ir duona. Bet koks jis tuomet buvo pasiryžęs, status, atviras, nesudrumstas! Drįso rėžti visiems tiesą į akis ir nieko nebijojo prarasti.

Mokytojas pajuto, kad visa, kas brangu, verta jo gyvenime, buvo įsikūniję aname jo jaunystės paveiksle. Ir visa, kas dabar buvo, kuo dabar gyveno, jam pradėjo atrodyti netikra, menka. Mintyse jis kartojo: „Ir dar tu drebi?! Stengies dėl rytojaus, įstaigos klozete pasislėpęs skaitai opozicijos laikraštį... Bijaisi vieno viršininko žvilgsnio, būgštaiji ne taip žodį pasakęs?! Ir kam, kuriems galams? Argi negalima žmogui amžių pragyvent neveidmainiavus, nelaužius sąžinės ir įsitikinimų, praeit stačiam, tiesiam, atviromis akimis, neslepiant ašaros ten, kur ašara sutviska skruoste taurumo briliantu, neslepiant juoko ten, kur verta ir reikia juoktis, nesibijant protesto tada, kai protestas lyg šūvis pabaidys plėšrų žvėrį nuo nekaltos aukos?.. Argi negalima...“

Pakilo Škėma kažkaip išgiedrėjęs ir, nejučiomis perkratęs savo sąžinę, nužingsniavo atgal.

Tas atgimimas, savo, žmogaus, vertės pajutimas nauju džiaugsmu įsiliejo mokytojo sielon. Jam atrodė, kad jis surado kažką seniai pamestą, brangų ir kilnų... Ir buvo toks jausmas, jog šiandien būtų pasiryžęs sėsti į kalėjimą, aukotis didžiausiam idealui...

Jis grįžo visai kitas: tiesus, smakrą pakėlęs, tvirtu žingsniu, sakytum dešimčia metų pajaunėjęs.

Miško pakrašty mokytojas susitiko lazda pasiramsčiuojantį storą poną, tartum jam linktelėjusį, bet Škėma buvo taip užsisvajojęs, jog tik ponui praėjus dirstelėjo atgal ir prikando lūpą. „Mūsų departamento direktorius!.. Kur mano galva?.. Nepasisveikinau... gali dar...“ – pagalvojo, bet naujo atgimimo dvasia nugalėjo šias prasidėjusias baimes, ir ramindamasis jis nusprendė: „E, didelis daiktas! Šiandien jis direktorius, o rytoj... Laikinos vertybės!“

Stabtelėjęs ties laikraščių kiosku, paprašė šeštadienio laidos opozicinio dienraščio, užsimokėjo ir skaitydamas jį patraukė į paliktos kompanijos pusę. Šita drąsa jis daugiausia pats stebėjosi ir tyrė tą naująjį jausmą, kuris jį kartu slėgė ir kėlė. Paprastai jis pirkdavosi porą dienraščių: liberališką, artimesnį širdžiai, apsidairęs sugrūdavo po skvernu, o vyriausybės nuomonės reiškėją, kurio nemėgo, – išsiskleisdavo viešai. Su šia negudria ir beveik juokinga atsargumo priemone mokytojas seniai jau buvo susigyvenęs.

Pušyno pakrašty buvo girdėt patefonas, linksmi moterų balsai ir vyrų juokas. Į orą švystelėjo popierių gniužulai su kiaušinių lukštais, pasirinkto nuo kalniuko tuščias butelis. Iš klegenančio eglaičių gojaus išsisuko susikibę nedidelė apskrita moteriškė ir toks pat drūckis akiniuotas ponas.

– ...Bravo inspektorius! Bravo! – palydėjo balsai.

Vadinamas inspektoriumi sukrito su kvatojančia, pilną burną prisigrūdusia sūrio savo šokėja į samanas, vikriai kaip sviedinys vėl pašoko, ištiesė ranką ir prikėlė savo damą. Nebe pirmos jaunystės mašininkė ir viengungis Jonas Kleiva, aukštųjų mokyklų inspektorius, užsikvempęs ir šnypšdamas, dingo žalioje tankmėje.

Didelės pušies paūksmėje sėdėjo ir gulėjo aplink išklotą staltiesę, apkrautą pikniškais užkandžiais, likusieji kompanijos dalyviai: trys moterys ir vienas vyras. Čia pat, ant medžio šakų, kabėjo

fotoaparatai, kiek toliau gulėjo numestas meškerykotis ir ant kabliuko užmauta sudžiūvusi, jau baigiama skruzdėlių naikinti žuvelė.

Grižęs į saviškių būrį, Škėma atrodė linksmas ir meilus. Jis tuojau išlenkė pakištą jam gimnazijos raštvedžio alvutę, užkando agurku, paskum išsirinko patefono plokštelę. Tuo metu atsirado ir inspektorius su sukaitusia mašininke, kuri, taukštelėjus delnais, jau iš tolo suriko:

– Tik tik voverės nepagavom!

Bet ši naujiena smagiai nusiteikusio mokytojo Škėmos lūpose virto riestu kalambūru:

– Ar ne per ilgai gaudėte? Nusišėrusi turbūt dabar?..

Kompanija papliupo juokais. Mašininė bandė raukytis, inspektorius, lyg sugautas berūkant gimnazistas, kaltai šyptelėjo. Vaisės jau tęsėsi po nelemtos voverės ženklų.

– Laikas inspektoriumi susigaut voverikę, – pastebėjo Škėma, apsieidamas visai be įprasto pridėčko „ponas“.

Kai tik juokai kiek nurimo ir inspektorius, nukabinęs fotoaparata, pradėjo taikyti į visaip susivarčiusią grupę, ponia Škėmienė iš savo krepšio išvyniojo saldinius ir riešutus. Riešutai suteikė naują progą atsiminti voverę. Vėliau kiekvienas neiškentė šiokia ar tokia prasme paminėti žvėrelį, ir juokai, anekdotai, nepasizymį sąmoju, virkdė pedagogų šeimą.

Pastabūs mokytojas, bėręs smailybes lyg iš rago, atrado, jog voverė gali turėti viengungiui inspektoriumi lemiamos reikšmės, ir tuojau nurodė į vieną pranašingą smulkmeną: ant eglaitės glaudžioje kaimynystėje džiūvo mėlynos inspektoriaus kelnaitės ir mašininės maudymosi eilutė.

Piršliaudami kompanionai paliko sutryptą, agurkų žievėmis, popirosų nuorūkomis iškaišytą šilo aikštelę. Visu keliu, saulei leidžiantis, neatslūgo puiki ekskursantų nuotaika. Ponios būry užniūniavo, o vyrai, jų tarpe ir Škėma, aplenkę naują, dar nebaigtą statyti papušyną mokyklą, ėmė kalbėti apie žadamą švietimo reformą. Kalbą užvedus apie greitai laukiamą ministerių pasikeitimą, Škėma, jau atėjus prie autobusų sustojimo vietos, karštai pareiškė:

– Netikiu tais pasikeitimais. Ta pati giesmė... Inspektorius, nesitikėjęs tokio mokytojo smūgio ir laikęs jį pusiau savu žmogumi, paraudo ir, bandęs prieštarauti, užsikirto. Gimnazijos raštvedys bailiai apsidairė ir smuko prie ponijų.

– Na, ne visai taip, – pilnu pagiežos balsu atsiliepė inspektorius. – Gal manote, kad demokratija su seimais geriau...

– O! – nedavė jam baigti įsiaudrinęs mokytojas, – ir nepalyginsi! Tegul ir nesu jau toks didelis jos garbintojas, bet viena aišku: prie demokratijos tave muša, bet ir rékt duoda, o prie tų autoritarinių režimų...

– Zigma! – riktelėjo prišokusi žmona, ir tame jos žody buvo įspėjimas, pyktis, maldavimas. Visiems buvo žinomas inspektoriaus landumas ir veikla, kurios aukomis jau ne vienas mokytojas išlėkė.

– Ką! – sumykė Škėma, visai nežiūrėdamas į žmoną. – Ką aš čia blogo pasakiau? Žinoma, kad visos tos autoritarinės valdžios – žmonijos rykštė...

– Nutilk... – vos girdimai, beveik su ašaromis ji pakartojo gnybdama vyrui į kulšį.

Autobusas atėjo. Inspektorius įsispraudė tarp ponijų, o raštvedys, bijodamas tolimesnio slidaus ir rizikingo kompanionų pokalbio, pasiliko atviroje aikštelėje parūkyti. Škėma vis dar stengėsi laikytis karingai, žvilgčiojo į inspektorių, bet šis visai ir nežiūrėjo į liberalo pusę. Net žmona, iš pradžių atsėdusi prie vyro, kai tik atsirado prie draugių vieta, – pabėgo. Buvo galima jausti kompanijos nuotaiką atvėsus.

Greitai būrelis ėmė retėti. Vienas išlipo čia, kitas ten. Nors inspektoriumi su Škėma buvo pakeliui, bet jis išsoko daug anksčiau ir, iš tolo linktelėjęs galvą, atsisveikino.

„A, didelis daiktas! Taip ir reikia!..“ – kartojo Škėma sau mintyse, lyg atsakydamas į sunkiai suvokiamus, bet jau pradėjusius jo viduje kilti abejojimus.

Pagaliau ir jis su žmona, veik paskutiniai, išlipo. Kvartalą praėjo tylėdami. Žmona ėjo pirma, jis su lagaminėliu ir meškere paskum.

– Valdytumeis! Neturi kur liežuvio kišt... – atsiliepė moteriškė, kai jis pasivijęs bandė švelniai ją paimti už rankos.

– Ojei! – paleido ranką mokytojas, – ar aš girtas? Ką aš čia blogo padariau?! Purkštauji pati nežinodama ko!..

– Apsimeta nežinąs! Išmes už tokias kalbas, tai pamatysi... Kas tau ir pasidarė, aš nežinau? – truktelėjo ji pečiais pikta.

– Išmes?! Ojei! O aš neveidmainiausiu... Man antsnukio neuždės! Gal ne teisybę sakau?.. – Tačiau jo balsas jau visai kita gaida skambėjo.

Tuo pokalbis baigėsi. Mokytojas stengėsi užsimiršti. Namuose juokavo su vaikais, padėjo tarnaitėi malkas suskaldyti, griebėsi nebaigtos skaityti knygos, bet tai buvo tik pastangos atsikratyti įkyrios, jau visai jį užvaldžiusios minties: jei iš tikrųjų inspektorius tars žodį ministerijoje?.. Sieloje jis smarkiai kovojo. Naktį negalėjo užmigti. Nuo seniau rusėjusi baimė atgijo ir pradėjo graužti. Jis net ėmė vaizduotis, kaip inspektorius ateis į ministeriją, šveicoriui mes skrybėlę, apsiaustą ir, pabraukęs per išrasojusią pliką galvą delnu, pasibels į direktoriaus kabineto duris. Direktorius, išklausęs inspektorius, pasakys: „Taip, ačiū. Nuo svetimų gaivalų mes turime atsikratyti...“ Škėma apsvirtė kitu šonu, stipriai užmerkė akis, stengėsi visą savo dėmesį nukreipti į naują sritį, galvoti, ką jis dirbs rytoj, grįžęs iš mokyklos, bet jį kamavo tas pats klausimas: jeigu jau šią savaitę jį pasišauks gimnazijos direktorius ir mikčiodamas pakiš raštą?.. Ne, ne! Bet jeigu?.. Gal dargi ne inspektorius, bet raštvedys šnipštels ten... aukščiau, apie jo kalbas?.. Tas irgi karjeristas! Be to, raštvedžio žmona neseniai baigė istorijos skyrių ir jau galbūt laukia tik progos įlįsti gimnazijon į jo vietą... „Na, kvaila! – pats sau tarė Škėma, stverdama už pagalvio. – Iš tikrųjų aš bailys. Miegoti! Laikas miegoti!“ Mokytojas neužmigo. Galvoje lyg ekrane plaukė vaizdai: vos pradėjęs snausti, jis pamatė save be darbo, nešantį į lombardą žmonos kailinius...

Škėma atsikėlė, pasižiūrėjo į laikrodį ir, įsistojęs į šlepetes, tyliai pravėrė žmonos kambario duris, kur ji miegojo su vaikais.

– Aliut, – nedrąsiai jis pašaukė. – Aliut, ar miegi? Jam buvo sunku. Pastovėjęs valandėlę ir nesulaukęs atsakymo, jis grįžo į lovą. Paskum vėl atsistojo ir ėmė vaikščioti po kambarį. Rytuos jau pleikės neryškus aušros pažaras.

Nuleidęs galvą, kiek susikūprinęs, rodos, didelės nelaimės prislėgtas, mokytojas Škėma iš pat ryto vaikštinėjo gatvėje, netoli raštvedžio buto. Jis norėjo raštvedį užklupti sakytum netyčia. Jam ilgai teko vaikščioti, nes iš namų jis išėjo dar nesukilus kiemsargiams. Praėjo gal pusantros valandos, o paskendęs tamsiose mintyse mokytojas vis žingsniavo, ten ir atgal, Skubą į įstaigas pirmieji valdininkai, išsimiegoję, švariai nusiskutę, kaukšėjo su portfeliais pro susirūpinusį Škėmą. kažkas jam kilstelėjo skrybėlę. Jis neatsakė.

Pagaliau greta jo stabtelėjo praeivis ir užkalbino. Tai buvo raštvedys.

– A, labas! – atsigręžė mokytojas, kiek sumišęs, ir pasisakė laukias čia vieno pažįstamo.– Turbūt neateis, – pridūrė ir sužingsniavo greta raštvedžio.

Ne iš karto ryžosi Škėma atverti atgailaujančią sielą. Proga pasitaikė, kai raštvedys atsiminė praleistą dieną. Jis paėmė už alkūnės raštvedį ir droviai pakuždėjo:

– Ponas Vytautai... Jūs dėl vakarykščio niekam ne prasitarkite... Žinote, iš tuščio žodžio kartais... Man ten išsprūdo... pats nežinau kaip... Negaliu gert. Tik pora klebonišky, ir kvailas...

Raštvedys mostelėjo ranka:

– Tiesą sakant, aš ir negirdėjau, apie ką jūs ten ginčijotės...

– A, jierunda! Išsprūdo girtam... aš visai kitaip galvoju... Taigi, pone Vytautai, tarp mūsų?.. Gut?

Atsisveikinęs su raštvedžiu, Škėma pasileido į kalną. Jis jautė, kad su inspektoriumi jam bus sunkiau išsiaiškinti. Tačiau blogiausiu atveju buvo paruošęs mažą siurprizą...

Inspektorius mokytojas namie nerado. Nerado jo ir ministerijoj. Tik apie pietus, trunkdamasis autobusu iš senojo miesto į naująjį ir bėgdamas šiltais inspektorius pėdsakais, jis sutiko jį prie miesto sodo, einantį su dviem nepažįstamais ponais. Mokytojas jį sugriebė įeinantį į kavinę.

– Dovanokite... A, gal skubate? Ot, ta progą... žmona vakar užsimiršo... – pradėjo mikčioti mokytojas, – prašė, sako, būtinai, kad užteiktumėt ryto... Ji ten mažas vardines ar ką... Būtinai užteikite... šeštą valandą...

Kiek Škėmai atrodė, inspektorius gudriai, kiaurai jį peržvelgė lyg viską suprasdamas.

– Tiesa, vakar aš nusišnekėjau... Nekreipkite, ponas inspektoriau, dėmesio į tuos mano plepalus!.. Kažkaip, pats nežinau. Tik pora klebonišku, ir durnas darasi...

ŠULINYS*

Po pietų ėmė niaukstyti. Oras nurimo lyg prieš didelę permainą. Kraštai padūmavo. Rinkosi ilgam lietu.

Matas Kriauza su bernu iki sutemų krovė atolą, negavusį gerai išdžiūti, ir tarėsi jį pusryčiukais susivežti. Dirbantieji vienu tarpu sustojo ir įsiklausė: drėgmės persunktoje tyloje, namų pusėje, kažkas aukštu, spangiu balsu linksmai užtralialiavo, bet ūmai nurimo. Į šią smulkmeną Kriauza mažai kreipė dėmesio ir, paspjaudęs delną, vėl nusitvėrė šakės, žvilgčiodamas į tamsia siena vakarų šaly gulintį debesį. „Beje, – pagalvojo sau žmogus, – juk turgus. Bus girtų pilni laukai kaip vyturiukų. Parrepečkos ir tėvelytis, balas džiovindamas.“

Tėvelyčiu Kriauza vadino uošvį, beveik vienmetį su juo, gyvenantį kitame kaime. Vesdamas jo dukterį, rauplėtąją Mortą, Kriauza, dar neseniai iš bernų prasimušęs į savarankišką ūkininką, tikėjosi ilgainiui prisijungti uošvio žemę. Tėvelytis buvo našlys, gerokai perkaršęs, ir pasiviliojo jaunikius jau sudavatkėjusiai dukteriai tik nuolatinio savo kranksėjimu ir nusiskundimu greita mirtimi. Tačiau į namus žentų jis neįsileido ir užsispyręs tvirtino:

– Kol gyvas – nenoriu ant savo sprando, tegul jie bus auksiniai. Numirsiu – nieko nenusinešiu. Ten ir žinokitės!

Kriauza apsisvarstė ir paėmė rauplėtąją Mortą. Moteriškė buvo vekselis, kurį ilgainiui turėjo išpirkti tėvelytis. Su ja jis veik negyveno kaip vyras su žmona: nevaisingas guolis sunkiu akmeniu krito į Mortos širdį.

– Iš tavęs kaip iš ožio – nei vilnos, nei pieno! – pasakė porą kart vyras ir po metų su savo pagalviu persikraustė į svirną, greta samdinės mergos.

Kantri ir nebylė, nemokanti skūstis, ištrūkusi iš tėvo vergijos, Morta pasidarė nauju vyro įrankiu. Nejučiomis samdinė pasijuto tikroji šeimninė, o ji, teisėta žmona, – vyro ir jo meilužės tarnaitė.

Tuo tarpu tėvelytis, į kurio dusulį ir kranksėjimą Kriauza dėjo visas viltis ir net mažų skolų pasidarė, tikėdamas greitu laiku būsiąs uošvynės ponas, ne tik perleido savo grabą kitam, bet staiga tokiame amžiuje atkutęs, pasirišo po kaklu šilkinę skepetaitę ir ėmė ilgais pasisveikinimais ir atsisveikinimais

* Pirmą kartą spausdinta: *Kultūra*, 1937, Nr. 12. Rink. KI tekstas taisytas. Redaguodamas apsakymą vertimui, P. Cvirka kai ką keitė (pvz., sustiprino socialinę Kriauzos charakteristiką: jis krauna atolą su bernu, ūkį yra paveldėjęs iš tėvo, o ne iš bernų prasimušęs į savarankišką ūkininką, išbrauktas epitetą *rauplėtoji* Mortai charakterizuoti, nežymiai redaguotos kai kurios kitos teksto vietos).

delnus šildyti kaimo našlėms. Retą dieną tėvelytis nepartrapsnodavo įsigėręs, ir, matyt, bobų sijosams nepakako smulkių: netrukus pradėjo retinti giraitę. Suprantama buvo žento baimė, kai apylinkėj vienas kitam pateikę klausimus: „Na, kur šį rudenį šoksime?“, be kitų porų, vienu balsu visi minėjo:

– Tiesa tiesa! Mockų tėvelytį užmiršome!

Kriauza nerado vietos. Jam atrodė, kad rauplėtoji Morta, kurios menkas kraitis seniai išsibarstė smulkiems reikalams, – tėvelyčio klastos darbas. Žentas suprato, kad senio kosulys ir skundai greitu galu buvo tik paprasta gudrybė atsikratyti dukters. Senasis prisimerkėlis nutarė savo gyvenimo nuobaigas pasaldinti viena tų bobšių, kurioms taip patiko jo kosulys ir neilgas povestuvinis gyvenimas.

– Tu, – pasakė kartą Kriauza, priėjęs prie pačios, su kuria jau seniai užmiršo svarstyti bendrus reikalus, – žiūrėk! Senis kvaišta. Nueik pas kunigą, ir tegul pasišaukęs subara... Kas matė tokiuos metuos su piemenėmis!..

Morta, įsirišusi puskapį kiaušinių, apsilankė pas kunigą. Skundėsi ji ne savo vyru, bet tėvu, pradėjusiu palaidą gyvenimą. Po savaitės, pravažiuodamas keliu, tėvelytis sustabdė savo širmį ir, per šimtą žingsnių prisiartinęs prie lauke grėbiančios dukters, šūktelėjo:

– Jūs man kelio nerodykite, aš pats žinau! Girdite? Gyventi manęs nemokykite!

Kunigo pamoka dar labiau suerzino senį, kuris gyveno jau ne savo, o bobų protu. Morta tėvui nieko neatsakė. Nieko ji nesakė ir vyrui, kuris uostinėjo kaime liudininkų, norėdamas su jų pagalba „uždėti“ uošviui globą. Porą tokių atsirado, pasižadėjusių teisme parodyti apie subeprotėjusį senį. Sudaręs teismo keliu globą, Kriauza tikėjosi išgelbėsiąs sau palikimą, į kurį kėsinosi bent keletas našlių.

Taigi šiuo metu kraujančio atolą galvoje sukosi panašios mintys.

Baigęs kraiguoti paskutinę kupetą, Kriauza grįžo prie darbo pradžios, pasiėmė ten numestą švarką, iškratė šiukšlių pribirusias kurpes ir patraukė namo. Ties upeliuku jis stabtelėjo: šuo Rudis kažką smarkiai ėmė. Jis lojo gerokai nuo namų, laukuose.

„Ežį rado“, – dingtelėjo žmogui, ir jis sužingsniavo, bet šuo, pajutęs netoliese šeiminką, dar labiau užkimdamas puolė.

– Velniai ten jį! – balsu nusikeikė Kriauza ir sušvilpė.

Šuo neklausė. Norėjo jau numoti ranka, bet pasuko atgal, spėliodamas, bene tik piemuo nebus palikęs lauke gyvulio. Šuo, įsispyręs kojomis, slinkdamas atatupsčia, lojo į tamsą. Apsidairęs žemėje ir nieko ten neradęs, šeiminkas šakės kotu piktai bakstelėjo Rudžiui į nugarą ir negarsiai prašvokštė lyg ko privengdamas:

– Kvaily vienas, namo!

Gyvulys atsikrenkšėjo, urgzdamas pabėgo į kitą šulinio pusę ir vėl įniko kiauksėti.

Šulinys buvo pasilikęs iš senų laikų, kai vienais sausros metais buvusių šio ūkio savininkas, ieškodamas vandens, jį išsikasė slėnio dugne. Jo sutrešusių sienų rentinys spėjo įsmukti į žemę, ir tik žinantys atskyrė jį iš tolo. Takų arti nebuvo, todėl šulinio aptvėrimu niekas nesirūpino. Kartais, kai prisipildydavo vandens, jis praversdavo markyti linus ir karnas, bet dažniausiai ten skandindavo kačiukus. Tuo buvo gera, kad gyvuliams nereikdavo raišioti po kaklu akmenų: jie nepajėgdavo išsikapstyti gličiomis, mulu ir kerpėmis apžėlusiomis sienomis.

Savisaugos jausmo stumiamas priėjęs arčiau šulinio, Kriauza išgirdo keistą silpną, tartum iš oro atklydusį riksmą. Visu jo nugarkauliu perėjo šaltis, ir ežiu atsistoję plaukai pakėlė šiaudinę skrybėlę.

– Kas ten?! – suriko jis, išplėtęs akis į tamsą ir nusitvėrė šakę gintis.

Ir vėl antrą kart, toks pat prislėgtas, lyg iš tuščios statinės išėjęs, švokštimas atsiliepė kažkur žemai. Šuo grįžo ir ėmė loti prie šeimininko kojų. Šį kartą Rudžio karingumas buvo reikalingas: nors ir ne per daug prietaringam Kriauzai oras pakvipo velniu, kuris, žmonių pasakojimu, šiose vietose, pasivertęs didžiuliu kelmu, laužė ratus, savo bliovimu gąsdino naktigonius ir ne kartą su muzikantais mainė klarnetomis, įkišdamas jiems nudvėsusio arklio koją.

– Ge–el–bė–ki–te!.. – pasiekė ausį šauksmas, išėjęs iš šulinio.

– Kas tennn?! – kiek atsigavęs, tačiau dar ne visai atsikratęs baimės, paklausė Kriauza.

– Moo! Aš Mo–ockus, iš Paparty–y–ū–y!..

Dabar žento baimę pakeitė ūmus pyktis:

– Valkiojasi girtas naktimis... ramybės žmogui neduoda! O kas liepė čia lįsti? Per baltakę jau ir tako nerandi? Tfu kad jį kur! – priėjo žentas prie rentinio.

Gerai neišgirdęs ar apsidžiaugęs greita pagalba, tėvelytis ilgai šaukusiu, užkimusiu balsu subaubė:

– Gel–elbėkit! Grimztu!

– Grimztu, grimztu! – atkartojė viršuje. Pakeltas šulinio dumbblas stipriu tvaiku mušė į pasilenkusio uoslę. – Dievas nubaudė, tėvelyt... Tavo metuose šitaip, po kalių rujas? A? Per siauri jau keliai vieškeliai!

– Paleistuvi! – drauge su vandens ir dumblo plekšėjimu, pažinęs žento balsą, pikta suriko tėveliukas. – Natacijų atėjai skaityti skęstančiam žmogui!.. Ištrauk, galgone!

– O kad šitaip, tėveli, – ir būk čia!.. Ir maitinkis varliokais!

– Galvažudy!.. – tuojau sukriokė giliai, po Kriauzos kojomis. – Aš tave... už tą šulinį... paso–dinsiu! Tu mane įstūmei! Svietkus pastatysiu! Gii–irdyt norėjai!.. kau–u ištrauk!

Žentas tuojau paleido žemyn griausmingą savo atsakymą:

– Neišsipagiriojai, tėvelyti, a? Paminkyk ten moliu ką, ot ir paminkyk. Matysim, ką rytoj giedosi!

Tėvelytis dar smarkiau nusikeikė, pagriebęs sviedė aukštyn dumblo, bet krisdamas jis užlipino nelaimingajam akis. Į pakartotinius šauksmus niekas neatsakė. Viena akimirka pamatė save tėvelytis tysantį lyg žiemai užmigusią varlę, su vabalų nugrauztu veidu, ir ne savo balsu suspiegė, nagais kabindamasis į slidžias, mauruotas sienas:

– Ma–tau–šėli, o–ovanok! Aa–tau–šėli, imk žemę, viską imk! Mataušiuk...

Ilgai gaudė šuliny verksmas, kol žalsvo dangaus skliaute vėl pasirodė žmogaus galva:

– Kilpoj ir vilkas meilus, o duok jam valią... Netikiu, tėvelyti: apgavai mane... Žadėjai giraitę užrašyti... Sukišai toms kalėms... Žinau, kad sukišai...

– Ma–tau–šiuk, iškelk mane... ar tu nebijai pragaro! Sakau, viską užrašysiu... tik priimsite mane ant kampo amžių baigti... Brrr, šalta, Mataušiuk...

– Šalta... Žadėjai treigį kumelį atiduot, o pardavei. Baronką pirkai? Tfu! Pasoga kaip sloga: iščiaudėjau ir nepajutau...

– Mataušiuk, prieš tave melavau, prieš dievą nemeluosiu: neilgai man gyventi... Tavo, viskas tavo. Imk!!

Viršuj tylėjo.

– Žalty tu! Pražudysi dūšią... – pakilo baubimas ir vėl nuslydo atgal į tamsią kiaurymę. – Ū ū ū! Žmonės!! Gelbė–kite!

– Meluoj! – vėl atsiliepė balsas, ramus kaip dangiškojo teisėjo, kuriam šią valandą negrėsė pavojai. – Vekselj, sakei, pakasavosi, ką dvigubą išdaviau... nepakasavojai. Dar keiki... gal aš tave čia įgrūdau? Dievas nubaudė uz paikystę.

– Virvutę kokią, Mataušiuk! Atsinešk... ant tasto popieros, sušauk liudytojus, prieš visą kaimą pasirašysiu... Va, čia! Norėjai per teismą mane durnu apšaukti, nepykstu aš.. Durnas buvau...

– Išgirdo... – sumurmėjo žentas. – Suuodė! Na, – pasilenkė Kriaufa į šulinį.– palauk!
Ir nuo šulinio žmogus nuėjo. Vandeny sutalaškavo. Silpnas maldavimas palydėjo tilstančius žingsnius:

– Kopėčias, Mataušiu!..

Paskutinių žodžių atsitolinęs jau negirdėjo. Mosuodamas šake, jis ginė namo šunį, kuris vis dar bandė pasilikęs loti. Netoli namų grįžtantį pasitiko varpų gaudesys. Kriaufa savo papratimu nusiėmė skrybėlę, persižegnojo ir, nieko namams nesakęs, norėjo eiti iš priesvirnio pasiimti kopėčias, kai jo pakinkliai sudrebėjo. kažkas jam artimas be garso, tik vienu alsavimu pakuždėjo, atsakydamas į baisias jo galvoje užvirusias mintis...

Kriaufa, pats savęs nejausdamas, lyg per tirštą pievos žolę įbrido į vidų, numetė skrybėlę ir valdydamasis, ne savo balsu, kaip jam atrodė, pasakė:

– Šiaip taip užbaigiau. Dievas duos – rytoj susivešime...

Bandžiusiai uždegti lempą mergšei dusliai burbtelėjo:

– Mesk! Niekas čia neskaito ir nerašo. Atėjo miegas, ir drėbtis! Galite ir tamsoj prisiryti. Paskum žibalo – muilo, žibalo – muilo! Iš kur tuos pinigus peši?!

Tamsoje sušiušeno basų kojų padai, ir greitai ant stalo kampo atsirado dubuo, pasiskleidė šiltas bulvienės garas. Šeimnininkas, ilgą valandą žiūrėjęs pro langą į tamsą, pakilo lyg iš miego pažadintas ir nematomiems kambarių pranešė:

– Tegul ataušta... Nueisiu tą šulinį užkalt. Pats vos neįrioglinau... ir gyvulys gali...

Moterys matė, kaip su lentgaliais ir kirviu jis nuėjo į daubos pusę, daržinėj uždaręs šunį.

MAŽASIS IR DIDYSIS*

Verandoje, plačioje vytinėje kėdėje, įsisiautusi į gėlėtą šilko „šlafroką“, sėdi vidutiniško amžiaus moteriškė ir skaito romaną. Retkarčiais jos nedidelė nosis krusteli jau pradėjusios ryškėti veido raukšlės susimeta ties paakiais, ir tuomet, išsiėmus iš „šlafroko“ rankovės atlapo nosinaitę, ji rūpestingai nusivalo ašaras. Netoli jos kojų, apautų rausvais naktiniais batukais, guli didelis taškuota galva, atkritusiais mėsingais žabtais šuo Kvintetas ir įsimylėjusiomis akimis stebi ponią.

Užgulę stalą, prie šaškių lentos murpso Antanas Dūda, muzikos mokytojas, pilkai gelsvu, panašiu į Kvintetą, taškuotu pakaušiu, ir sūnus gimnazistas, taip pat Antanas. Kartoninė šaškių lenta nuo ilgo ir dažno vartojimo jau nusitrynusi. Keliuose jos kvadratuose kėkso pora misinginių sagų, su vytimi, iš seno Dūdos* švarko, kada jis dar buvo nuovados viršininkas. Tėvas ir sūnus žaidžia greitai, azartiškai. Tik pradėję partiją, jie stengiasi išsikapti, kad galėtų pakeist nemalonias akiai sagas tikromis šaškėmis.

– Tu ten nelaikyk po pilvu. Nukirtai ir mesk, kur vieta... – pastebi sūnui didysis Antanas ir po valandėlės priduria: – Nepasižiūrėk, ir pasideda vėl... Duok šen!

Mažasis Antanas kilsteli į didįjį užsiverkusias akis ir nori kažką sakyti, bet tėvas nervinga ranka surankioja iš po sūnaus pašonės baltus rutuliukus ir triukšmingai juos sukrečia į medinę dėžutę. Ant dėžutės šono parašyta „Maikäfer“² ir nupieštas didelis ūsuotas karkvabalis.

* Pirmą kartą spausdinta: *Diena*, 1937, gruodžio 25 antrašte „Didysis ir mažasis Antanas“. Rink. KI tekstas gerokai redaguotas, pakeista herojaus pavardė (iš Siemaškos į Dūdą) ir profesija (vietoj užsienio firmos atstovo – muzikos mokytojas). Matyt, per neapsižiūrėjimą KI tekste apsakymo pradžioje, antroje pastraipoje, likusi senoji herojaus pavardė („...pora misinginių sagų su vytimi iš seno Siemaškos švarko, kada jis buvo dar nuovados viršininkas“), kurios paminėjimas čia atrodo nesuprantamas. Siemaška šioje vietoje keičiama į Dūdą, nes juk kalbama apie tą patį asmenį.

² *Maikäfer* (vok.) – karkvabalis.

– Važiuk, ponas!..

Sūnus kurį laiką, įsikandęs pirštą, žiūri į lentą, paskum ryžtingai kelia savo šaškę ir, šokinėdamas ja per priešo rutuliukus, paliesdamas tuščius kvadratus, plonu, graudžiu balsu sako:

– Viena, dvi, trr-rys...

Padėjęs į vietą savo šaškę, grįždamas atgal, mažasis laisva ranka ima nukirstąsias.

– Pa-lauk! – sustabdo tėvas sūnų, rūščiai žviegtelėjęs pro akinių viršų. – Kur trys? Kokios trys? Dėk atgal!

– Oo štai... – rodo mažasis žygio eigą, bet nukirstųjų akių nepaleidžia.

– Padėk, sakau! – tėvas smarkiai tviksteli per sūnaus atkištą kumštelę, ir šaškės, triukšmingai nukritusios išsibėgioja grindimis.

– Tuoni! – atsiliepia priekaištingu, perspėjamu balsu moteriškė, kilstelėjusi nuo romano apsiašarojusias akis, ir ilgai ilgai jomis stebi vyrą. Šuo Kvintetas taip pat ilgai žiūri į šeimininką. Bet didysis Antanas ir nemano atsigręžti į tą pusę, kur jo laukia dvi akių poros, tik, rusindamas pečius, lyg norėdamas iš jų išlaisvinti giliai įsitūpusią galvą, ryja pro akinių viršų ėmusį mikčioti sūnų.

– Tik nepasižiūrėk, – tuoj nusuks. Užaugs išeikvotojas...

Antanėlis staiga užsidengia veidą rankomis lyg gindamasis nuo smūgio ir pradeda kukčioti.

– Tuoni! – suskamba moteriškė jau garsiau ir pikčiau. Ji net pakelia nuo kėdutės kojas, ir atrodo, kad puls vyrą ūmai, iš pasaly, bet neatsiliks ir Kvintetas, kuris taip pat kilsteli. – Kaip tau ne sarmata? Nerandi sau geresnio užsiėmimo? Ar tu nepaleisi to kūdikio?

Bet tuojau pat meiliu balsu:

– Antanėli, eikš pas mane...

– Ko čia toniuojies? – pusiau grįžtelėjęs į žmonos pusę, atsiliepia didysis Antanas. – Teisybės negaliu tokiam pasakyt? Pamokyt nevalia? Aš jo be reikalo nebaru, būk rami!

Tėvas kiek palaukęs keliasi, daugiau jau nieko neatsako į žmonos dūsavimus ir, surinkęs išsimėčiusias šaškes, vėl grįžta prie stalo:

– Gana, gana! Pabirbei, – laikas ir užmiršt. Važiuk!

Praeina dar valandėlė. Didžiajam vis raginant, mažasis ilgai gręžia delnais akis, paskum jas nusivalo nosine, išsišnypščia ir šliurpčiodamas, vis nepakeisdamas nosinės, nežiūrėdamas į tėvą, paeina. Tėvas, norėdamas suraminti partnerį, atlaidžiu, nors ir susirūpinusiu balsu sako:

– Paeita nešlecheckai... Ne-šlehec-kai... Ahm... visai... nešlecheckai...

Didysis Antanas vėl mosteli ore ranka lyg čiupdamas musę, paskum ima vieną šaškę, antrą, grįžta prie pirmosios ir galų gale stumteli visai iš kito šono. Mažasis Antanas, prikandęs apatinę lūpą, net su raukšle kaktoje, prasiveržęs pro išretėjusią tėvo kariuomenę, smarkiai žygiuoja tiesiu kampu į damas. Didysis tokiu pat greičiu ima ginti ir savo favoritę, dainuodamas:

Turi katins sau kačiukę,

*Turi žąsinas žąsiukę...*³

Sūnus, pakišęs kirst netoli damų linijos, nuima paskutinę didžiojo Antano viltį ir, triukšmingai mesdamas į dėžutę rutuliuką, sako:

– Vuo!

Tėvas vėl žvilgteli pro akinių viršų į sūnų, piktai palydi jo džiūgaujantį judesį ir susivaldęs atsikerta:

– Vuo vuo vuo! Didelis daiktas! A jai jai! Še, griebk ir šitą! A jai jai, nepasieki, ponas? Nepasiekia... mūsų ponas nepasiekia... O gal šitą?

Didysis Antanas prasmunka su viena į damas ir, patrynęs rankas, atsilošęs kėdėje, linksmi pasiūlo:

– Lygiom, ponas?

³ *Turi katins sau kačiukę...* – eilutės iš P. Vaičiaičio eil. „Dama girtuoklėlio“ (I eil. turėtų būti: *Turi katinas kačiukę*).

– Oo šiu-gausiu! – kietai, nuspręstai atsako Antanėlis, netyčia sušveplavęs, ir šį jo ryžtumą patvirtina triskart šliurptelėjusi nosis.

– Gerai, – staiga pagyvėja didysis, sukrutęs visu kūnu, – šiugauk, ponas, tik šiugauk... Jau maldauju, ponas, tik kaip nors malonėkit šiugaut...

Sūnus ima kryžmai šaudyti aplink vienintelę tėvo damą, kurią šis, ilgai neapsistodamas, vedžioja iš vieno lentos galo į kitą.

– Šiugavai? O jeigu šišia ašištošime, ponas? A, tamsta čia?.. Tamsta čia, malonėjote... gerbiamasis? O kad mes šišia, ponas?.. Ahm... Tamstos kombineišion tikrai baišuš! U jo joi, koks baišuš!

Mažasis neatsiliepdamas stato slastus po slastų. Muzikos mokytojas, neišeidamas iš didžiosios linijos, didvyriškai taikosi. Tik vienu kartu didysis nuščiūva ir, lyg pelė, katės užpulta, taikosi lįst čia, ten, bet jau noroms nenoroms tenka kirsti pakištąją ir atiduoti savo.

Didžiojo Antano žiaunos krusteli: betruksta menkos priežasties, ir jis, pykčiu, gėda verdantis, išsiverš pro kraštus. Mažasis Antanas norėtų pakilti, bėgti kur nors į sodą, kiemą, bet tėvas, pro nosį šnypšdamas, vėl sudėlioja šaškes, ir prasideda revanšas. Mažasis gerai žino, kas tokiais atvejais atsitinka, jei laimi jis keletą kartų iš eilės. Pralaimėti didžiajam dar baisiau: prasideda niekinimas, kikenimas, plaukų vėlimas.

– Ė, ponas, kapuckin? Tridi ridi rašką, gavai rudą šešką?.. A, gavai? Tik nepradėk birbinti, vis tiek muzikantas nebūsi!

Jeigu Antanėlis tvirtai laikosi, tėvas nenusileidžia:

– A, a, a! Jau, jau birbia lūpa! Pradėsi, pradėsi! Kurgi nepradės vargšelis, – dvarą prakišo!

Ir tol didysis trina, slegia mažąjį savimi pasitikinčia tėvo ir auklėtojo jėga, kol neatbėga iš kambario ar nepakyla nuo kėdės didžiojo pati, o mažojo motina ir dar šuo Kvintetas. Tuomet Antanėlis tikrai ima verkti.

Prasideda revanšas. Iš lėto, vengdami staigmenų, priešai supa vienas kitą. Didžiojo Antano kaktoje sublizga prakaito lašeliai: trys jo rutuliukai galėtų spirtis, bet neįstengia nė iš vietos pajudėti. Didysis dar arčiau palinksta prie lentos ir ilgai rymo, krutindamas juodus antakius. Antanėliui atrodo, kad ir vabalas, išpieštas ant dėžutės, ima krutinti ūsus, o greitai ir šuo Kvintetas...

Ūmai, pakėlęs ranką, tėvas lyg išnirusiu iš plaštakos smiliumi pagrūmoja po Antanėlio veidu. Sakytum, po žaibo sudunda ir perkūnija:

– Tu man... nesišaipyk čia!

Antanėlis ir nemano šaipytis. Bet kol nevēlu, jis bando iš užstalės pasprukti.

– O kur, ponas? Prie futbolų... Drabužį plėšt? Pamokas išmokai? Sėdėk čia!

Pinta kėdė subraška:

– Tuoni?

– Penkiskart penki? Na? Man čia nemurmėk, atsakyk, ką klausiu...

– Tuoni, ar nesiliausi?! – sako motina, padėdama ant kelių romaną. – Fui, dar vadiniesi pedagogu!

– Pedagogu! Pedagogu! Tavo kykas – tavo ir dalykas. Turi po nosim, ir skaityk. O aš jau žinau, kaip reik su tokiu. Na, penkiskart penki!

Antanėlis neatsako. Neatsako todėl, kad dauginimo lentelę jis jau praėjo pradžios mokykloje ir jam net drovu į tokius niekus atsakyti, lygiai kaip drovu jam dabar būtų gatvėj jodinėti ant medinio arkliuko. Gal supratęs tėvo pašaipą, mažasis pasipurto ir pirmąkart garsiai, drauge su verksmu užprotestuoja:

– Tėtė pralošė, tai pyksta...

– Ką? – atsistoja didysis Antanas visu savo ūgiu. – Šitaip jau su tėvu?! Į akis, į akis jau kimba? Kad taip, tai – marš!

Didysis Antanas lyg kietomis replėmis nusitveria mažąjį už ausies ir tempia per verandą. Antanėlio motinos ir didžiojo Antano žmonos krūtinė kilnojasi aukštyn ir žemyn, o akys svaidda žiežirbas.

– Tuoni! – surinka ji ir trypteli minkštu bačiuuku į grindis. Gėlės vazonuose sudreba, Kvintetas atsistoja ir laukia savo ponios įsakymo.

– Klaupk čia! – šaukia didysis, nekreipdamas dėmesio į moters perspėjimą. Antanėliui ir netenka savo valia atsiklaupiti, – tėvas jį patupdo smarkiu timptelėjimu, pagrasindamas: – Kad būtum čia, kol grįšiu.

Paskum trinkteli vienos, antros durys, kniaukteli katė, kuriai ponas privėrė uodegą; didysis išeina pasivaikščioti.

Vėl subraška pinta kėdė, ir minkštais, švelniais žingsniais prieina Antanėlio mama. Ji mažajam nušluosto ašaras, pakelia jį ir nusiveda pas save į kambarį.

Antanėlis gauna šokolado. Jo galva priglausta prie motinos, kuri švelniai jį glosto. Čia pat ir Kvintetas gainioja nuo savęs muses, garsiai kalendamas dantimis. Mažasis apimsta. Pirštą padažęs ašaroje, jis pradeda pieš i sienų apmušaluose paukščiukus.

Ir pradeda Antanėliui atrodyti, kad jis sėdi klasėje, visi vaikai pavirsta šaškėmis, jis nukerta geografijos mokytoją ir numeta į didelę dėžę.

– Dama! – surinka kažkas jam į ausį.

Antanėlis krūpteli, šokoladas nukrinta ant grindų. Kvintetas pakreipia taškuotą galvą, apuosto šokoladą ir netrukus taip pat užsimerkia.

SAŽINĖ*

Buhalterio kontoristo Tijūnėlio namuose viešpatavo prislėgta ir netikra nuotaika. Prieš porą valandų juos pasiekė baugi žinia: įstaigoje, kur dirbo Tijūnėlis, kilo gaisras. Ugniagesiams atvykus, liepsna jau buvo spėjusi sunaikinti dalį buhalterijos knygų ir dokumentų. Mačiusiųjų paskalu, dūmas įsigavo vidury didžiosios salės, iš laužan suverstų popierių ir knygų.

Pirmoji Tijūnėliams apie gaisrą pranešė kaimynė, ponia Sugintienė. Lyg tyčia paties buhalterio nebuvo. Pasilikusios namuose žmona ir jos motina nesumetė, ką atsakyti. Baigusi pasakoti naujieną ir kelis kartus ją pakartojusi, kaimynė su neslepiamu smalsumu, reikšmingai peržvelgė naujus Tijūnėlių buto baldus. Apsistojusi ties modernia spinta, ji tartum nusprendė: „Aha, dabar man viskas aišku“, – ir atsisveikino.

Buhalterienės ir jos motinos akyse įsižiebė nerimas. Kaip sėdėjusios jos ir pasiliko sėdėti, sužiurusios viena į kitą. Motina ir duktė labiausiai už viską bijojo gaisrų ir pamišėlių, nespėjusios gerai dar pagalvoti apie kitas šios naujienos puses. Ypač viena aplinkybė vertė abi nerimastauti: prieš keletą savačių Tijūnėlis paklojo ant žmonos kelių trisdešimt tūkstančių, girdamasis laimėjęs loterijoje. Visą vakarą buhalteris išlaikė žmoną ir uošvę „aukso karštingėje“, su pasigardžiovimu jas vaišindamas nuostabiais sumanymais. Tik eidamas miego, jis prisipažino nespėjęs pinigų inkasuoti ir parsinešęs juos namo. Tuo metu Tijūnėlis pavadavo išvykusį atostogų reikalų vedėją, perėmęs iš jo ir kasos reikalus. Bet kelios dienos prieš gaisrą reikalų vedėjas Klupšas grįžo prie savo stalo.

Buhalteris, visi metai tvarkingiausiai pareidinėdavęs ne vėliau dešimtą, ūmai kažkur įstrigo.

Belūkuriuodamos moterys seniai užmiršo vakarienę ir siuvinėjamus pagalvėlius. Pro lietaus šnarėjimą klausėsi, bene išgirs pažįstamą bildesį laiptuose, ir dūsavo. Dūsavo ilgai, vis baisesnių

* Pirmą kartą spausdinta alm. „Prošvaistė“, kn. 2, 1938. Rink. KI žymiau pakeista pradžia ir pabaiga.

daiktų prisigalvodamos. Joms pradėjo atrodyti, kad visi tie daiktai, kuriuos jos liečia rankomis, įgyti už svetimus pinigus.

Abi iki vėlyvumo nesulaukusios Tijūnelio, spėdamos bloga įvykus, pradėjo gelbėti tai, kas dar buvo galima išgelbėti. Pirmiausia užtempė ant aukšto radijo aparatą, naują dulkių siurbį ir kitus paskutiniu laiku įgytus daiktus.

Braukdamos ašaras ir kartodamos: „Ne, Stasiukas to nedarė... Oi, dieve, kaip baisu!“ – jos buvo bestumiančios ir fotelį, kai duryse pasirodė buhalterio stuomuo. Jis įėjo ne kaip paprastai, lyg pasiklydęs, ir stabtelėjo, peržengęs slenkstį. Jo išblyškusiame ir pailgėjusiame veide buvo matyt didelis nuovargis ir susikrimitimas.

– Na, o čia dabar?! – negarsiai, tačiau kietu šeimos despoto balsu paklausė Tijūnelis, neištraukdamas rankų iš sulyto apsiausto kišenių.

Uošvė ir žmona sumišusios dirstelėjo viena į kitą.

– Manėm, tave suėmė... Girdėjai, kas pasidarė? – slopiu ir nedrąsiu balsu prašneko žmona, be jėgų krisdama į fotelį.

Buhalterio skruostai įdubo, kakta susiraukšlėjo. Ištraukęs abi rankas iš apsiausto kišenių, jis sumosavo ir suriko:

– Žioplės! Už ką mane suims? Kas suims? Durnaropių apsirijote?

Šaukdamas Tijūnelis įėjo į kambarį ir apsidairė.

– Kur radijas?

Uošvė atbula atsitraukė į gretimą kambarį. Ši prasta moteriškė, gyvenusi iš žento malonės, neturėjo nė mažiausių tų jau į patarlę įėjusių uošvės bruožų: kivirčų metu ji visuomet kiūtino į savo kampą kaip niekuo dėtas įnamis.

– Sakėm, jeigu... jeigu tave kratys, – paaiškino žmona ir pravirko.

– Ką kratys? Kas turi teisę kratyti? Vagis aš ar ką, po velnių?! Valdykite nervus, sakau jums! – brukdamas nuolat rankas į kelnių kišenes ir vėl jas ištraukdamas su nusmukusiu kaklaryšio mazgu ant krūtinės Tijūnelis šuoliavo aplink fotelį susigūžusią žmoną, sakytum tyrinėdamas, iš kur ją būtų geriau pulti. – Tfu, pliuropos!

Buhalteris užsitrenkė savo kambary, bet greitai vėl pasirodė, norėjo kažką sakyti ir antrąkart užsitrenkė. Namuose įsiviešpatavo nyki tyła. Tik buvo girdėti, kaip, apimus lietui, nuo stogų klegeno vanduo ir, pro atvirą langą įlėkusios, į lempos gaubtuvą daužėsi peteliškės. Nuraudusi, sudrėkusiais veidais moteris atsikėlė, priėjo prie spintos, paėmė iš jos porą lėkščių ir išėjo į virtuvę. Paskum ją nusekė ir motina.

„Vadinasi, – galvojo žingsniuodamas Tijūnelis, – panašu, kad ir aš galėjau... Pasėdėjai porą dienų prie kasos – vagis. Graži visuomenės nuomonė! Ir apie tave šitaip galvoja namiškiai... Puikus feljetonas! Tos pliuropos, ko gero, dar išpranašaus: šauks tardyti... Tegul tardo – neišsigąsiu! Nieko nepadariau, ir nėr ko jaudintis!.. Nejaugi, – staiga atsisėsdamas ant lovos, jis savęs paklausė, – nejaugi Vaciuukas pakūrė? Panašu, kad Vaciuukas: ponai, šeštadienį pas mane... ponai, sekmadienį pas mane... O pas Vaciuoką grybeliai – „Martel“, grybeliai – „Martel“. Rygos artistei šinšilą nupirko. Mėmė! Jau kartą su uodega aketėj žvejojai – mokėtum ir ištraukti: sudėjo į krūvą knygutes, apipylė žibalu, dar vatos iš pamušalo, še, dek! Pasėdėk dabar, pasėdėk, gyvate! Uch!“

Buhalteris pasipurtė lyg čiaudulio apimtas, atsistojo ir vėl pradėjo nervingai žingsniuoti.

„O jeigu jis neprisipažins, nebus įrodymų“, – dingtelėjo Tijūneliui, ir kažkaip jis pamatė Vaciuoką: lūpų kampučiu suspaudęs cigaretę, vieną akį primerkęs nuo tabako dūmų, jis dalijo kortas. Ant dešinės Vaciuoko rankos piršto tviskėjo didelis žiedas...

– Ametistas! – kalbėjo jis savo svečiams ir iš eilės visiems leido žiūrėti.

Buhalterio sieloje kilo baimė, bet ji neturėjo ryšių su šiuo vaizdu. Jis atsiminė ir jau šimtą kartų šiandien atsiminė, kaip lengvai, net gerai nepatikrinęs, priėmė iš Vaciuco kasos reikalus, o paskum vėl be atskaitomybės viską gražino. Štai dėl ko jis krintosi ir negalėjo sau dovanoti.

Žmona pašaukė valgyt, bet pati prie stalo nepasirodė.

Ilgai buhalteris kramtė dešrą, nejausdamas jos skonio, apstulbusiu žvilgsniu sustojęs ties duonos kraitele. Vienu tarpu jam kniūstelėjo, kad apačioje atsivėrė durys ir laiptais kažkas pradėjo lipti. Jis liovėsi kramtęs ir su kąsniu burnoje laukė. Po valandėlės vėl pradėjo iš lėto kramtyti. Guosdamasis, kad niekas neatėjo ir neateis, sausu balsu, kuris davė suprasti, jog pyktis dar neatsilsido, tarė:

– Galite būt ramios... Kas padegė, tą jau čiupo.

Tačiau ir šiuos žodžius girdėjusios nepasirodė atlyžusios: paaukojusios visoms moterims bendrą smalsumą, jos dargi nepasiteiravo padegusiojo vardo. Tik po kiek laiko abi kaip žvakės sustojo ant slenksčio. Tijūnelis pridūrė:

– Ot, ir jūsų geriausias, meiliausias!..

– Vaciuokas? – paklausė žmona, prisišliedama prie motinos. Jai net kojos nutirpo.

„Geriausiu ir meiliausiu“ Tijūnelienė su motina buvo apšaukusios Klupšą, draugų vadinamą Vaciuoku. Porą kartų buhalteris buvo atsivedęs j namus reikalų vedėją. Savo elgesiu, gražiomis manieromis, o ypač dideliu brangių žiedu jis per vieną vakarą pavergė abiejų moteriškių širdis. O kai išeidamas svečias priglaudė prie uošves rankos savo švelnių ūsų šepetėlį, kaimietei ištryško ašaros.

Į šį klausimą buhalteris atsakė triumfuojančiu žvilgsniu. Tokiu būdu jis dar kartą pasirodė teisus, nes savo laiku, pradėjus žmonai kiekviena proga kišti Vaciuoką kaip išauklėto vyro pavyzdį, Tijūnelis įširdo ir burbtelėjo:

– Tuščias fruchtas!

Šiandien jo žodžiai pasitvirtino, bet dėl to nebuvo lengviau. Visą naktį buhalteris vartėsi lovoje, degiojo papirosus, vedino kambarį ir krintosi, krintosi. Kad ir kaip save tramdė, bet dėl rytojaus dienos buvo neramus Jis būgštavo, kad skęstąs Klupšas gali bandyti ir jį purvu aptaškyti...

Tik švintant, neužgesinęs lempos, viena koja įsispyręs į grindis, Tijūnelis užmigo.

Praėjo kelios neramios dienos. Įstaiga, apsivaliusi nuo degėsių, vėl pradėjo darbą. Buhalteris kontoristas tartum sumainė su kuo nors dvasiomis: jis nuščiuvo ir ne tik nuščiuvo, – atsisakė kai kurių įpročių, kurie buvo nepamainoma įstaigos garsų ir tvarkos dalis. Taip, kreipiantis kuriam nors: „Ponas Tijūneli, gal galima apyskaitos knygą...“, jis, visas sujudęs, atsiliepdavo:

– Tuojau, tuojau... Apyskaitos knygą, apyskaitos knygelę, – ir pats nejudavo, kaip pradėdavo dainuoti: – Apyskaitos knygą su žaliais viršeliais...

Suradęs knygą, delnu pliaukštelėjęs ją, pridurdavo:

– Prašau apyskaitos knygą!

Ir po kiek laiko, jei vėl kas kreipdavosi, o darbu užverstas buhalteris kontoristas tuo metu nesuskubdavo pasitarnauti, stengdamasis neužsimiršti, vis niūniuodavo: „Kiek skolingas Apelbaumas... Baumas... Apelis Baumelis...“

Galų gale jis taip įsidainuodavo, sumaišydavo vardus, jog tekdavo vėl jų teirautis. Iš šių Tijūnelio būdo paraiškų buvo nesunku suvokti, kad įstaigoje jis būdavo šilkinis, nors namuose – ašutinis.

Bet po gaisro buhalterio visai nebeliko: džiūvo ir baigė smilkti. Porą kartų jį buvo iškvietę tardyti. Daugelis valdininkų šioje kolegijos tyloje matė nešvarią sąžinę ir, žvilgčiodami į jį, kuždėjosi:

– Nežinau... bet galvos nedėčiau...

Tik kai reikalų vedėjas prisipažino nusavinęs šimtą tūkstančių, pakūręs įstaigą, ir jau nebuvo abejonės, kad Tijūnelio sąžinė gryna, tie patys tvirtino:

– Už poną Tijūnelį aš būčiau galėjęs galvą dėti!

Laimingai pasibaigus pavojams, grįžus pasvirusiai reputacijai, is lėto Tijūnelis vėl atsigavo. Gal savaitei praėjus po gaisro, kai paskubintos Vaciuuko bylos kaltinamasis aktas buvo surašytas, Tijūnelis, su vienu valdininku išėjęs parūkyti, prisipažino:

– Žinote, bijojau. Visą kasą perėmiau netikrinęs... ir jis netikrinęs priėmė. Pasitikėk, jei nori.

Valdininkas, kurio nuoširdumu negalima buvo abejoti, Tijūnėliui atsakė:

– Bijoti nevertėjo. Jeigu jis taip pro pirštus žiūrėjo, jūsų vietoj būčiau glemžęs kokį penkiolika tūkstančių, ir šuo dabar nelotų...

– Ką jūs?! – įsižeidė Tijūnelis ir pajuto, lyg jį būtų ne žodžiais, o varžytynių plaktuku užgavę į širdį.

– Kodėl ne! – vėl atsiliepė valdininkas įtikinamai ir ramiai. – Jeigu jis sėdo dėl šimto tūkstančių, galėjo pasėdėti ir dėl šimto dvidešimt. Pats neskaitė, kiek išgriebė... Juk sakote, kad netikrinęs iš jūsų kasą perėmė?

– Na, taip! – patvirtino buhalteris pasikeitusiu balsu. – Na, taip...

Grįžęs prie stalo, Tijūnelis vėl nuščiuvo. Šis naujas kazusas jam neišėjo iš galvos, o greitai ir visai tvirtai įsisėdo galvoje. „Iš tikrųjų, – mąstė buhalteris, – jeigu būčiau griebęs kokį penkiolika tūkstančių – Klupšas padegė, Klupšai, ir atsakyk!“

Tą dieną buhalteris parėjo dar daugiau apsiniaukęs. Ir susikrimtęs negu gaisro vakarą. Jau prieškambarį jis paspyrė koja dviratį ir suriko:

– Čia dabar?! Kam tą griozdą atvilkote? Neturite vietos?

– Prašei nuimt... sakeisi važiuosias meškeriot, – atsakė žmona.

– Meškeriot? – išsprogino Tijūnelis akis, įžengęs į kambarį. – Kas jums atėjo į galvą?! Vis su savo tvarka! Ką, ar mažas vaikas aš su tokia barškyste važinėti? Žioplės!

– Juk sakei... – nedrąsiai pridūrė pati.

– Sakei, sakei! – mėgdžiojo vyras, pagriebęs nuo kėdės kojine su siūlų kamuoliu ir viską sviesdamas ant stalo. – Sakei!..

Burbėdamas jis nusiavė batus ir dar nespėjo apsidairyti, kai prie jo kojų uošvė padėjo šlepetes. Šis patarnavimas mažumą Tijūnelį suminkštino, ir piktą žvilgsnį jis nukreipė į sieną.

– Ar dabar valgysi? – paklausė žmona.

– Ką čia dar klaus? Nevalgęs nebūsiu! Moters akyse sužvilgo ašaros:

– Nežinau, kas tau... ko tu toks nervuotas? Visą savaitę nesukalbamas... Kuo aš čia kalta?.. – ir ji užsidengė ranka veidą.

Tik vakarieniaudamas buhalteris bandė pasiteisinti:

– Būtum ir tu nesukalbama...

Tijūnelis buvo prasižiojęs dar kažką sakyti, bet mostelėjo ranka.

Visą naktį jis vartėsi lovoje, degiojo papirosus, vėdino kambarį ir krintosi krintosi, kam nepaėmė...

VARTIKLIS*

Priešus skyrė šviesi upė, matyt, visai negili, nes jos viduryje lyg mažos salelės kyšojo nukautų arklių pilvai, išbrinkę ir žvilgą saulėje.

Į sunkių patrankų ratų provėžomis ir raitelių išraižytus, ištryptus pasėlių laukus krito sviediniai, išversdami didelius, saulę užgožiančius žemės stulpus. Aplinkui be paliovos kaleno alkanos mirties dantys.

Kairiajame krante buvo įsikusę vokiečiai, o dešiniajame – rusai, tik vakar paskubomis atsitraukę per upę ir kalvose įtvirtinę bateriją.

Vasaros dienos karštis mirguliavo apleistuose kaimo laukuose. Nebuvo matyti nei žmogaus, nei gyvulio. Įaudrintas šuvių oras bangomis siautė žydinčius rugių plotus, iš kurių dulko žalsvi, duona kvepią debesys. Fronto vidury atsidūrusių gyvenamų namų, vartų ir daržinių durys buvo atviros, ir sodybų kiemuose mėtėsi be tvarkos išblaškyti daiktai.

Netoli vienos sodybos, sprogus sviediniui, nuo kūtės stogo nušliaužė kažkas pilkas ir dunkstelėjo žemėn. Iš po užvirtusių ant galvos drabužių pasižiūrėjo godžios, nustebusios akys, o iš atviros burnos per smakrą tekėjo seilės. Tai buvo kokių devynerių metų berniukas, šviesių, ant ausų uždribusių plaukų, lieso ir išblyškusio veido. Prie krūtinės prispaudęs jis laikė balandį. Persliuogęs per tvorą, šlubuodamas, vaikas pradėjo bėgti slėnio pusėn. Kartais šiurpus ir prailgstantis žviegimas danguje bėgantį sustabdydavo, jis pritūpdavo, užversdavo aukštyn galvą ir dar labiau prispausdavo prie savęs paukštį. Vaiko žvilgsny ir judesiuose nebuvo baimės, tik nusistebėjimas ir mįslingas nerimas.

Jo amžiaus draugai šaukė jį Vartikliu, nors jo tikras vardas buvo Tafilius. Berniukas gyveno su savo senute paskutiniame name prie upės, ant pačio slankiaus. Lūšna buvo sena, iš lauko aprūkusi, kažkada perstatyta iš pirties. Ties viduriu jos stogas buvo lūžęs ir atsitūpęs ant žemės. Kaime dėl to sakydavo: „Antai Stepų mamytės troba pasitursinus šokti“.

Stepų vardas, atitekęs senajai moteriškei ir jos sūnaičiui, išliko nuo ankstyvesnių laikų. Šeimoje, dabar sunykusioje, buvo eilė Stepų, kurie, neturėdami žemės, karta iš kartos vertėsi dailidžių, kubilių ir kalvių amatais, įsisiautusi baisi liga, nuo kurios tino kūnai ir mėlynavo liežuviai, dar negirdėta tame krašte, paguldė stipriausius šeimos ramsčius. Liko tik Stepų mamytė ir jos sūnaitis, silpnas iš gymio, bet anksti pradėjęs svarstyti ir galvoti. Piemenaudamas kaimynams, Vartiklis pridurdavo namams. Ganymu vaikas ne visiems įtiko. Užmiršęs gyvulius, atsitūpęs prie mažo vabalėlio Vartiklis galvodavo, ko jis ieško žolėje. Galvodavo jis, kodėl varlė šokuoja, o nebėga tekina ir kodėl įsibridus į vandenį kojos atrodo tartum kreivos?

* Pirmą kartą spausdinta: *Lietuvos ūkininkas*, 1938, vasario 24, kovo 3. Redaguodamas apsakymą vertimui, rašytojas padarė žymesnių pakeitimų: veiksmą perkėlė į Didžiojo Tėvynės karo metus, papildė naujomis detalėmis Vartiklio žuvimo epizodą ir kt. Perkeldamas veiksmą į kitą laikotarpį, rašytojas apsakymo pradžioje išbraukė detales, liečiančias dar carinius laikus, paminėjo pirmuosius tarybinius metus Lietuvoje, naują valsčiaus pirmininką, kuriam Vartiklis padėjęs išnešioti raštus. Pateikiame naujai parašytą Vartiklio žuvimo sceną:

Iš parugės išlindo du vokiečių kareiviai. Vienas jų vedėsi dviratį, ir dviratis buvo apkaišytas gėlėmis. Antrasis vokietis buvo vienplaukis, su ckiniais, ir akinių stiklai spindėjo saulėje liepsnelėmis.

Vartiklis matė, kai vokietis pastatė dviratį prie klevo, nusikabino pro galvą šautuvą, panašų į klarnetą, ir pradėjo juo taikyti į jį.

Kareiviai priėjo prie gulincio žolėje berniuko, ir antrasis, su akiniais, didelė koja, apauta geltonu batu, paspyrė jį ir vienu smūgiu apvertė aukštiekninką.

– Spione! – tarė vienas.

Valandėlę jie žiūrėjo į nukautąjį sustingusiais žvilgsniais, paskum tokie pat tylūs, abejingi, žvangindami metalu, nuėjo pakalnėn.

Yra apsakymo mašinraštis, taisytas P. Cvirkos (LKL BR, AV – 399). Pataisos KI tekste, iš kurio buvo renkamas Raštų II t. (1949), darytos A. Venclovos ranka.

Dvi burnos tenkinosi mažuma, o kol senutė pajėgė, mynė ratelį, audė drobes. Kartais, vasaros laiku, ji nunešdavo į miestą prirankiojusi kažę mėlynių arba bonką dėlių. Dėles iš jos pirkdavo „kraujui nuleisti“ storoji Agafija, uriadniko pati, ir dar dvi ponios. Dėles su dideliu pamėgimu senei gaudydavo iš kaimo dumburių Vartiklis. Bet kai uriadnikas persikėlė į kitą šalį, o vieną nuolatinę dėlių pirkėją „užsmaugė kraujas“, šio uždarbio moteriškė visai neteko, nors ir bandė pačias riebiausias dėles siūlyti puse kainos.

Tik antri metai Stepų mamytė, neišgalėdama be dviejų lazdu vaikštinėti, pasiėmė sūnaitį prie savęs ir ruošė jį elgetauti, mokydama poterių. Berniukas nenuoėastavo. Vaikštinėti po žmones su krepšiu ir pakaustyta lazda, kaip didysis Mykolas, žymiausias apylinkės elgeta, jam atrodė įdomiau negu ganyti.

Vartiklis viską gera širdimi priimdavo ir būdavo paslaugus, jei tik kas jam gražiuoju įsakydavo. „Dabar klaupkis, pakelk akis į dangų... Nuleisk galvą. Muškis į krūtinę... Muškis! Ne ta ranka“, – mokydavo senutė. „Ką ten laikai saujoje? Išmesk! Sakyk paskum mane: meldžiame tavęs, viešpatie, teikis atsiųsti šitiems namams dovaną mylestos dangiškos...“

Berniuko smegenys buvo užimtos kuo kitu. Poterį išmokęs, greitai jį iškratydavo iš galvos. Teko Stepų mamytei trejus metus iš eilės berniuką vesti prie pirmos komunijos, ir jis vis nepataikydavo žegnotis. „Ir šventos dvasios, amen...“ sakydavo dėdamas ranką kažkur prie juosmens. Kunigas, nepiktas ir juokdarys, mėgdavo Vartiklį paerzinti: „Vaike, tavo kryžius į šulinio svirtį panašus!“

Ilgiausiai iš komunijos dienų berniuko atminty pasiliko tik bažnyčios palubėj kabas melsvas paukštis išskėstais sparnais. Pirmąkart jį pamatęs, Vartiklis be galo apsidžiaugė ir suriko:

– Motule, karvelis!

Stepų mamytė jam kumštelėjo kieta tartum medine alkūne ir uždraudė pirštu rodyti į paukštį, kuris buvo ne kas kita, kaip šventoji dvasia.

O karveliai buvo vienintelė mažojo aistra. Laikė jis jų gerą tuziną porų: moliūginių, baltųjų ir tokių, kurių net vardų nežinojo. Daugiausia jis brangino vartiklius, mokačius kŭlvertomis raižyti dangų, visuomet pasprunkačius iš vanago. Pirkdavosi juos arba išmeilikaudavo iš kito kaimo piemenų, kur retkarčiais išsiruodavo deryboms, mainams, prisikimšęs kišenes senų spyruoklių, vielos ar sagų.

Buvo apylinkėj ir tokių, kurie, pavydėdami Vartikliui didžiojo karvelninko garbės, išsigalvojo atskridusius jo balandžius palesinti spirite mirkytais žirniais. Nusigėrusius ir apsvaigusius jie uždarydavo savo lizduose ir taip prisijaukindavo visam laikui. Bet ir Vartiklis nelikdavo skolingas: gavęs spirito, tokiu pat būdu vaišino priklydėlius paukščius. Po ilgų rungtyniavimų kaimo karvelninkai su Vartikliu padarė sutartį ir bonkutes su spiritu sudaužė.

Vartikliu jį praminė nuo to, kai spindinčiomis akimis įsižiūrėjęs į padangėj kŭlvertomis besivartančius karvelius, pats savęs nejausdamas, suplasnojo rankomis ir, nuo skardžio pasiritęs žemyn, išsisuko koją. Žmonės vis mėgdavo jį gundyti:

– Parodyk, Tafiliuk, kaip tavo kertikliai iš vanago paspruko!

– Ne kertikliai, o vartikliai! – pataisydavo karvelninkas ir vaizdžiai parodydavo. Ne kartą su šlančiu krauju gyslose, sulaikęs kvėpavimą ir apžiojęs kumštį, iki kraujų kandžiodamas pirštus, jis sekė padangėje greitai didėjantį ir vėl debesyse išnykstantį mirties šešėlį. Ir ne kartą po ilgos, atkaklios kovos į laukus nukrisdavo tik baltos krauju suteptos plunksnos. Vartiklis apžiūrėdavo jas ir keletą gražiausių įsidėdavo sau į kišenę. Tokiomis nelaimingomis dienomis, užmiršęs viską pasauly, jis valandų valandas ištūnodavo lūšnos kampe, po didžiąja lentyna. Kai Stepų mamytė, susirietusi į kamuolį, atkalbėdavo poterius už visą gausingą šių namų giminę, sausai atsikrenkštusi sakydavo:

– Eitum miego. Ko ten žiūri į tamsą? Akis dar pakerės kas...

– Galvoju ir galvoju, – atsiliepdavo Vartiklis lyg iš gilaus miego pabudęs. – Jau daug sugalvojau... Prieš vanagus, gyvates sugalvojau...

– ...Per amžių amžius amen, – neklausydama anūko, užbaigdavo senutė dar vieną maldą, atsiminusi užmirštą šeimos narį ir tuojau paskęsdavo savo mergautiniuose pagalviuose. Namuose ir pasauly įsiviešpataudavo tylą, kurios nesudrumsdavo nė vasarai lauke apsigyvenusio svirplio smuikavimas.

– Neklausi, ką galvoju... Kodėl neklausi? – pasiteiraudavo po kiek laiko Vartiklis ir, nesulaukęs žodžio, užsnūsdavo nenusirengęs.

Atūžęs karas nesudrumstė šio ramaus gyvenimo. Kas gyvas išbėgiojo, bet Stepų mamytė atsisakė trankytis dievai žino po kokias šalis svetimuose ratuose ir tarėsi geriausia pasikliausianti apvaizda. Neišgąsdino jos nė kalbos apie artėjančius vokiečius, raguotus, su keturkampėmis galvomis.

Anūkas taip pat nenorėjo palikti savo karvelidės, nors šis didysis kaimo triukšmas: verksmai, daiktų krovimas, kasimas į žemę drabužių, varomų į girią gyvulių maurojimas, bliūvavimas jam ir patiko.

Vienas, nepajėgęs visko susiglemžti, kitas, palikęs paršingą kiaulę, seną ar luošą kuiną, prašė Vartiklio jais pasirūpinti, žadėdami atvežti dar nematytų, skiauterėtų karvelių.

*

Vartiklis tekinas skriejo iš kaimo. Šokdamas per griovį, vienoje vietoje jis pamatė išsišiepusį, atmerktomis akimis, su kraujo puta dantyse šunį. Arčiau prislinkęs, vaikas nepaprastai nustebo. Šuns buvo tik pusė: galva ir pirmutinės kojos, o už kelių žingsnių – išrausta duobė. Berniukas dar sparčiau pasileido namo. Pasiekęs kiemą, jis sulėtino žingsnius. Stepų mamytė, gulėjusi tarp kubiliukų, neišgirdo jo įeinant.

– Karas ir karas... šuo jau negyvas... – prašneko vaikas, išplėtęs akis į senę. – Kodėl karas?

– Dievulėliau tu mano, kur tu trankaisi? Pats neėdęs, dar mane seną marini. Imk auseklį ir atnešk vandens: duoninės padarysiu, – atsiliepė Stepų mamytė.

Vartiklis, dar valandėlę pamirkčiojęs, nepaleisdamas iš užančio karvelio, pasiėmė indą ir išėjo prie kūdros, kamuojamas sunkių minčių. Pasėmęs vandens, atsiklaupė prie auseklio ir atsigėrė keletą drungnų gurkšnių. Burnoje palikęs atsargą, apžiojo karvelio snapą ir jį tajp pat pagirdė.

Vartiklio kakta susiraukšlėjo. Negirdimi, tik jam vienam suprantami žodžiai judino lūpas. Jis greitai pašoko, palikęs vandenį, viską pasauly užmiršęs, išsitraukė iš pašiūrės ilgą šatrą su pririštu prie jos galo skarmalu ir kerte ėmė kabintis stogan. Beregint viršum jo šviesiaplaukės galvos suplevėsavo baltas skuduras. Skudurui įsilėkus, jis buvo panašus į ratu skriejantį paukštį.

Ši karvelininkų pramoga, suteikianti jiems daug džiaugsmo, visuomet pakiliai veikė Vartiklį. Berniuko smakras sudrėko nuo seilių. Jis nieko daugiau nematė, tik begaline gelme tyvuliuojantį dangų. Karo trenksmų išblaškyti karveliai išvydo baltąjį ženklą. Jų sparnų ramus švilpesys artėjo iš tolo lyg artimo žmogaus dūsavimas. Praėjo visa valanda, kai nebuvo girdėt šūvių, ir Vartiklis suko ir suko savo ilgąją šatrą lyg žaisdamas prieš visą įnirtusią, sudulkusią, plienu ir paraku alsuojančią melsvą žmonių galybę, potvyniu išsiliejusią visu slėniu, artėjančią, grasinančią.

Vienu sykiu, lyg ženklą davus, sugriaudė ir sudrebėjo žemė. Siauru kyliu krūmų ir kalvų priedangoje slenkančius vokiečius pamatęs priešas ėmė sėti į jų eiles ugnį. Stūksą kupstai, vejos ir krūmai pavirto gyvais žmonėmis, ir dūmai, garsai, ginklų švitėjimas susiliejo į rausvai pilką debesį, atsistojusį kalnu.

Lyg kas būtų pakuždėjęs kraigą apžergusiam berniukui: – Tafiliuk, parodyk, kaip tavo karveliai vartos!.. – jis pasišokėjo į orą, išmetęs šatrą, ir, linksmai makaluodamas rankomis, nusirito nuo stogo. Iš jo ančio išsprūdo karvelis ir baltas lyg sniego gniūžtė pakilo į dangų. Savo atviromis akimis Vartiklis jį palydėjo, šypsodamasis, išsitiesęs dilgėlėse, su mažute, nematoma skylute krūtinėje.

Šaukiant ir nerimaujant Stepų mamytei, jis ten išbuvo iki vakaro, tartum kuždėdamas:

– Galvoju ir galvoju...

Į vakarą dienos karštis sumažėjo, nurimo trenksmai. Įaudrintas šuvių oras bangomis siautė žydinčių rugių plotuos, iš kurių dulko žalsvi, duona kvepią debesys.

DEVINTAS PRAKAITAS*

Karštas, kvapą užimęs garas tirštu, pilku debesiu stovėjo pirtyje. Buvo girdėti dūsavimas, stenėjimas, šluotų čaižėjimas, indų bildesys ir saldaus pasitenkinimo balsai:

– A ta ta ta!

– O tiu tiu tiu!

– O vo vo! Gerai, ai gerai... Kad tave šimts, kaip gerai! Nugarą, nugarą daugiau!

– Va šitaip, šitaip! O po po! Ai, sustok, palauk! Netrink, čia šunvotė! Sakau, netrink!

Nedidelė sienoje įtvirtinta lempa apšvietė keliolika stovinčių, vienas kitą užgulusių, brūžinančių, muiluojančių, šluotomis besivanojančių nuogalių. Asloje srovėmis tekšeno drumzlinas vanduo ir kažkur, radęs laisvą angą, klegėjo upe.

– Na, vyruciai, nuo sunvocių ir sasų, ant penktojo prakaito! – atsiliepė žemas šveplas senis ir, pribėgęs su milžtuve prie akmenų krūvos, šiūstelėjo.

Garas su trenksmu iššovė ir balta, kaitria liepsna pasiskleidė pirtyje, valandėlei užtemdydamas daiktus ir žmones. Stovintieji atsitūpė, tupintieji dar labiau pasilenkė, gulintieji nusirito nuo aukštutinių suolų. Jų vietas užėmė stiprujį garą mėgstantieji, pasidėję po burna kvapui atgauti liepinėles arba dubenis su šaltu, gaivinančiu vandeniu.

– Po velnių! Čia ne tik šunvotes, ir žarnas gali suvirinti! – riktelėjo neišlaikęs, su milžtuve ir šluotomis bildėdamas žemyn.

Į jo žodžius atsakė skanus atkakliųjų karščio garbintojų juokas.

Laiks nuo laiko girgždėdamas atsiverdavo pirties durys, ir pro jas su šalta oro srove įsmukdavo naujai atėjęs.

– Ar bus dar vietos? – paklausdavo, grabinėdamasis pasieniais, neapsipratęs prie menkos šviesos.

– Kaip nors susitarpuosim! – atsakydavo.

Tas pats liesas, susisukęs lyg šaknis senis vėl prabėgo pro lempą su sklidinu indu ir džiugiu balsu pranešė:

– Na, vyruciai, baravykai ir kelmuciai! Nuo ramatizmo, ant sestojo prakaito – o-pa!

Vėl iššovė garas, sakytum iš parako statinės, plikinančiais liežuviais grybštelėjęs visus tuos, kurie nespėjo laiku nušokti nuo suolų.

Garas padavinėjo tėvukas Budzikas, paprastai juos skaičiuojąs iki devynių ir kiekvienam skirdamas tam tikrą reikšmę pagal karščio laipsnį. Taip pirmasis garas, arba prakaitas, vadinosi „prūsokų šaldymu“, antrasis – „blusų naikinimu“ arba blusmyriu, trečiasis – „nuo spaugų ir spaugelių“, toliau ėjo nuo visokių vočių ir reumatizmo, o kuomet tėvukas paskelbė devintą, patį stipriausią prakaitą ir suvertė du kibirus vandens ne iš šono, bet ant visų likusių dar neataušusių krosnies akmenų, tai buvo „kad dūšias kentančias atsimintumėm“.

Po septinto ir aštunto dar vis buvo smarkuolių, kurie, nors ir braškėdami, stengėsi su tėvuku palubės suole laikytis draugystės, tačiau, jam nulipus paduoti „už dūšias“, kas gyvas, keikdamies ir prunkšdami, rangėsi į prieangį. Net seniai, ir tie išgulė ties slenkščiu lyg marui pasiautus, laukdami, kol praeis pragariškas tvaikas. Tik vienas Budzikas, atkaklus ir kaulėtas senis, jau daug metų laikąs

* Spausdinta: *Lietuvos ūkininkas*, 1938, gruodžio 8.

šių devynių laipsnių tvarkos, tikras pirties diktatorius, palypėjęs aukščiau visų, daužėsi beržine ir lyg tyčiodamasis skardėjo:

– Aciū dievui, silumėlė kaip per sventą Miką: griebia, kur tik plika... E te te!

– Pratinkis, pratinkis, Budzikai, – atsiliepė senio balsas iš apačios, – ne taip baisu bus ir pas Liucipierių. Juk tau vieta kažgi ar tik ne iš anksto tenais pritaisyta? Gal jau po katilu ir ąžuolinių prikrauta?

– Naje, – pritarė kitas, kurio visai nebuvo matyt pro garą, – pinigus šiūpėle žarstai, visi žinom. Iš kur tu juos, kad ne iš nelabojo, gauni? Bene tuščiom, –dūšėlę, musėt, jam užrašei. Yra vis tiek tarp jūsų koks dokumentas...

Pirty nusikvatojo daug balsų, dusliai, lyg statinėj.

Tėvukas Budzikas, kuriam patiko, kad jį piešė turtingą ir regimai pavydėdami erzino, vanodamasis linksmi atsikirto:

– Baikis, vyruciai! Kad siais laikais ir is tų dūsių menka nauda. Visi siūlo, visi kisa, atpigo kaip lepsės, kad ir velniams nēr kur dēt. Jau kadai as savo pardaviau, tik simts zino, ar per menka, ar neriebi, neateina atsiimt, ir gana.

Vėl visi nusikvatojo.

Tėvukas Budzikas kaime turėjo šykštaus, kieto, be galo pinigą mėgstančio, tačiau ir linksmo žmogaus vardą. Vienas anekdotiškas įvykis jo šykstumą padarė garsų parapijoje. Kažkuomet jo bernas, šienaudamas pievoje, užmynė ant numesto dalgio ir nuo pirštų iki kulnies perrėžė kojos padą. Prie nualpusio ir kruvino berno prišokęs šeimininkas riktelėjo:

– Dėkok dievui, kad dar basas... Kitaip, vaicine, būtum man naginę supjaustęs!

Tėvuko pasaulis sukosi tik apie suktus uždarius ir mažas šelmystes, kuriomis jis metai iš metų papildydavo savo dėžę sidabriniais.

Šeimoje Budzikas viešpatavo tvirta ir gobšia ranka, kartais dėl numesto trupinio, netyčia išberto grūdo sukeldamas negreit užgesinamų pykčių ugnį, nuo kurių daugiausia kentėjo jo žmona, kantri ir šventa moteris. Grįžus santaikai, pyktį ir suktumą tame kaimietyje išstumdavo retas dosnumas. Jei jis būdavo gerai pardavęs nesveiką gyvulį, įkišęs pirkliui skylėtą kailį, į pačios delną įsprausdavo dešimt judošiukų. Taip Budzikas vadino pinigus.

Ši dovana būdavo palydima keistomis ceremonijomis: išklojęs pinigą šviesoje, jis ieškodavo Judo kraujo. Pasak jo, viename iš trisdešimties grašių išliko Judo Kraujo lašas. Nuo to laiko grašis amžinai keliaujas, pavirsdamas čia doleriu, ten rubliu, litu. Kam tas pinigas pakliūva, virsta turčiumi iš turčių.

Išmislas baigdavosi tuo, jog po kelių valandų tėvukas kreipdavosi į pačią:

– Onut, ar nepaskolintum savo judosiukų? Taip prireiko, taip prireiko man...

Pirtis užė. Garui apsilpus, vyrai laisvai išsikėtojo suoluose. Kas pasimerkęs šutino kojas, kas, susiradęs peilį, pjaustėsi nagus, kiti trinkosi galvas, tepėsi mostimis votis, paraugas. Kvepėjo sugruzdusiais beržo lapais ir žaliuoju muilu.

Tėvukas Budzikas gulėjo vienų vienas savo lentynoje. Jis buvo pratęs po devintojo prakaito kiek ilgiau pailsėti, kol susivaikščios kraujas, o kartais valandėlę ir pasnausti.

Pamažu pirtyje ėmė retėti. Senis pro miegą girdėjo, kaip kažkas, neradęs apatinių kelnių, suminėjo jo vardą, dar kitas klausinėjosi lazdos. Netrukus balsai aptilo, durys liovėsi girgždėjusios, ir čia pat, sienos plyšy, užgrajino svirplys.

– Juzuk! – staiga pakėlęs galvą riktelėjo senis.

– Aš čia! – atsakė.

– Neišeik, tu man patrin... – ir tėvukas, nebaigęs sakyti paskutiniojo žodžio, vėl skaniai ir garsiai užknarkė.

Budziką trindavo visuomet jo bernas, gerai žinąs, kur galima paspausti, kur neliesti. Švelniai ir smagiai trindavo, lyg glostyte glostydamas, ir tėvukas vėl be jausmų nuleipdavo sakytum kasomas meitėlis.

Mažumą patysojęs, senis atsikėlė ir, pamatęs išgiedrėjusios nuo garo pirties kampe vienos putose pasinėrusį berną, mieguistu balsu jam tarė:

– Na, mesk terliojęsis ir eik cia!

Atsigulęs žemutiniame suole, padėjęs po galva rankas, šeimininkas ėmė laukti. Jis girdėjo, kaip bernas, prisipylęs vandens ir išmuilinęs šiurkštų kanapių skudurą, švelniai jam perbraukė nugarą, lyg drungnu vėju pūstelėjo. Iš pradžių bernas tartum patyrinėjo, ar viskas gerai, ir rumštelėjo nuo sprando iki kulnų, plačiai, abiem rankomis.

– Lengviau, kad tu istintum! – sugargė tėvukas, pajutęs skausmą. – Ziūrėk ką daręs!

Ir nespėjo jis taip pasakyti, kai bernas dar smarkiau lyg tarka pervarė visą kūną ten ir atgal su nepaprastu greičiu. Seniui akyse pažaliavo, – toks nežmoniškas skausmas nusmelkė iki pat sąnarių. Atgavęs žadą, jis pasispardė ir, netverdamas pykčiu, sužviegė:

– Galgone prakeiktas! As tau kai parodysiu juokus per marmūzė, tai zinosi... Simts tave velnių!

Tuo pačiu metu stiprios šaltos rankos apkabino Budziko kaklą, ir, prisilenkęs prie jo ausies, storu, visai ne berno balsu sukriokė:

– Kol kas vee–e–nas! Greit bus šii–imtas!

Iš kalbančio burnos išėjo aitrus, troškinantis sieros kvapas. Tėvukas, norėjęs dar paleist eilę keiksmų, nuščiuvo ataušęs ir, žvilgtelėjęs šonan, pamatė kojas su dvigubomis karvės kanopomis, tankiai sužėlusias juodu, ilgu plauku.

– Ju-zuk! – norėjo pašaukti senis, bet ir žodžiai gerklėj užspringo. Atsipeikėjęs bandė persižegnoti, tačiau karviakojis jau sėdėjo raitas ant jo ir taip slėgė, jog nebuvo galima ne tik rankos, bet ir piršto pajudinti. Sukaupęs visas jėgas, tėvukas vos vos išstenojo:

– Kas tu?!

– Tavo kviestas!

– Ko tau reik is manęs? – graudžiai paklausė, visas tirtėdamas.

– Ką juokais pažadėjai! – atsakė, šiurkščiu, plaukuotu delnu grabinėdamas aplink kaklą.

Budzikas kryptelėjo akimis į kitą šoną ir pamatė visą mišką tokių plaukuotų būtybių. Per tamsą buvo sunku įžiūrėti, tačiau jų galėjo būti ne mažiau kaip šimtas. Netilpdamos ankštoje pirtyje, vienos jų it kumpiai tinteliavo, nagais pasikorusios prie langų, kitos šušėjo, sugulusios viena ant kitos, ir šaipėsi, rodydamos kreivus, retus dantis.

– Enci, cvenci, drenči! – suriko tasai pirmasis, laikąs tėvuką, atskaitęs eilėje, ir parodė pirštu į stambų kreivalūpį su vienu ilgesniu ragu. Kreivalūpis bematant prišoko, vizgindamas uodegą, ir taip patraukė per Budziko nugarą, kad jam net į pakaušį akys iššoko ir iš skausmo viduriai apsvirtė. Antrajam, liesam, tačiau kietam velniukui savo darbą atlikus, ėjo trečias, paskum ketvirtas, ir juo tolyn, juo smagyn jie senį šveitė.

Po dešimto ypo tėvukas pajuto, kad ties nugarkauliu trūko jo oda, o po penkiolikto – ties pečiais išlindo šlunkas. Su dvidešimtuuju jis apmirė. Susyk jo viduriuos kažkas dunkstelėjo, atitrūko įr kietu grumulu pasirito gerklės pusėn. Jis suprato, kad tai vėlė. Ir tikrai, lyg kartus riaugulys pro burną išsmuko kažkas baltas permatomas, ne didesnis už kepurę, panašus į pūslę.

Vienas raguotasis ją sugriebė ir suspaudė saujoje. Vėlė gailiai aiktelėjo.

– Jau turim, jau turim! – suriko daugelis balsų, ir pakilo toks cypimas, kikenimas, dundėjimas, jog atrodė – visas pragaras atgijo. Liesi ir stori, ilgi ir žemi, kudloti ir beuodegiai susikibę šoko ratu aplink vėlę, bent kartą kiekvienas iš eilės grybštelėdamas ją nagais.

– Greit dvylikta, greit dvylikta! – pranešė balsas, ir visa govėda strimgalviais puolė prie sienos atkvapų, ties kuriais jie tirpo, liesėjo ir, virtę ilgomis, laibomis dešromis, šovė laukan.

Vienas jų prabėgdamas nusitvėrė tėvuko kūną ir kaip skarmalą pasispraudė po pažastimi.

– Ar šitą imt? – paklausė jis.

– Kam mums reik skylėto kailio! – suriko antras, ir pirmasis, iškėlęs iki palubės, sviedė tėvuką pirties aslon.

Žlegtelėjo Budzikas kaip pupų maišas ir praplėšė akis. Prie jo atsiklaupęs, muiluota gaiva stovėjo bernas ir išsigandęs grabaliojo aplink.

– Dėde, nukritai... Užsimiegojai ir nukritai... Dėdele, ar smarkiai susitrenkei?

Šeimininkas prasižiojo, pavilgė liežuviu lūpas, sustenėjo ir nieko neatsakė.

– Dėde, dėdele, – judino jį bernas.

Po valandėlės, įspėti berno, subėgo į pirtį žmonės. Žado tėvukas vis neatgavo, nors ir rodė pastangas kalbėti.

Visi stebėjosi, pamatę keliose vietose taip nušutintą senio nugarą, lyg ją būtų kas lupte lupęs.

BROLIAI*

Aštuntame kilometre nuo Snūdų plyname lauke stovėjo nedidelė kalkėmis baltinta lūšna ir kūtė, prie kurios buvo naujai pridurtas daržinaitės galas. Viršum daržinaitės kraigo kabojo prikaltas prie lotos baigtuvių vainikas. Lūšnos stogas buvo dengtas skiedromis, skarda, šiaudais ir paramstytas nuo vėjo ilgomis šatromis. Vietoje kamino riogsojo įstatytas senas, skylėtas kibiras. Šis spalvingai sulopytas namas buvo panašus į susikūpinusį, keliomis lazdomis apsikarsčiusį elgetą. Pažvelgęs į kiemą, pamestą jame žolėmis apaugusį girnų akmenį, sutrupėjusią, įbestą į žemę ratų stebulę, parvirtusią kapotę, aplink kurią buvo primėtyta bulvių lupenų ir silkės žvynų, dar akį metęs į kanapių lysvėje styrančią kaliausę, aprengtą tokiu pat skylėtu švarku kaip ir namo stogas, jautei kažkokią spangią, slegiančią ramybę. Atrodė, kad šią valandą namuose ant neobliuotos lentos turėjo gulėti liesas, krumplėtas numirėlis, tų namų šeimininkas. Tik šermenų metu esti tokie nykūs kiemai.

Mažajame ūkyje, susidedančiame iš šių dviejų trobesių ir penketo hektarų žemės, gyveno broliai Rimkai. Jų tėvas, ne per seniai miręs, šį menką palikimą lygiomis teisėmis atidavė abiem vaikams. Dar senio kapas nespėjo įdubti, o pamokantis ir patariantis santaikoje gyventi žodis greitai buvo užmirštas. Vyresnysis brolis, Kastantas, paniuręs, storlūpis, tarėsi žemę ir trobesius pats vienas valdysiąs, o jaunesniajam, Jurgiui, pamažu išmokėsiąs dalį. Tuo reikalu Kastantas daug kartų stengėsi susitarti su broliu ir už vaišes samdėsi liežuvingus kaimo advokatus, bet Jurgis, lėtas žemažiūris, rambus, savy viską slepiąs, pasiliko kietas, neperkalbamas. Pasitarimai daug kartų buvo atnaujinti, tik jie nedavė vaisių. Jurgis turėjo panašų sumanymą: ūkį pasilaikys sau, o broliui, linkusiam į kalvystę, įtaisys prie miestelio dirbtuvę. Neišgalėdami vienas kitam iš karto sumokėti dalies ir teismuos plėšydami pusiau menką tėvo palikimą, broliai vis aštriau šnairavosi.

Nebuvimas namuose šeimininkės ir moteriškos rankos darė juos dar nykesnius, dar labiau apleistus. Pro namų stogą retai kada prasiskverbavo ramus dūmas, retai židinio ugnis šildydavo brolius. Antraisiais po tėvo mirties metais jie pradėjo gyvent kiekvienas savo atskiru gyvenimu.

* Pirmą kartą spausdinta: *Lietuvos žinios*, 1937, rugs. 25, 27.

Pasigrobęs kas šaukštą, kirvį, kas dubenį ir urgzdami, kovai paruošę dantis, kumščius, pavydžiai gynė savo kampą. Nė vienas nenorėjo nusileisti nė dėl supuvusio pančio, o dažnai prievarta vienas kitam lupo iš burnos kąsnį.

Broliai mito iš savęs, skyrium. Urzgaujant lyg šunims, sklypas likdavo neužsėtas, dirvonuojas. Kastantas, už grašius pirkęs aklą kuiną, vežiojo miestelėnams malkas, žvyrą ir prekes. Ką uždirbęs – pragerdavo. Įkaušių dienomis išsikinkęs arklį, su riestainių virtine ant kaklo, raitas dulkėdavo gatve, šaukdamas:

– Gubernator for, šapki daloj!⁴

Jurgis uždariau atsitiktiniu darbu: griovių kasimu, žvejyba. Kaimynai, pratę girdėti Rimkų kieme nuolatinius barnius, kurią dieną apimus sakydavo:

– Ar tik neišsipjovė?

– Ką manai... – paabejodavo baugiai kitas. – Vis iš godumo, iš svieto tamsybės tie vaidai...

Bet štai vieną dieną vyresnis brolis prisiklausė, kad Jurgis jau kuris laikas klausinėjasi pasoginių. „Trūks plyš, – pasakęs jis kalviui, – rudenį maišysim menturiu salyklą.“

Kastanto ši naujiena per daug nenustebino, ir jis kalbėjusiems atsakė:

– Duosis matyt!

Tuose jo žodžiuose buvo reikšmingas perspėjimas, savo, kaip vyresnio, vertės pajutimas, užsispyrimas, bet kartu ir nerimas. Jie leido spėti, kad brolis jokių būdu neįves pačios į bendrus namus jėga ar gražiuoju.

Vasarai baigiantis, kaime vėl sušneko apie Jurgio vestuves, bet šį kartą Rimkų vyresnysis santūriai laikė liežuvį už dantų, nes, kiek jis prisiklausė, pagaliau brolis išsirinko teisingą kelią: Jurgis piršosi Adelei Kuncytei, vienturtei ir dargi gražiai. Paliegęs jos tėvas seniai dairėsis darbštaus, gyvulį ir lauką mylinčio žento, tegul ir pusplikio. Pasak žmonių, pirmas jauniklio suvedimas su Adele ir jos tėvais nutartas per žolines, Snūduose. Piršlybų pasisėkimui tvirtas koziris buvo Snūdų zakristijonas, Adelės dėdė, smarkiai šarpavęs į jaunojo pusę.

Šiai naujienai vis labiau plintant ir vis naujiems teigimams pasitvirtinant, atlyžęs storlūpis Kastantas prasitarė:

– Kamaš-čebat! Jei jis gražiuoju, – tai ir aš. Atiduosiu, kas priguli, iki paskutinio!

Bet ir po šių žodžių, pasakytų brolio piršlybų išvakarėse, Kastantą degino įkyri, sunki mintis: Jurgis viską savy slepia ir lengvu sparnų mostelėjimu gimtojo lizdo nepaliks. Išėjęs į žentus, naujų giminių padedamas, jis greitai pasistengs atsiplėšti dalį per tribunolą. Todėl Kastantas, priešingai kaimynų lūkesčiams, besitartinant šventėms, dar labiau sušniuro.

Žolinių rytmetį visos kalbos apie Jurgio piršlybas pasitvirtino: nubėgęs į kaimą, jis parsinešė, persisvėręs per petį, gražiai blizgančias chromo pušnis ir juodą eilutę. Jaunikis, susiglostęs ir susipucavęs, lengvas, tiesus, sakytum visai kitas, priešpiečiais nušvytravo Snūdų pusėn. Brolis pro lango kraštą ilgai lydėjo nueinantį ir, kai šis dingo kelio užsisukime, Kastantas pajuto nerimą kuo greičiausiai matyti ir sužinoti, koku pagrindu baigsis derybos. Jis patėpė ratus, užsklendė duris ir, pasikinkęs kuiną, nutarškėjo ta pačia kryptimi, saugodamasis, kad tik nepavytų brolio ir tokiu būdu išvengtų nereikalingo susitikimo.

Po mišparų, išeidamas iš bažnyčios, Kastantas susidūrė su broliu, šiam dažantis švęstu vandeniu, bet jis greit išsprūdo iš akių, ir jau po poros valandų arbatinėj buvo žinoma, kad atskirame kambary geria Rimkiukas, zakristijonas ir Pašilio Kuncai su vienturte. Atsivėrus retkarčiais durims ir iš ten išeinant ar grįžtant mergšei su silke, bulka, buvo girdėt kniaukus zakristijono balsas:

– Stianisliavai, riūpūžio, pasibučiuokite!.. Žente, riūpūžio, žemė pirmos rūšies!..

⁴ *Gubernator, for, šapki daloj!* (žarg.) – Gubernatorius važiuoja, kepure nusiimt!

Kaip sutartis vyko, broliui Kastantui nebuvo žinoma, ir jis tuo pačiu smalsumu lūkuriavo gretimoj krautuvėj, prie arbatinės, trečią valandą žvangindamas dalgį, vartydamas vinis ir vis akimi kreiviodamas, bene išsisirš šeimynėlė. Pagaliau jie išėjo. Jurgis ėjo su būsima, zakristijonas, pasaga iškleiptomis kojomis, knaibėsi į senį Kunčą, ir iš to, kaip jie sustoję, trapčiodami vietoje, lyg molį minkydami, degėsi papirosus, galima buvo spėti, kad derybų mazgas jei dar visai nesuveržtas, tai užmegztas. Tuo tarpu kai seniai sukinėjosi aplink vežimą ir Jurgis reikšmingai laikė Adelės ranką, iš užvažiuojamų namų kiemo išguro trys girti vyrai. Vienas jų, vadinamas Amerikoniuku, kuliamosios mašinistas, smauktelėjęs ant šono odinę kepurę, pasinėšino į Kastanto stebimos kompanijos pusę.

Amerikoniukas sustojo prie Jurgio ir, mažai sulaikydamas į abu šonus makaluojančią galvą, suriko:

– Atrodai jau... jau... tu ka-rrališkai. Geros kelnės, a?

Jaunikis maldaujančiu žvilgsniu pasižiūrėjo į Amerikoniuką, kuris tarpais šypsojosi, tarpais darėsi rūstus ir vis žagsėjo.

– Papažindyk su ja... Pavydi? Aš ją... iii... – ir jis, prisikišęs prie Jurgio ausies, pakuždėjo keletą žodžių.

Iš visko buvo galima matyti, kad šis susidūrimas Jurgiui nemalonus, ir jis mandagiai stengėsi jo atsikratyti. Būsimasis uošvis, uošvienė ir jaunoji kvietė Jurgį sėsti, bet šiam vis nesisekė: Amerikoniukas tvirtai laikė jį už švarko atlapo ir kita ranka kvietėsi draugus.

– Klausyk, būk žmogus... – maldavo Jurgis, atkabindamas įkyriojo rankas nuo švarko atlapų ir stengdamasis pasišokėti į vežimą. Nesumesdamas, kaip baigti reikalą, Jurgis smarkiai stumtelėjo Amerikoniuką, kuris pakebėklino kojas po ratais. Tuo tarpu jaunikis laisvai siuobtelėjo per drobyną į vežimą, bet dar nespėjo uošvis arklių suniuoksėti, pamėlynavęs iš pykčio Amerikoniukas pakilo ir abiem rankomis išrovė būsimąjį žentą iš vežimo. Vežime suskambo pasipiktinimo žodžiai. Moterys sukliko. Amerikoniukas vienu grybšniu nuplėšė Jurgio atlapą, ir iš švarko krūtinės lyg lašiniai išlindo vata.

– Paršas! Mušt mane?! Mano drabužiai... daviau – galiu ir atimti!.. Ka-valie-e-rius atsirado! Kelnių savo neturi, o į žentus! Nusimauk batus! – kriokė Amerikoniukas.

Jurgis lyg prigušintas stovėjo be žado, sumišusiomis akimis žiūrėjo į priešą ir savo apnuoginimą. Jis nesigynė, leido draskyti drabužius, kol tesėjo paikojo aistros, vis silpniau kuždėdamas:

– Klausyk... būk... žmogus...

Vežimas su jaunosios gėdos ašaromis ir uošvienės raginimais, lydymas kikenimų, paliko žentą ir, kaip Jurgiui dingtelėjo, paliko amžinai. Tai jis suprato, kai senis Kunca, nepaisydamas jo įsikibusios į drobyną rankos, užplakė arklius.

Kastantas, atgręžęs dalgio ašmenis į save, šaipulingai primerkęs akį, vis nesijudino iš savo stebėjimo vietos.

„Neturi kepurės – nemandrauk su svetima!“ – tokie paniekos žodžiai kabojo brolio lūpose.

Jurgis, visų apleistas, lydymas įkyrių žvilgsnių ir pavėluotų užuojautų: „Begėdžiai... Tai žmonės!..“ – lyg pamišęs ėmė bristi per aikštę, svirdinėdamas, aptemusiomis akimis, į galvą tvinstančio kraujo slegiamas, suplėšytais drabužiais, išversta į lauką krakmolyta krūtine.

Ir ūmai jis dingo.

Dingo, bet neilgam. Brolis Kastantas, ruošdamasis aplink vežimaitį, pamatė besigrūdiančius žmones ties tuo pačiu užvažiuojamų namų kiemu.

– Lėk greičiau! – riktelėjo jam kažkas prabėgdamas spiegiančiu, bet kartu ir smalsiai džiugiu balsu, – tavo brolis pasi...

Kastantas, gerai ir nesupratęs, kas galėjo atsitikti, prasigrūmė pro žmonių tirštybę prie nuimto nuo vartų skersinio Jurgio. Jis mažai paisė šūkaujantių patarėjų, kad reikia judinti negyvėlį, reikia pakviest

daktarą, palaukt policijos. Tokiu pat lėtumu, kaip atėjęs, nusmaukė nuo pakaruoklio kaklo diržą, susukęs jį kamuoliu įsigrūdė kišenėn ir, kūną paėmęs glėbin, įsivertė į vežimą.

– Dar gyvas... Matote, raudonas! – aplipo galvos ir rankos vežimaitį, bet Kastantas neklausė. Jo akyse niekas nematė ašaros, ir rankos nedrebėjo, kai paėmė vadžias.

Neatsigręždamas į negyvėlį, kurio kojos kyšojo iš vežimo su nusidriekusiais iki pat žemės šiaudgaliais, brolis dusliai niuoksėdamas ginė arklį. Išvažiavus iš miestelio ir pasukus per girią, seniai niaukstęsi pakraščiai susirinko lietuvi. Nukrito keli lašai, vėl liovėsi, tik netoliese skardėsi perkūnija. Veikiai lietus pasruvo upe. Žmogus įsigūžo į apykaklę ir dar energingiau ėmė raginti kuiną, kuris apgraibomis, klupdamas tempė keistąją važtą.

Vanduo, prasisunkęs pro Kastanto drabužį, pradėjo bėgti nuogu kūnu, bet jis nejautė šalčio, tik atkišęs lūpą gaudė ir rijo veidu riedančius lašus. Jo piktai blyksinčios akys stebėjo vos įregimą vienodai, kantriai judančią arklio nugaros dryžę. Greičiau negu žaibai gyvojo galvoje tviskėjo mintys apie ūkį, į kurį jis dabar grįžo vienintelis, pilnateisis šeimininkas.

Tuo metu Kastanto klausą pasiekė keistas švokštimas, nepanašus nei į rimstančios liūtės ūžesį, nei į medžių šnarėjimą. Jis pakreipė galvą ir, paleidęs arklį žingine, įsiklausė. Paskum gyvasis persisvėrė į pakaruoklio pusę ir išgirdo gilų, sakytum kietai įmigusio alsavimą. Žaibui švystelėjus, Kastantas pamatė atkritusius Jurgio žabtus ir drėgna velėna ant kaktos suvirtusius plaukus. Brolio pasilenkė prie brolio veido ir pajuto iš jo burnos ir šnervių išeinančio šilto oro srovelę.

Kastanto kietos rankos greitai apkabino brolio kaklą, ir geležiniai pirštai giliai įsisiurbė į atgyjančio gerklę. Iš pakaruoklio burnos išsiveržė sunkus, slopus gargasys ir ūmai nuščiuvo.

Kai vėl tolstančios audros žaibai sušvito, pakaruoklio akys jau buvo atsimerkusios ir be jausmo žiūrėjo į vienintelę debesų properšoje pasirodžiusią žvaigždę.

SIENA*

Šis pasakojimas, girdėtas iš pasienio sargybinio lūpų, sugriovė manyje visą tikėjimą sienomis. Sienomis, kuriomis apsitvėrė valstybė nuo valstybės, tauta nuo tautos, rasė nuo rasės, namas nuo namo, šeima nuo šeimos, žmogus nuo žmogaus.

Pasiklausykite!

– Vieną rudens naktį, – pradėjo sargybinis, – stovėjau savo įprastoje vietoje, ant kalvos. Jau antra diena smulkiai, nuobodžiai linojo. Šiose vietose retai atsitikdavo, kad į mūsų rankas pakliūtų bėglys ar kontrabandininkas. Apylinkė buvo atvira, be medžių ir krūmų, o tikroji siena ėjo plataus ežero viduriu. Didžiulį plotą galėjai stebėti vienu akies užmetimu. Svetimųjų sargybos savo pusėje tenkinosi patruliu ir labai retai pasirodydavo prie linijos. Veikti nebuvo kas, nebent pergaltoti šimtus kartų tas pačias mintis ir laukti valandos, kada tave pakeis.

Turėjau įprotį savotišku būdu trumpinti sargybos laiką. Nuo būdelės už šimto metrų riogsojo didelis ažuolo kelmas. Žingsniuodamas iki kelmo ir atgal plačiu metriniu žingsniu, stengdavausi padaryti savo kasdieninių penkiolika kilometrų. Po kiekvieno antrojo kilometro užeidavau į būdelę, surūkydavau papirosą ir mažumą pailsėdavau. Tą naktį, nepaisant įkyraus lašnojimo, jau buvau pradėjęs savo žygį ir tik prisiartinau prie kelmo, kai jis kilstelėjo.

– Stok! Rankas aukštyl! – pats nepajutau surikęs ir atgrėžiau ginklą.

Tokiais atvejais netenka vaduotis šaltu krauju, nors nežinomas, turėdamas gerą priedangą, galėjo mane paguldyti vietoje.

* Pirmą kartą spausdinta: *Lietuvos ūkininkas*, 1938, spalio 6.

Iš už kelmo išaugo stambi būtybė. Laimei, jo nebandyta priešintis ar bėgti. Žmogus, kurio ūgis vis dar man atrodė nuostabiai aukštas, vienoje pažastyje kažką laikė, bet, pakartotinai sušukus iškelti rankas, daiktas be garso nukrito ant žemės. Pavaręs jį šonan, pakėliau daiktą. Tai buvo nedidelis ryšulys. Pamaniau turėsiąs reikalą su vienu tų kavalierių, retkarčiais apsilankančių anos pusės svirnuose pasidrabužiauti arba pasilašiniauti, kai nepažįstamasis prabilo:

– Verstehe nicht!⁵

Pašvietęs elektros lempute, išvydau pailgą, rausva barzda apžėlusį semitišką veidą, kuriame blizgėjo pora išsigandusių akių. Jo lengvi, vasariški drabužiai buvo kiaurai permirkę, avalynė apskretusi dumbliu. Žmogus buvo senas ir drebėjo.

Atsivedęs prie būdelės, jį iškračiau. Be kelių popiergalių, kišenėse nieko daugiau nebuvo. Sargybos pastogėj vargiai galėjo tilpti pora žmonių, o kaimynystė su įtartinu man atrodė nereikalingas vaišingumas, ir jį palikau stovėti lauke. Nepaleisdamas ginklo, stebėjau belaisvį pro atviras būdelės duris. Lietus dar smarkiau įniko, ir sulaikytasis, parblokštas nuovargio, atsisėdo drėgnoje, patišusioje žemėje. Iš jo lūpų prasiveržė keli man nesuprantamos kalbos žodžiai, lyg atsiprašymas. Taip jis išsėdėjo gal trejetą valandų, laiks nuo laiko kalendamas dantimis ir dangstydamas savo permirkusio švarko skvernais pliką galvą.

Rytą sulaukęs pamainos, jį nusivariau į bažnytkaimį, pas rajono viršininką. Mūsų viršininkas, storas, nedidelis vyras, turėjo linksmo ir energingo žmogaus vardą. Ypač jis pasižymėdavo kalbomis ir anekdotais, kai būdavo „dėlė apmarinęs“, o „dėlės marinimu“ viršininkas laikė kasdieninę baltakės stiklinę. Nežinia, svaigalai ar nutukimas atėmė jam balsą: jis kalbėjo tik pakuždomis. Gargiantis, šnypščiąs garsas teikė jam tą būdingą smulkmeną, kuri gąsdino kiekvieną pakliuvusį į jo rankas.

– A, muzikantas! Čigoniški romansai! – pamatęs vargingą mano bendrakeleivį, gomuriu atsiliepė viršininkas, ką tik atsikėlęs iš lovos, dar su rausva pagalvio dėme minkštame skruoste. – Duok jį čia! Kur sučiupai?

Papasakojau. Belaisvis jau buvo pradžiūvęs trumpoj kelionėj, mažumą sušilo ir nebekaleno dantimis, tačiau atrodė gaudžiai: kaltūnais susivijoję, gerokai žilstelėję plaukai styrėjo ragais, kaklą puošė madinga, nors ir nešvari, kieta apykaklė, o vietoj marškinių kūną dengė kažkokios žalios medžiagos likučiai. Visą laiką jis atkakliai tylėjo.

Prasidėjo tardymas. Tokiais atvejais mūsų viršininkas negrūmojo nei ginklu, nei kumščiu. Jo tardymai turėdavo daug liturgijos bruožų, ir jis juos vadino misijomis. Paprastai greta kaukolės formos peleninės ant jo stalo stovėdavo didelis metalinis kryžius. Laiks nuo laiko atsigerdamas iš stiklinės vieno tų skysčių, kurie viršininkui numarindavo dėlę, jis statydavo šaipius klausimus.

– Biografija, ponul? Kokio orkestro dirigentas? Muzikalinis išsilavinimas?

Panašiai kreipėsi viršininkas ir šį kartą, suteikdamas belaisviui kažkodėl kupletisto vardą.

– Ich spreche nur deutsch!⁶

– Doič, kol į kailį negavai! – viršininkas tuo tarpu peržiūrėjo visus popierius ir jau vokiškai paklausė: – Bitte Pasport!⁷

Sulaikytasis žvilgtelėjo į mane, atsiduso ir rankomis padarė apgailestavimo judesį.

– Gastrolės? Cha, nežinomas kupletistas?! – pakuždėjo viršininkas ir vienu skruostu šyptelėjo.

Žmogaus akys staiga sužvilgo. Jis papliupo žodžiais. Iš pradžių santūriai, paskum vis smarkiau ėmė mosikuoti. Esąs iš Dortmundo, laikrodininkas. Pradėjus persekioti žydus, mėtyti juos iš darbo, vedžioti po miestą su išskustais pakaušiuose gėdos ženklais, gyvenimas pasidarė neįmanomas. Pasiglemžęs savo nedidelę mantą, penkiolika auksinių laikrodžių, jis bandė pereiti sieną. Sučiupo.

⁵ *Veistehe nicht!* (vok.) – Nesuprantu.

⁶ *Ich spreche nur deutsch!* (vok.) – Aš kalbu tik vokiškai.

⁷ *Bitte Pasport!* (vok.) – Prašom pasą!

Penkis mėnesius palaikę kalėjime, išleido, bet negražino nei daiktų, nei paso. Pabandęs bėgt antrąkart. Jis perėjęs kalnus ir maitinęs gyvulių išmatomis. Jis buvęs šimte miestų ir rinkęs parašus po dokumentu. Tie parašai jį įgalioję suburt armiją, kuri pereis nuo vieno žemės galo į kitą ir išvaduos iš baltųjų žmogėdrių tautas. Ir tada gyvens visi kaip lygūs su lygiais...

Belaisvis vis neaiškiau kalbėjo, peršokdamas nuo vienos minties prie kitos, griaudamas savo ankstyvesnius pasisakymus, vėl grūmodamas armija...

Dortmundo laikrodininkui pasakojant, viršininkas sau rašėsi ir kartkartėmis plunksnakočiu baksnojo į belaisvio ryšuly atrastą guminį drambliuką. Paskum, spustelėjęs jį smarkiau, paklausė:

– Kam jums tai reikalinga?

Žydas droviai pasižiūrėjo, staiga pridėjo prie krūtinės išdžiūvusią plaukuotą ranką ir paaiškino, kad tai vienintelis atminimas iš jo anūkės, pasilikusios ten... už sienos.

– Vargas žmogui. Vargas doram ir teisingam! – pridūrė paskum jis atsidusdamas. – Kuo Izraelio sūnūs ir dukterys ne žmonės? Kas juos padarė kitokius nuo to laiko, kai po saule mes gyvename?

– Cha, filosofas! – nutraukdamas suimtojo kalbą, pareiškė viršininkas ir kreipėsi į mane: – Vesk jį ir uždaryk. Tegu iki vakaro paalksta, o tada pasiklausysim tolimesnio repertuaro.

Kai grįžau su raktais daboklėj uždaręs suimtąjį, viršininkas žingsniavo po kambarį su bonka ir stikleliu.

– Vis dėlto man kažkas ne taip... – purtė jis galvą susiraukdamas. – Apsimetėlis arba beprotis! – tarė viršininkas ir, dar kiek pavaiškčiojęs, stabtelėjo, įsižiūrėjęs į mane. – Žinote ką? Gera mintis: turiu seną, apgadintą laikrodį, tegul pataiso! Matysim, koks iš jo laikrodininkas!

Tą patį vakarą sužinojau, kad mūsų kalinys be ypatingų įrankių sutaisė laikrodį ir taip sutaisė, jog iš jo vidurių, kaip nereikalingą, išėmė net spyruoklės galą. Laikrodis ėjo ir, galimas daiktas, dar ir šiandien tebeina. Kalinį pamaitinom ir po naujo tardymo, kurio metu suimtasis pakartojo tą patį neaiškių skundų ir grasymų mišinį, nakties metu perleidom atgal į svetimą pusę.

– Tegul drožia iš kur atėjęs, – nusprendė viršininkas. – Pakankamai turime ir savų bepročių. Jeigu mūs kaimynams jis nereikalingas, tuo labiau ir mes apsieisime be svetimų laikrodininkų. Pagaliau šimts žino, kas jis...

Gerokai nustebome, kai kitą dieną jį vėl sulaukė mūsų pusėje, tik jau kiti pasieniečiai. Atvestą į miestelį jį pasveikino viršininkas:

– O, senas pažįstamas! Patiko mūsų duonelė? Ką dabar su tavim darysim? Kalėjiman? Mūsų kalėjimuos ir taip pilna specialistų, norinčių žmoniją vaduot...

Laikrodininkas nieko neatsakė. Jo akys žiūrėjo tartum nieko aplink save nematydamos, pilkos, abejingos. Storos, išsikišusios iš po susivėlusios barzdos lūpos kažką mėmliojo. Drabužiai vėl buvo permirkę nuo lietaus, ir tarpais jis kuistėsi juose lyg užpultas niežų.

Žmogų palaikėm iki sutemų ir, nusivarę septynetą kilometrų, vėl nuginėm per sieną. Šį kartą jam parinkom miškais apžėlusį plotą, kad jis galėtų ko giliausiai ir toliausiai nukeliauti. Jau kitą naktį jį sugavo policija mūsų žemėje.

Prasidėjo keistai atkaklus žaidimas. Kaimynų pasienio sargybos visu pakraščiu, tartum susitarusios, erzino mus, bet mes nenusileidom. Bepročiui, greičiausiai rasės įstatymų aukai arba žmogui be dokumentų, siena pasidarė kažkoks užburtas ratas, iš kurio jis jokia būdu neįstengė išsikrapštyti.

Visą savaitę mūsų vyrai keliolikos kilometrų ruože tartum nieko kito neveikė, kaip tik gaudė ir vėl atgal varė niekam nereikalingą žmogų.

– Bestijos, mes parodysim stumdyti į mūsų žemę visokius valkatas. Gint jį atgal! – niršo viršininkas, įsibodus juokams.

Gal šeštą kartą tremiant, laikrodininkas jau negalėjo paeiti. Jo kojos pasidarė sunkios, veide klaidžiojo nykus ir šiurpus pamišėlio žvilgsnis, o skruostus ir lūpas, iki šiol išblyškusias, padengė karščio lopiniai. Per trumpą laiką jis regimai paseno, ir man atrodė, kad dukart labiau pražilo. Visą laiką sau po nosim belaisvis kartojo vieną ir tą patį:

– Aš doras žmogus... niekam neatimsiu duonos kąsnio...

Septintą kartą jį nutarėm pervaryt ties ta pačia vieta, kur ir sugavome. Tuo tikslu vienas iš mūsų turėjo jį perplukdyti laiveliu. Laukėm, kol sutems. Žmogus jau antrą valandą miegojo netoli sargybos posto, žemėje. Viršininkas pats atėjo jo palydėti. Jis buvo geros nuotaikos, matyt, po įprasto „dėlės numarinimo“, ir riestybės, nešvankūs posakiai biro iš jo su dusliai gargiančiu juoku.

Atsimenu kaip šiandien: stovėjom dviese. Iki ežero kranto buvo kelios dešimtys metrų, o toliau, stačiai iki pat vandens, krito molėtas slankius. Dangų klojo tiršti, žemi debesys. Žmogų prikėliau, ir viršininkas davė įsakymą jam eiti. Mieguistas, neišgalįs, leisgyvėmis kojomis jis brido lyg dumblyne, nematęs galo šitai komedijai.

Mudu su viršininku lėtai judėjom paskum. Iš jo kalbos taip išėjo, jog aš pridūriau:

– Esti ir blogiau...

Viršininkui šis pasakymas, matyt, sužadino atminti, ir jis nusišypsojęs pradėjo pasakoti anekdotą. Pasakodamas jis išsitraukė iš makšties brauningą, jį užtaisė, tačiau mane taip patraukė jo istorija, jog ir nepagalvojau...

Mano juoką užgniaužė netikėtas šūvis. Jo aidui šniokštelėjus naktį, mačiau, kaip ejęs stačiu krantu Dortmundo laikrodininkas pašoko į viršų, išskėtė rankas ir krito. Pribėgus mums, žmogus dar ritosi žemyn slankiumi, ilgas ir juodas.

– Bet palauk, – pakuždėjo viršininkas keistai, baugiai išskleisdamas naktį auksinių dantų eilę, – anekdoto aš nebaigiau...

ŠVENTASIS*

Prie švento Antano bažnyčios durų nuo senų laikų sėdėjo žilais gaurais apaugęs elgeta. Vasara ar žiema Jis buvo apsirengęs ta pačia sunkia miline ir apsiavęs šikšninėmis vyžomis. Vos išlindusiais iš ilgų rankovių pirštais jis laikė didelių medinių rutuliukų rožančių, kurio svarus metalinis kryželis iš lėto kilo aukštyr ir, pralindęs pro rankos gerklę, vėl leidosi žemyn. Raudonos vėjo išgairintos ir dulkių išėtos elgetos akys abejingai žiūrėjo į slėnį, kur gulėjo parapijos mirusieji. Ten retkarčiais nuo poliruotų antkapių saulė pažerdavo daugybę raibuliuojančių šviesos lopinėlių, kuriuos elgeta laikė kūdikių sielomis.

Niekas nežinojo elgetos vardo nei iš kur jis, pagaliau, kokia nelaimė jį tokį padarė ir kur jis randa guolį. Nesiskundė graudžiais žodžiais jis praeiviams, nelaikė atkištos rankos ir nerodė savo žaizdų. Pakantrumas ir tyla buvo didžiausios jo dorybės, pavergiančios gailestinguosius, kurie jį maitino duoną, nenusisekusiui ragaišiu. Tik retkarčiais jam įbrukdavo varioką ar lašinių spirgą. Dėkodamas jis styptelėdavo visu kūnu, ištiesdavo kaklą, paskum žemai žemai nusilenkdavo, atkišdamas pliką pakaušį, veidą priglausdamas prie krūtinės, ir aukštu, vaikiškai skardžiu balsu, pusiau nukąsdamas žodžius, surikdavo:

– Dėk, sūnait! Tegu dievs duod tau dūngs karalyst...

Besišaipančių ir mėgstančių pajuokti, kurių savo kelyje sutinka kiekvienas elgeta, šis beveik neturėjo. Jeigu koks lengvabūdis jam vietoje pinigų įbrukdavo sagą ar vietoje duonos pintį, jis

* Pirmą kartą spausdinta: *Diena*, 1938, vas. 6. Ruošdamas vertimui, rašytojas apsakymą nežymiai taisė (išbraukė šventųjų Antano, Pranciškaus vardus, žodžius apie elgetos sugebėjimą pasakyti iš varpų gaudesio, ką laidoja, ir pan.).

vienodai dėkojo ir, Pajutęs apgaulę, nerodė supykęs. Ilgainiui nieks jo nekliudė, dargi laikė reikalinga paklausti, ar nešalta.

Elgeta čia pat prie bažnyčios ir užkandžiaudavo. Ta valanda buvo geriausiai žinoma žvirbliams, kurie čirškėdami sulėkdavo ant bažnyčios atbrailų, paskum visu būriu nusileisdavo į aikštę ir įsidrąsinę, skersiodami atšokuodavo prie pat senio kojų. Paukščių elgetavimas iš elgetos senio paprastoje sieloje kėlė didelį džiaugsmą. Jau kuris laikas iš žvirblių išsiskyrė vienas luošas, kurį trupinių dalybose visuomet apėjo stipresni. Gal luošajame senis matė savo likimą, nes jį papenėti buvo kasdieninis jo rūpestis.

Turėjo elgeta ir kitų rūpesčių bei vilčių, kurios su kaupu užpildydavo jo dieną. Šaltą rytmetį išsiruošęs pabažnytin, jis nuogaustaudavo, ar besuspės saulė pašildyti akmenį, ant kurio jis sėdi, o atsisėdęs nuolatinėje vietoje, jei būdavo karšta, laukdavo, kol bažnyčios skliautas uždengs jį vėsiu šešėliu. Nusibodus poteriauti, jis žiūrėdavo į slėnį ir galvodavo, krutindamas lūpas. Jei prie šventoriaus kas pririšdavo arklį, elgeta nejučiomis prasiskverbėdavo į gyvulio minčių pasaulį ir imdavo už jį samprotauti: „Nei edęs, nei gėręs nuo pat ryto. Ką per vasarą uždirbsiu – žiemą sausais šiaudais atsiimsiu. Dantys jau – klibi klibi! Dar šieną perkandu, o šiaudelius – sunkiau. Kitąmet parduos odai nusilupti... Tiek ir užgyvenau!“

Prieš porą metų elgetos mintys buvo užimtos kuo kitu: dalį išmalda surinktų pinigų jis atidavė tetulei Elžbietai nusipirkti ožkelę. Taip kiauras dienas, atkalbėjęs užsakytus poterius už mirusius, už sergančiųjų sveikatą, elgeta galvodavo apie ožkelę ir laukdavo vakaro, kada galės jai nunešti, ranka pašienavęs pagrioviais, saują želmenų. Dėl nežinomų priežasčių gyvuliui nugaišus, elgeta ilgai bodėjo. Ypač jį slėgė mintis, kad ožka negali nueiti į dangų. Senis atsiminė keletą labai gerų arklių, vieną katę ir retai protingą šunį, vedžiojusį akląjį, ir taip pat širdyje apgailėstavo juos, negalinčius šokinėti ir džiūgauti rojus pievose.

Jo amatas buvo jį išmokęs retos išminties. Iš kelių varpo dūžių jis išpranašaudavo oro permainas. Varpams pasitinkant numirėlį, iš jų gaudesio elgeta galėdavo pasakyti – kūdikį ar seną lydi, į rojų ar į skastyklą nueis. Apie tai elgeta pasakodavo tetulei Elžbietai, ir ji tikėjo.

Nemažas malonumas elgetai būdavo laukti Antano atlaidų, kada prie jo atsisėsdavo laibas, aukštas kaip šienkartė vienaakis, vadinamas Matijošiumi, paskum rauplėtų giesmininkų pora, diedas ir jo boba, vadinami Drebuliniais, ir daug kitų klajojančių pasauly elgetų. Matijošius, turėdamas sveikas kojas, iš visos pasvietės atnešdavo naujienas, papasakodavo, kokioje parapijoje gausiausiai apdalina, kur pikčiausi šunys ir kuriuose kraštuose elgetos ratais važinėja. Paskutiniaus metais atsiradęs Matijošius pranešė Drebulienės vyrą mirusį, o ją į kompaniją susidėjusią su berankiu, tačiau važiuotu. Nuostabiausia, kad berankis pats vienas pasikinkęs arklį, o važiuojąs įsikandęs vadžias.

Ne vien dėl tokių naujienų senis šv. Antano bažnyčios elgeta laukdavo atlaidų: ponas Gricius, storas ir turtingas žmogus, prieš įeidamas į bažnyčią, įduodavo jam palaikyti lazda ir dviejų dukterų skėčius. Išeidamas ponas atsilygindavo sidabriniumi ir žmonių spūstyje garsiai sakydavo:

– Na, eitum pas mane į dvarą skerdžium, ir būtų geriau!

Elgeta, žemai nusilenkęs, su priglausta galva prie krūtinės, atsakydavo:

– Kad jau niek nebųjėgiu...

Tetulė Elžbieta aiškino, kad Gricius ne iš dosnumo tai daręs, bet iš puikybės. Ir dar taip, kad visi žmonės girdėtų ir matytų. Ne tokie ponai su lazdomis einą į bažnyčią! Bet senasis elgeta Elžbietos gudrumų neklausė ir galvojo, kad būtų geriau, jei daugis jam duotų pasergėt lazdas ar skėčius.

Vieną šaltą žiemos sekmadienį šv. Antano bažnyčios elgeta, nesulaukęs savo šelpėjų, alkanas išlūkuriavo iki vėlybo vakaro. Kol bažnyčios neuždarė, vis dar buvo galima tikėtis praeivio ranka. Grįžti tuščiomis ten, kur jam davė guolį, nesiryžo.

Šaltis didėjo ir aštriai smelkėsi į jo kaulus. Pradėjęs kristi sniegas vis tirščiau ir sunkiau slėgė jo drabužį... Vos tapšnodamas vyžotas kojas, senis juto, kaip svaigus miegas jį šliejo prie mūro sienos. Tuo metu, kai jo galva nusviro ant kelių, rodos, jis pamatė įėjusį pro šventoriaus vartus žilabarzdį, susijuosusį virve. Atšlepsėjęs ties bažnyčios durimis, žmogutis stabtelėjo, ištraukė iš apsiausto kišenės didelę skarą ir, į jos kampą nušnypštęs nosį, porą kart ranka perglemžęs barzdą, dingo už kampo. Elgetos akis pastebėjo, jog žilabarzdis bus kažką pametęs. Nepajėgdamas atsikelti, senis tysantį sniege daiktą prisistūmė lazda ir jį pakėlė. Tai buvo geros, gurgždančios odos kapšius, iš kurio į nosį mušė skanaus uostomojo tabako kvapas. Elgetos širdis pradžiugo radiniu, ir, kai tik žmogus vėl išėjo iš bažnyčios, jis sumostagavo kapšiumi ir suriko:

– Rasi paties bus?

Žmogutis, tartum tik dabar pastebėjęs elgetą, kurį laiką žiūrėjo į jį ir, atsiėmęs daiktą, maloniu balsu tarė:

– Dėku tau. Kuo beatsilyginsiu, kad nieko neturiu? Elgeta gūžtelėjo pečiais:

– Ogi prikelsi mane. Nebpajėgiu pats, prišalau. Laiks namuč!

Ilgabarzdis žmogus paėmė jį už parankės, pakėlė ir nejučiomis įsivedė į bažnyčią.

Ūmai elgetos ausyse suskambo švelnūs garsai. Šiltas dvelkimas perėmė jo visą kūną: bažnyčia prisipildė šviesos, kuri sklido iš jį vedusio barzdotojo kaktos, veido ir delnų. Ir pamatė elgeta nuostabų daiktą: visi apaštalai, iš medžio, akmens, gipso, stovėję mūro įdubėse, sujudėjo, atsigręžė į spinduliuojančio ateivio pusę ir suklypo. Atsiklaupė ir Izidoriaus jaučiai. Pažvelgė elgeta sau po kojomis ir pamatė, kad jis žingsniuoja nebe grindimis, o angelų sparnais, švelniais ir minkštučiais. Spinduliuojantis privedė elgetą prie tuščios įdubės, į kurią klebonas norėjo pastatyti šv. Pranciškaus statulą, ir vienu pirštu kilstelėjo jį oran. Ir pastatė elgetą nišoje, tarp šventųjų, Petro ir Povilo. Pajuto elgeta, kaip jo kojos, rankos ir galva darosi iš gipso, o vyžų apivaros – varinės.

Žilabarzdis jo paklausė:

– O ko, tėvai, dar iš manęs norėtum?

Elgeta pažvelgė į apaštalus, kankinius, lyg ieškodamas jų akyse atsakymo. Vienas stovėjo su knyga, antras su didžiausia lazda, trečias su svarstyklėmis, Izidorius su jaučiais, o Rokas su šunimi, laižančiu jo kojos kelį. Atsiminė elgeta tetulės Elžbietos ožką, ir širdy užkaito.

Nespėjo žodžio ištarti, kai prie jo šalies atsirado ožka. Dabar jis įsidrąsino ir kreipėsi:

– Viešpatie, kad ragelius jai paausiuotum, agi daugiau mek ir nenorėč!..

Nusišypsojo didysis stebukladaris, visi apaštalai, kankiniai, perėjo kuždesys bažnyčią, ir bematant lyg du saulės spinduliai blykstelėjo auksiniai ožkos rageliai.

VEDYBŲ ISTORIJS*

Įėjęs į miegamąjį vagoną, ten radau jau tris anksčiau įsėdusius keleivius. Man pasirodžius, jie aptilo, nors iki šiol gyvai kalbėjosi. Vienas jų, šviesiaplaukis, patrauklios išvaizdos vyras, kiek palaukęs, kol aš susitvarkysiu, matyt, tęsdamas nutrauktą pokalbį, nosinaite iššluostęs akinius, tarė:

– Taip, taip... Mūsų profesijos paslaptys ne tokios jau baisios. Žinoma, esama dalykų pikantiškai lengvų, juokingų, kurie beveik visi gali būti pasakojami, nutylint dalyvių vardus. Manau, iš šimto – šimtą galima pasakoti, nerizikuojant savo amato reputacija. Kokia gali būti veneriko, džiovininko paslaptis?

* Pirmos apsakymo istorijos variantas spausdintas: *Lietuvos žinios*, 1937, rugs. 4, 6 antrašte „Kūdikis“. Visas apsakymas ištisai – rink. KI.

Užsidėjęs akinius, šypsodamasis, jis atsiprašė, kad jo pasakojimas, bent kiek panašus į Miuntės aprašytąjį įvykį⁸, nebus nei naujas, nei literatūriškas. Supratau, kad tai gydytojas.

– Kartą, – pradėjo gydytojas, – į mano kabinetą įėjo kokių keturiasdešimt aštuonerių metų raudona, pilna moteriškė ir kokių dvidešimties metų liesas, augalotas jaunuolis. Kol jie artinosi su visiems ligoniams įprastu drovumu, taip gerai pažįstamu gydytojams, aš jau stebėjau vyriškį, geriau pasakius – įėjusios moters sūnų, nes tai buvo panašu. Sūnus man ir atrodė reikalingas pagalbos. Tačiau iš pirmųjų žodžių suvokiau, kad jie prašys tik patarimo. Kelis kartus pakviečiau sėstis, bet jie vis stovėjo, nesiryždami ką nors pradėti. Pagaliau jiems susėdus, aš prislinkau kiek galima arčiau savo kėdę ir švelniai paklausiau:

– Kuo galėčiau pagelbėti?

Šis mūsų, gydytojų, kasdieniškas klausimas, taip sakant, profesionališkas, visuomet gerai, drąsinamai nuteikia pacientus.

Pasirodė, patarimas ar pagalba buvo reikalinga moteriškei. Jaunuolis buvo ne jos sūnus, kaip kiekvienam protingam galėjo atrodyti, bet vyras... Tikras, teisėtas vyras! Moteriškė ūmai pradėjo pasakoti banalią savo gyvenimo odiseją. Jie treji metai, kaip susituokę. Važinėjusi pas daugelį gydytojų, bet nieko nepadėję. Vieni sakę – taip, kiti – galbūt, tretį davę abejotinos vertės patarimų. Jos vyras, matyt, stipriai veikiamas – ne tiek bendros nelaimės, kiek drovumo, – žiūrėjo į pačią, smarkiai mirkčiodamas, lūpomis, be balso, kartodamas jos žodžius. Moteriškė vis energingiau ėmė skųstis savo gyvenimo beprasmiškumu. Čia ji sakėsi, niekas pasauly jiems nebemiela, čia apipiešė savo perteklingą, nuobodžią būtį, čia vėl buvo kaltinami gydytojai. Po dešimt minučių vaitojimo, isteriško verksmo aš susilaukiau dramatos atomazgos: jie buvo bevaikiai. Bendrai praleistų trejetas metų buvę tikra lūkesio, nusivylimo ir abejonių golgota. Jie norėjo kūdikio, svajoto jam atiduoti meilę ir turtą... bet apvaizda juos palikusi. Diena iš dienos augo jų nerimas: retkarčiais įsižiebdavo vilties kibirkštėlė – jie buvo trumpai laimingi, – bet vėl ji gesdavusi.

Pilnos, krūtingos moters veidas, pasakojant apie apgaulingus pojūčius, neryškiai nušvisdavo ir vėl temdavo, raukšlėdavosi, tik ne džiaugsmo, o ryškiomis nevilties raukšlėmis, kurios ją dar labiau sendino.

Vyras neieškojo mano akyse atsakymo ar pritarimo, tik kiek nepatogiai jautėsi, rausdamas ir blykšdamas... Juo ji ilgiau kalbėjo, juo karščiau teisino save, lyg bijodama, perspėdama, kad aš neatimčiau tų kelių jos vilties grūdelių. Buvo aišku, kad jai daugelis gydytojų apčiuopiamai davė suprasti, jog ji negali turėti vaikų. Ji daug jų aplankė, tačiau aiškiai nė vienas neatsakė. Ir taip ji vaikščiojo nuo vieno pas kitą, tikėdama, kad jos negalavimas – gydytojų nepajėgumas. Moteriškė, pastebėjusi many susilpnėjusi dėmesį jos kalba, staiga įbedusi į mane žvilgsnį, kuriame matei maldavimą ir viltį, priekaištus ir baimę, paklausė:

– Pone daktare, ar aš galiu turėti kūdikį?

Šį klausimą iš jos, be abejojimo, ne vieną kartą girdėjo mano amato žmonės, ir po trejų bevaisių metų aš negalėjau pranašingai nusiteikti. Jeigu kiti gydytojai jai nedavė griežto ir aiškaus atsakymo, tuo labiau buvo keistas jų elgesys. Po to klausimo man nieko nebeliko, kaip pakartoti tą pačią procedūrą. Paprašiau vyrą išeiti į laukiamąjį. Ji atsivedė vyrą galbūt norėdama stipriau paveikti mane: žiūrėkite, kokį jauną gavau, kaip mano pilnai laimei dabar reikalingas kūdikis!.. Pagaliau šimtas žino, ko ji jį atsivedė?! Kaip ir toliau pamatysit, vyras šioje istorijoje buvo tik *i n u t i l e p o n d u s t e r r a e*⁹.

⁸ *Panašus į Miuntės aprašytąjį įvykį* – A. Miuntė (Munthe, 1857–1949), švedų rašytojas ir gydytojas, atsitikimą su įsivaizduotu gimdymu aprašęs savo autobiografiniame novelių romane *Knyga apie San Mikelę* (liet. vert. 1937, 1972).

⁹ *Inutile pondus terrae* (lot.) – nenaudingas žemės svoris, t. y. tuščia vieta.

Tamstos! Jeigu būtumėt matę viso šito uždaro spektaklio vaizdą! Moteris tokiu žvilgsniu sekiojo kiekvieną mano judesį, taip nerimo, stengėsi įtikinti, jog turėjau atsakyti nuo savo pirmykščio nusistatymo: vis vien jai išdrožti teisybę, kokia ji bebūtų. Ir vėl, galbūt norėdama išblaškyti many bręstantį kokį nors blogą, jai nepageidaujamą sprendimą, ji prisipažino, kad paskutiniu laiku joje įvykusios šiokios tokios permainos, dabar visai kitaip jaučiasi, na, ir kartais mano, kad jau...

– Atrodo, – ilgai tylėjęs pradėjau ir pajutau norą meluoti, – galite turėti kūdikį. Aiškių ženklų nėra, kad iš jūsų būtų atimta ta galia... – vis begėdiškiau įsimelavau, nors tai ir nebuvo reikalinga. – Kol kas nieko aiškaus negalima pasakyti...

– Bet, daktare, ar tiesa?.. Dieve, ką aš girdžiu!

Jos akyse sublizgėjo ašaros, ir ji, pati savęs nejausdama, pačiupo mano ranką. Man pradėjo įgristi šis pigus farsas. Norėjau riktelti: „Kam jums vaikas? Įsūnykite vyrą!..“

– Reikia laukti! – šūktelėjau beveik piktai, bet tučiuojau man vėl jos pagailo. Mano žodžiai nesuteikė pacientei jokio efekto. Ji pradėjo berti pagyrus mano asmeniui ir žmonių nuomones apie mano „laimingą ranką“, lyg aš būčiau buvęs tikrai reikalingas šio honoraro už keletą tų stiprinančių, nors ir melagingų žodžių.

Moteris išėjo. Bet vyras, sužinojęs iš jos naujieną, grįžo ir netvirtais žingsniais prisiartino prie manęs. Galbūt jis norėjo ko paklausti ar jautėsi nepakankamai tikras, ką žmonai sakiau...

– Ponas, gal obuolių?.. Pas mus sodas... prašytumėm, kiek tik norite, – sumikčiojo jis.

Mandagiai sakant, aš buvau sujaudintas, tik ne to jaunuolio vaišingumu, bet jo apsimestine laime. Kas jį pastūmėjo vesti šitą dukart už save vyresnę moterį ir kantriai vaidinti jos komedijoje?

Praėjo savaitė. Aš kažkodėl tvirtai tikėjau, kad isteriška moteris pagaliau supras tuščiai varstanti gydytojų duris, pasigailės bent kartą savo ašarų, pinigų ir daugiau nepasirodys. Tamstos! Po savaitės, nežiūrint į tai, kad aš buvau įsileidęs vieną pacientą, išgirdau už durų bruzdesį, piktus žodžius ir pamačiau, nors tempiamą tarnaitės už skverno, įsiveržiantį tą patį bevaikį. Jis buvo išgąsdintas ir kažką neaiškiai mėmliojo.

– Gimdo? – atsimenu, riktelėjau piktai, su pašaipą.

Galite įsivaizduoti mano nusistebėjimą: moteris, kurią praeitą savaitę mačiau visai nepanašią ir norėjau jai pasakyti, jog svajones apie įpėdinį gal vertėtų amžinai palaidoti, jau gimdo!

Tėvukas nerimavo, kūprinosi, vėl tiesėsi.

– Gimdo? – dar kartą paklausiau, tikėdamasis, kad vyrukas atsiims savo neprotingus žodžius. Jis patvirtino galvos linktelėjimu, ir man tuomet atrodė, jog nesusilaikysiu neištūmęs jo pro duris.

Atsakyti nebuvo galima. Mane skatino ne pareiga padėti, apie kurios reikalą nebuvo nė kalbos, o noras baigti tą vokalą. Tačiau pakeliui ėmiau abejoti: juk gali kartą įvykti ir mano praktikoje tas neišvengiamas *Didysis Lapsus*¹⁰. Namai, į kuriuos mane įvedė būsiamasis tėvas, irgi buvo panašūs į gimdančios namus. Tik įėjus, krito į akį ta ligoniška kambario nuotaika. Ir iš viso nebuvo galima abejoti: moteris atrodė šios rūšies ligone.

Ji mane sutiko su atlaidžia, vos įregima laimės šypsena ir tarytum jos žvilgsnis sakė: „Pasižiūrėkite!“

Nesistebėkite, jei šiame pasakojime tiek daug šypsenų, bet iš tikrųjų neperdėsime, jei prie bendros sumos prijungsime ir daktaro šypseną... Gimdančioji šypsojosi ta šypsena, kuri kalbėjo apie moters ryžtumą viską nugalėti vardan brangiojo vaisiaus.

– Man gal ne dabar... aš turbūt per anksti, daktare...

Moteris kalbėjo, kalbėjo, ir jos balse galėjai girdėti kūdikio verksmo aidą. Ji ne tik kalbėjo, bet stačiai kentėjo, ir tą kalbą trukdė staigūs, šiurpūs šauksmai. Kartoju: ji buvo ligonė visa to žodžio

¹⁰ *Lapsus* (lot.) – apsirikimas, klaida.

prasmė. Žinoma, gimdymas buvo tik grynas jos vaizduotės padaras. Bet tai buvo pavojingiau negu tikras gimdymas. Dabar jau buvo vėlu sakyti tiesą, ir aš kiek galima nuolaidžiau su ja derėjausi:

– Reikia, ponija, laukti... Kantrybės... gal ryt, poryt...

Visomis galimomis priemonėmis ją paguodžiau, patariau dėl visa ko, kaip laikytis, įtikinau, kad artimiausiu laiku pavojaus nebus, jog tokiais atvejais gana ilgai trunka ir t. t. Apgautas tėvelis, pasidavęs žmonos kliedėjimams, taip pat gyveno tas baugias valandas. Jis mane pasitiko prieangyje, kur, vargšas, visą laiką, man esant su ligone, neramiai krebždėjo.

– Kaip? Ar jau galima šiandien laukti?

– Praeis dar kelios dienos... – atsakiau nesvyruodamas.

Grįždamas jaučiau, kad iš šios istorijos lengvai neišsipainiosiu. Tamstos! Po poros dienų vėl mane kviečia, vėl turiu eiti ir vėl „gimdymą“ nutęsti kelioms dienoms. Supratau, kad moters liguistas įsivaizdavimas gali virsti tikru pamišimu. Atėjo man į galvą prašmatni mintis: koku nors būdu reikia jai gauti svetimą kūdikį.

Iki to laiko sužinojau ir gimdytojos biografiją. Tai buvo pasiturinti senmergė, laikiusi gimnazistų pensiją. Krovusi centą prie cento, ilgai gavėjusi ir savo gyvame glamonėjusi tik kates, ji lyg pernokusį slyva vieną dieną nupuolė pas ją gyvenusio jaunuolio glėbin. Nepripažinęs trigonometrijoje sinusų, kosinusų, vokiečių kalboje – der–die–das, išmestas iš septintos klasės, jaunuolis atrado pašaukimą šeimos dalykuose...

Taigi pasikvietęs tėvą septintoką, atvirai išdėsčiau reikalą ir patariau kuo greičiausiai veikti. Atrodė, kad vyrukas ne visai norėjo tikėti mano išvedžiojimais, nors ir nesipriešino sumanymui.

Tą pačią dieną, palikę prie ligonės slaugytoją, mes leidomės ieškoti atliekamo kūdikio. Aplankėm porą našlaičių globos įstaigų ir galų gale suradom vieną dviejų savaičių pamestinuką. Įstaigos vedėja tikino, kad tai pats sveikiausias ir gražiausias berniukas. Greitai jį sutiko atiduoti auginti, o vėliau ir įsūnyti. Su kūdikiu mes skubėjome namo. Suprantama, moteriškė apie tai nieko nežinojo, ir jos vyras, aklai klausydamas manęs, laikė vaiką už trijų sienų nuo gimdančios, kad jo verksmas per anksti nepasiektų jos ausies.

Atėjo vakaras. Našlaitis užmigo ant naujo tėvo rankų, ir aš įėjau pas ligonę. Po trumpo apžiūrėjimo jai pranešiau, kad laikas jau atėjo ir reikia tikėtis kiekvieną valandėlę... Tamstos! Tų visų gimdymo simptomų nereikėjo laukti nė minutės: ji staiga pajuto skausmą, jos veidą išrašė kančia, ji pradėjo blaškytis, laužytis. Ji šaukė taip, jog gatvėje turėjo sustoti praeiviai. Kai aš tuo tarpu idiotiškai tęsiau akušerio darbą, vyras išgirdo mano sutartą žodį... Ir tikrai, greitai jis pasiskubino su kūdikiu, kuris jau ties durimis pabudo ir be jokių ceremonijų paleido kakarinę. Moteris, išgirdusi mažojo verksmą, ūmai nutilo. Jis įsiklausė. Valandėlei sakytum gražiausia muzika pavergė jos širdį. Paskum ji su laimingos motinos išdidumu ištiesė pavargusias, nusikamavusias rankas. Supratom, ką ji norėjo priglausti prie širdies.

Ir štai antri metai esu šios kuklios šeimos draugas. Sūnus auga ir tuo tarpu, kai tėvukas tik pradeda skusti pirmuosius jaunuoliškus ūsus, mažasis, jį pasivydamas, giriasi jau keliais naujais dantimis. Motina tvirtina, kad berniukas visai panašus į tėvą, o tėvas kaisdamas ginasi, kad iš nosies – gryna motina.

Laimingą moteriškę vakar netyčia sutikau gatvėje.

– Daktare, gėda man prieš tamstą...– užkalbino ji.

– Kodėl? – įklausiau nutirpęs, pamanęs, kad jai paaiškėjo apgaulė.

– Aš tuomet tokia lepšė buvau... Bet kaip sunkiai, daktare.. Tiek dienų!

– Taip, mano ponija, – atsakiau šį kartą be jokio melo, palengvėjusia širdimi, – tai retas mano praktikoje atsitikimas.

Gydytojas baigė savo pasakojimą, ir visi linksmai nusikvatojo, neišskyrus nė manęs.

Priešais jį sėdėjęs storulis paklausė:

– Ir iki šiol ji tiki, kad tai jos kūdikis?

Šventai, tamsta. Visi, kam tik pasakojau šį atsitikimą, sako – anekdotas.

– Pasitaiko gyvenime tokių keistenybių, – vėl atsiliepė tas pats storas, raudonas vyras, atsagstydamas liemenę. Jo balse buvo kažkas rimta, kleboniška. Atidaręs lagaminą, jis išsiėmė šlepetes, pasidėjo jas greta savęs ir ėmė narplioti batų raiščius. – Pasitaiko, – dar kartą jis pakartojo. – Neseniai man teko susidurti su tokia byla, kur liguistas įsivaizdavimas baigėsi ne komedija, kaip su taja moterimi, bet tragedija. Dviguba tragedija, nes jos auka savo gyvybe užmokėjo už svetimą nuodėmę.

– Įsivaizduokit sau, – pradėjo teisininkas be ypatingos įžangos, – gyvena valdininkas. Vienas tų provincijos valdininkų, kurie nežymūs, nepastebėti, be didelių pastangų, smulkiais pataikavimais viršininkams kopija aukštyn, kuriam nors skyriaus vedėjui mirus, užima jo stalą ir nejaunas, be pelningų apskaičiavimų, be vadinamųjų širdies audrų, veda. Mūsų laikais vyrauja įsitikinimas, pasidaręs mada, kad vesti protinga tik tuomet, kai gali išlaikyti žmoną. Kartą žmogus, daug sugaišęs, daug nustojęs jaunystėje, prisiplaka prie tos „išlaikymo“ galimybės, jis griebia jauną ir gražią. Jis renkasi jaunystę ir grožį lyg kerštui savo paties dingusiai jaunystei. Jeigu tokios nelygios vedybos turi pasisekimą, tai tik todėl, kad abi pusės žino naudos kainą. Taip buvo ir su mūsų valdininku. Tokia buvo ir jo žmona, laiku pastebėta, laiku išgelbėta iš mokyklos suolo, kurio ji nemėgo, ir tiek protinga, jog suprato patarlę: meilindama kepalo, negausi nė riekės.

Įsivaizduokite sau, žmogus veda ir pasijunta laimingas. Trumpu pažinties laiku nespėjęs atidengti kai kurių moteriškų dorybių, jis dar labiau apsidžiaugia, kai po vedybų atranda ją ne tik protingą, sumanią, kilnią, bet ir visa siela jam atsidavusią. Net jos ydos vyrui ima atrodyti visų tų gerų ypatybių nepasibaigiančia tąsa. Pats būdamas netikintis, jis žavisi jos dievobaimingumu, karšta malda ir dažna išpažintimi. Dorybes seka talentai: kulinarijoje, muzikoje, skonyje puoštis, tvarkyti namų ūkį, na, ir kitoki, beveik kasdien nauji. Kasdien vis labiau pilnėja jaunavedžių laimė, ir viena, rodos, gali jie viens kitam prikaišioti: kodėl likimas jų anksčiau nesurišo? Kur išvykęs, valdininkas skuba atgal, kiek ilgiau užtrukęs – siunčia telegramas, veža dovanas, gėles. Erdvus butas greitai virsta tikru stalų, staliukų, kilimų ir pagalvėlių muziejumi. Nedelsia vyras įvesdinti žmoną visuomenėn, kur ji lygiu pasisekimu skina sau simpatijas ir žadina slaptą naujų draugių pavydą. Keli nauji pažįstami, vyrui ir moteriškai pasirodę įdomūs, suranda atviras duris į jaukią šeimą. Žmona, bijodama provincijos intrigų, laikosi atsargiai ir santūriai, visiems lygiai dalindama savo dėmesį. Vienas kitas naujųjų bičiulių užsukdavo į namus nesant vyrui, tačiau jam nebuvo mažiausio pagrindo pavyduliauti: žmona pernelyg kukli, nekalta iki smulkmenų, ir valdininkas gali tik žaisti aklu pasitikėjimu. Jis jai pristato vis naujus ir naujus draugus ir džiaugiasi sieloje, kai ji, visų jų atsikračius, pasijunta laiminga tik su juo vienu.

Ji turi retą moterims bruožą: nesidomi tais, kuriais gali mažumą paabejoti vyras.

Tą pačią vestuvių vasarą į šį užkampį atvyksta jaunas muzikas sukurti bažnytinio choro. Susipažinęs su valdininku ir kelis kartus pabuvojęs jo namuose, muzikas jį paskatina susirūpinti nepaprastai švelniu žmonos mecosopranu. Vyras, susilaukęs tik savo ankstyvesnių spėliojimų patvirtinimą, tuojau pritaria muzikui, o geradaris iš meilės talentui sutinka duoti jo poniai keletą solfedžio pamokų. Bet žmona, tikras kuklumo pavyzdys, stengiasi kovoti, nepripažindama sau, be virtuvės, jokios dievo dovanos. Ir nugalėta, įkalbėta ji sutinka.

Tris dienas per savaitę chormeisteris priešpiečiais praleidžia valdininko namuose, derindamas šeiminkės balso stygas, kurios vis labiau lyginasi ir tempiasi, ir muziko susižavėjimui nėr galo.

Vieną dieną vyras randa žmoną nusiminusią, beveik apsiašarusią.

– Negaliu, – sako ji, puldama jo glėbin, – daugiau negaliu... Koks jis nedoras!.. Begėdis!

Kai vyras nustebeęs paklausia muziko nedorybės priežasties, jis išgirsta tokią naujieną, jog nesusivaldęs praplyšta juokais. Įsivaizduokite sau! Muzikas solfedžio metu turėjo neatsargumo pasigirti gyvenęs su vedusia operos soliste. Ši nedorybė moteriškai pasirodė tokia didelė, jog ji buvo pasiryžusi mesti dainavimą ir nubėgus įspėti kleboną, koks nuodėmingas žmogus jo bažnyčioje gieda šventas melodijas.

Laimingas valdininko juokas, o paskui ir bučiniai užbaigia sceną, kurią greičiau laikytume šventųjų, o ne mūsų ištižusio gyvenimo paveikslu.

Vyras pasistengia nuraminti ją, bet ji, griežta dorovės klausimuose, darosi nesukalbama ir iki pat muziko išvažiavimo pasilieka šalta jo atžvilgiu. Rudenį chormeisteris grįžta sostinėn, ir jo pėdsakas išnyksta iš šių namų, jei neskaityti kelių gaidų lapų su romansais, jo padovanotų savo mokinei.

Praeina dar metai. Valdininko žmona, pasijutusi nėščia, laikinai turi atsisakyti nuo iš lėto pamėgto dainavimo ir tų dažnų kelionių, kurias ji paskutiniu metu vykdė sostinėn, su vyru arba viena, pasiklausyti koncertų.

Žiemą gimdydama ji mirė, palikusi sveiką, tvirtą kūdikį. Smūgis buvo toks netikėtas, šiurpus, jog valdininkas, nežmoniško sielvarto prislėgtas, vos nepasmaugė prie gimdančios budėjusio daktaro. Jo reikalavimu mirusią apžiūrėjo sostinės daktarai ir, pasitenkinę trumpu konsiliumu, išteisino miestelio gydytoją.

Našlys tartum pamišo. Iš grasymų daktarui jis puolė į visišką neviltį, ramią ir ilgą. Niekas jo nematė viešumoje, o jei kas matė – nelengva buvo pažinti, – visai susmuko. Gerbdamas mirusios atminimą, kambariuose jis paliko kaip stovėję visus jos daiktus ir fotografui užsakė padidinti vieną jos paveikslų. Kalbėjo, kad nelaimingasis ties paveikslais išsėdįs kiauras naktis. Romantiškoms miesto būtybėms parūpo iš žmogaus nulipdyti kažkokį nekrofagą¹¹: sukuždo, kad valdininkas mirusią tebelaiiko namuose, o jos vietoje į grabą įdėjęs drobės rutulį.

Blogų romanų sujauktos galvos buvo linkusios tikėti ir šia legenda.

Kūdikis tuo tarpu augo pas valdininko žmonos seserį. Tėvas, išgyvenęs skausmingą, žiaurią žiemą, pavasarį atsipeikėjo. Sunkiai aptariamais kančias ir sielvartą jame pakeitė nykus ilgesys, bodėjimasis. Šaltai ėmęs svarstyti, našlys suprato netekęs ne tik žmonos, bet ir tų mažų, jaukių paslaugų, tos lipšnios tvarkos. Rytą kėlęs jis neberasdavo iš vakaro padėtų kojinių arba rankogalių sagos, iš įstaigos grįžus, nieks nepakišdavo jam sušildytų šlepečių. Pietauti pavėlavęs, jis sriobdavo ataušusį viralą. Dantį ar galvą sugėlus, nebuvo rankos, kuri vienu prisilietimu sumažintų skausmą. Jis nebeteko ir patarėjo, su kuriuo įprato svarstyti, ar verta pirkti tą ir tą, ar gerai jis pasielgs, neatsakęs į šį laišką... Tik dabar jis pasijuto, kaip stipriai spėjo jaugti į šeimą. Ir buvo lyg be savęs.

Viskam ateina galas. Nukirsta šaka užsitraukia žieve, delčią pakeičia pilnatis. Ir mūsų valdininkas, mažumą užsimiršęs, apsiraminęs numetė gedulo raištį, pasirodė visuomenėj. Piršliaujančius jis nuramino pažadais našliauti iki grabo lentos.

Ieškantis, sako, suranda. Ir įsivaizduokit sau, antrą našliavimo vasarą, grįžęs iš pajūrio, valdininkas parsiveža žmoną. Tokia staigmena daugelį nustešina. Moteris buvo visai jaunutė, paprasto siuvėjo dukra, žalsvai vandeningomis akimis, ir miestelio damos iš karto ją rado nepaprastai panašią į mirusią.

Spinduliuojąs laime valdininkas tikrino, kad ne tik veidu, šypsena, bet ir būdu iki smulkmenų naujoji panaši į pirmąją. Jis net ir dabar negalįs atsipeikėti, kaip, pirmąkart ją pamatęs, krūptelėjo, tartum būtų akis akin susidūręs su velione.

¹¹ *Nekrofagas* – mirusiųjų rijikas (gr. *nekros* „miręs“, *phagos* „suėdantis“).

Nedaug reikėjo, ir naujoji būtų išstūmus iš valdininko atminties senosios paveikslą. Tarpais jis net savęs klausdavo: kuri jų originalas ir kuri pamėgdžiojimas? Trumpu pažinties laiku nespėjęs atidengti kai kurių moters dorybių, jis dar labiau apsidžiaugė, kai po vedybų atrado ją ne tik sumanią, šeimynišką, bet ir visa siela jam atsidavusią. Dorybes vėl sekė talentai: mezgime, kulinarijoje, na ir kitoki, kasdien beveik nauji, išskyrus gal dainavimą. Atvežta iš gausios, neturtingos šeimos, kur adata ir žirkklės daugeliui jos narių buvo vienintele priemonė išėiti gyveniman, mergaitė, sužavėta valdininko namų blizgesiu, apsvaigo, pasijutusi šeimininke visų tų mažų niekų ir baldų, lyg kūdikis, pirmąkart patekęs žaislų krautuvėn. Ir nežinia, dėkingumą ar pagarbą vyrui ji palaikė meile?..

Kasdien pilnėjo jaunavedžių laimė. Tik viena valdininkas ir galėjo sau prikišti: kodėl taip ilgai nešiojo gedulą?

Nedelsė vyras įvesdint žmoną visuomenėn, kur ji staigiu pasisekimu skynė sau simpatijas ir žadino slaptą draugių pavydą. Keli seni pažįstami vėl atrado neseniai prarastą jaukų židinį. Ir taip pora laimingų metų praslinko jiems kaip viena diena.

Rodos, galėtum statyti po šitos pasakos tašką ir pavadinti ją nuobodžia. Tačiau reikėjo atsitikti... Be to „atsitikti“ – būtent nė istorijos arba, kaip sakoma: be kaiušinio nebūtų nė viščiuko.

Valdininkas savo namuose darė remontą. Statė naujas koklines krosnis, klojo parketą ir keitė sienų pamušalus. Nuplėšus senuosius apmušalus darbininkai atrado už jų užkištus du rausvai šilkinio popieriaus smulkiai prirašytus lapukus. Juos nunešė šeimininkei. Valdininkas, permetęs akimis, tuojau susidomėjo radiniu. Sekdamas žodį po žodžio, nepasijuto išėjęs į sodą ir, dar nepasiekęs suoloelio, atsirėmė į didelės liepos kamieną: šilkinio popieriaus lapukai suvirpėjo jo rankose, galvoje aptemo. Sukilusios mintys lenktyniavo su gulsčiu, nelygiu raštu. Prabilo nelaukta paslaptis. Tai buvo du meilės laišukai, rašyti mirusiai valdininko žmonai. Kiekvienoje eilutėje jos vardas buvo linksniuojamas iki devynių mažybinių, apipintas banaliais, aistringais palyginimais. Vienoje vietoje nežinomas rašė: „Šimtus kartų bučiuoju guolį, kurį lietė Tavo kūnas, ir pagalvį, kur ilsėjosi Tavo dieviška galva... Svaigdamas laukiu, kada vėl laikysiu Tave savo glėby. Brangioji, nekankink manęs, atvažiuok trečiadienį. Jei tas apkerpėjęs rąstas, kaip tu vadini senį, užsigeistų važiuoti drauge, ištrūk mieste nuo jo. Apsimesk, kad suskaudo dantį ar kitaip ir kad tau reikia pas dantistę... Žodžiu, kaip visuomet, toje pačioje vietoje“. Kitam laiške buvo minima, jog tarpininkaujās jiems kažkoks B. išsikelia pavasarį į naują vietą. Meilužis reiškė susirūpinimą, kaip ateity bus galima perduot korespondenciją.

Velionė, kurią vyras laikė angelu, kuri piktinosi iš pažiūros tokiomis kasdieniškais muziko nedorybėmis ir kurios ištikimybe nebuvo abejojęs nė vieną akimirką, pasirodo, gudriausiu ir pikčiausiu būdu jį apgaudinėjusi su tuo pačiu muziku. Kas galėjo spėti, kad visos jos ašaros, juokas, pasiilgimas buvo tik priedanga, apsimitimas, demoniškos šelmystės kaukė, po kuria slypėjo antrasis, tikrasis veidas?

Sakoma, auksą pažįsti iš jo žėrėjimo, sąžiningumą iš paskolos, gyvulio jėgą iš jo naštos, o moters – nėr kaip pažinti.

Tokiu būdu paaiškėjusi tiesa vyro sieloje juodu debesiu aptemdė ne tik velionės atmintį, bet sunaikino ir tikėjimą bet kokia ištikimybe.

Užuot metęsis į bergždžius apgailestavimus arba užmarščiai palikti suvėluotą kerštą, šis žmogus pasviro į kankinančias abejones ir įtarinėjimus. Kartą apgautas, apgavystės bausmės išvengus, jis už kažin ką pasauly nenorėjo būti auka antrą kartą.

Likimas taip norėjo, kad antroji žmona jį tikrai mylėtų, bet elgtųsi kaip pirmoji. Pirmosios kuklumas, šeimyniškumas, angeliškas nekaltumas buvo apsimestinis, tuo tarpu antrąją iš tikrųjų puošė minėtiosios dorybės. Pavydu užnuodytas vyras ėmė akylai ją sekti. Ir greitai jos visi gerieji privalumai nelaimingojo akyse pavirto tos pačios melo kaukės grimasomis. Savo atminty jis stengėsi perkratyti

visus antrosios žmonos pažįstamus, visus balius, kada ir su kuo ji šoko, kada ir kas ją lydėjo. Apsilankančių namuose draugų žvilgsniuose jis stengėsi atrasti tą naują suokalbininką ir klaidžiojo nuo veido prie veido, nuo šypsenos prie šypsenos. Jo įsivaizdavimas pasiekė tokią ribą, jog, palikęs įstaigoje darbą, jis bėgdavo namo, dairydavosi paloviais, kur pradėjęs kelionę, mesdavo ją pusiaukeley, skubėdavo atgal ir vidurnaktį įsiverždavo į miegamąjį su paruoštu kišenėj ginklu. Išsiruošus žmonai į krautuvę ar pas drauges, jis valandėlės nepasėdėdavo, kad fantastiškiausi vaizdai ir svetimoteriavimo scenos nepradėtų plūst jam į smegenis. Ir nelaimingajai peržengus savo namų slenkstį, jis pašokdavo ir sekdamo ją.

Moteris buvo tokia kūdikiškai nekalta, jog nesumetė įtarti dargi vyro įtarinėjimo. Geriau įgudus ir žinanti meną tramdyti vyrus kita jos vietoje gal būtų mokėjusi pavyduolio aistras nukreipti nepavojinga vaga ir vieną gražią dieną būtų įrodžiusi, kad jis kvailiausiu būdu išsigando tik savo šešėlio.

Negalima pasakyti, kad moteris visai nepastebėjo tam tikro vyro atšalimo, staigių ir ryškių permainų jo elgesy ir būde. Ji pastebėjo, bet nesugadinta ir dar kartą naivi, ji tikėjo jo žodžiais... kad jis truputį negaluoja.

Juo nekantriau vyras siautėjo ir puldinėjo, juo mažiau vyko rasti žmonos kaltės įrodymų. Toks nepasisekimas dar labiau užkūrė pragariško pavydo ugnį, ir dabar jau kiekvienas jo liguistos vaizduotės gamintas melas ėmė jam atrodyti gryniausia tiesa.

Nebuvo dienos, valandos, kad vyras galėtų nors akimirkai pasprukti iš šios pamišimo būties. Miegodamas jis taip pat neturėjo ramybės, nes sapnai, vienas už kitą klaikesni, jį žadino, ir pabudęs jis grabinėjo, ieškojo, slankiojo.

Kartą, guldamas vakare, valdininkas išgirdo, kaip ties laiptais, lauke, kažkas kuždėjosi. Sulaikęs kvėpavimą, jis pasiklausė. Taip, tai nebuvo jokios abejonės. Jo klausia, kaip ir regėjimas, paskutiniu laiku apgaulinga iki tobulybės, atskyrė net paskirus meilužio žodžius. Žmona tik neseniai buvo išėjusi kieman ir įtartinai užtruko. Vyras pakilo ir katino šuoliu, vienmarškinis atsidūrė prieškambarį.

Tuo pačiu laiku ji tekina įbėgo ir patamsy užgriuvo ant vyro. Jos paprasčiausias, natūraliausias tokiu atveju lengvas krūptelėjimas ir riksmas ją pražudė.

– A, prakeikta!! – suriko netekęs lygsvaros žmogus, įtikėjęs, kad ji išsidavė, ir kietais nagais įsikabino jai į gerklę. Ji ištrūko, nesuprasdama, kas atsitiko, manydama vyrą išėjus iš proto. Tuo metu, kai virtuvės šviesoje pasirodė jos išblyškęs, siaubo iškraipytas veidas, valdininkas trenkė jai į galvą svariomis krosnies žnyplėmis. Vieną, antrą ir trečią kartą... Kol nesuvaldomas siautulys ir pamišimas atėmė jėgas. Niekas jos negalėjo išgelbėti, nei šauksmas, nei maldavimai...

Taip ji užmokėjo gyvybę už Ievos nuodėmes ir už savo nesumeluotas dorybes.

Pasakotojas baigė, ir traukinio bendrakeleiviai valandėlę tylėjo. Daktaras, visą laiką vienmarškinis sėdėjęs apatiniame guolyje, tik dabar palindo po antklode, bet greitai vėl atsisto ir paklausė:

– Kaip? Iš tikrųjų ji neturėjo jokio meilužio?

– Ne. Vidurnaktį atvežta ligoninėn, ji dar kalbėjo. Visa tai buvo vyro vaizduotės padaras, – pridūrė keleivis.

– Keista, – ėmė samprotauti daktaras, padėjęs rankas po galva, žiūrėdamas į vagono lubas, – žmonės bejėgiai valdyt šitokias savo aistras. Mes kenčiame dėl mūsų pačių ydų daugiau negu nuo visų kitų nelaimių...

Ir netrukus jis pridūrė:

– Antra „Kreicerio sonata“!¹²

¹² Antra „Kreicerio sonata“ – „Kreicerio sonata“ – L. Tolstojaus apysaka, kurios herojus beprotiškai pavydulauja.

– Man rodos, ponas daktare, ji turi visus reikalingus bruožus, kad ją pavadintume miesčioniška, – atsikirto lupdamas obuolį trečias keleivis, nesveikai rausvais skruostais, storais trumparegio akiniais, jauno mokslininko tipas. – Pinigas ir išskaičiavimas, godumas ir pavydas, baimė ir egoizmas – štai aistros, kurias puoselėja mūsų gyvenimas, savo išspaudomis kasdien maitindamas laikraščiu kriminalistikos ir anekdotų skyrius... Ir tie vedybų farsai! Tik pasižiūrėkime į mūsų gdynės šeimas, į vadinamuosius šventus židinius, kuriuose rusena viskas, tik ne meilė! Ir kaip tie židiniai sulipdyti, kokiais ryšiais ir koku pagrindu susiriša poros?! Štai dar vienas tokių mezaliansų¹³ pavyzdys...

Mokslininko tipas, supjaustęs griežinėliais obuolį, drauge su popieriaus padėklu ištiesė daktarui, paskum teismo žmogui, likusį atsikando pats ir ėmė pasakoti:

– Šią vasarą su reikalais nusibloškiau į krašto gilumą. Vienos bažnyčios archyvuose patikrinęs keletą mano darbui naudingų faktų, ruošiausi jau grįžti, kai galvon dingtelėjo mintis aplankyti išgarbintuosius Lizdeikius, kurie buvo ne per toliausia nuo šios vietos. Man pasakojo, kad su savo galybe ežerų, salų, su aukštais, pušynais apžėlusiais kalnais Lizdeikiai prilygsta gražiausiems Suomijos kampams.

Ilgai nesvarstęs, pasisamdęs vežiką ir anksti rytą kėlęs, pusryčiams jau buvau vietoje, pakely mažai ką matęs iš tų žadėtųjų stebuklų. Tiesa, norą žvalgytis atėmė įnikęs lietus, kuris tirštu debesiu užstojo vaizdinguosius kalnus ir tarpais atsiskleidusias panoramas į ežerus. Nutariau laukti, kol prasiblaivys.

Užsukęs traktyriun, pasiprašiau arbatos ir ėmiau dairytis pro langą į patįžusią, liūdną miestuko gatvę. Buvo tuščia ir nyku, kaip esti nyku tuose provincijos užkampiuose, kur aukšti cemento šaligatviai kiemai, juose perkaršę šunys, net krautuvių languos sudėliotos prekės atrodo turį tik vieną paskirtį: didinti liūdesį ir skurdą.

Man besižvalgant, kitame gatvės gale pasirodė žmonių būrys. Iš pradžių maniau, kad tai lydi numirėlį, bet greitai supratau apsirikęs: nebuvo matyt grabo, ir priešaky moterų, vyrų, daugybės vaikų ėjo du policininkai.

Tarp jų nuleidęs galvą, vienplaukis, užpakaly sukryžiuotomis rankomis žingsniavo kokių trisdešimt penkerių metų vyras, petingas, aukštas. Jo galingas, palenktas sprandas raudonavo lyg žaizda, nuo kurios driekėsi atplėšto švarko lopinys. Tiek policininkų, tiek palydovų veiduose buvo kažkas rimta, sustingę ir rūstu. Namų durys, langai, pro kuriuos traukė keistoji procesija, bematant užsikimšo smalsuoliais, nors prieš valandėlę tie patys namai atrodė tušti ir išmirę.

Traktyriaus savininkas, pamatęs minią, taip pat šoko laukan, nebaigęs pjaustyti dešros, šūktelejęs man:

– A, va, Kostę gabena!

Tuo pačiu laiku suimtasis kilstelėjo galvą, pasižiūrėjo į langą, ties kuriuo sėdėjau, ir mūsų akys susitiko. Suimtojo žvilgsny pajutau kažkokį drovumą, baimę, o kartu piktą grasymą ir nenoromis nuo jo atsigrėžiau.

Būrys dundėdamas perėjo medinį tiltą, pasisuko už bažnyčios ir dingo.

– Nebėr dabar jam gyvenimėlio! – tarė grįžęs smuklininkas, vėl ramiausiai nusitverdama dešrą, kurios paskum negalėjau praryti nė vieno kąsnio.

– Už ką jį suėmė? Kas jis toks? – paklausiau.

– Nagis, mūs bankierius. Koste Bankierius, kaip jį čia vadino. Pons turbūt iš toliau, kad nežinote. Oje, koks jis buvo didžiūnas! Iš procentų dvejus namus pasistatė, ką dabar vienam paštas, o antram – felčeris. Katrie iš jo skolino, vis dvigubus vekselius su juo pasidarė. Dabar šneka, kad jo gyvo nepaleis, o namus valdžia perims. Neduok dieve nė man, nė mano priešui tokio lobio ant svetimų kraujo! Tai, kokių baisių žmonių atsiranda! Ištrūkęs jis buvo iš kalinio. Visą mėnesį slapstėsi aplink, sako,

¹³ *Mezaliansas* – (pranc. *mésalliance*) – socialiniu atžvilgiu nelygi santuoka.

norėdamas dasikast iki kalvio, katras jį įdavė. Vakar jį suėmė Gurklių ir mūsų policija ir dabar vėlekos atgal pristato.

– Bet jūs man nepasakėte, už ką jį suėmė? – nekantriai pertraukiau smuklininką. – Už per didelius procentus?

– Oje, ne, ponas! Kas už tą! Kad jis dvi pačias nukėglino. Vieną po kitos. Gal būtų ir trečią nukėglinęs, tik kad jam pamaišė.

– Kaip tai nukėglino? – vėl paklausiau, nesupratęs to keisto žodžio.

– Na, taip, ponas... į kapus nuvarė. Ta, kur pirmą apšvedė, iš užužerių, rauplėta buvo ir kurtinė. Per triūbelę jis su ja kalbėdavosi. Nepagyveno jis su ja metų, po krūtine ylą suvarė ir palaidojo. Paskum antrą susirado, seną. Ta lėles vis rėdė. Sako, ar dvi dėžes su kraičiu tų lėlių atsivežė. Iš didelio dvaro ją paėmė. Ir šitą nukėglino, vis su yla. O kaip jis abi mylėjo, kad būt matę! Ant rankų nešiojo. Kad, būdavo, eina vis po ranka... Rodos, didesnės meilės nė tįjatriuos neparodys. Kai tą pirmąją laidojo, žiemą, tai gyvus vainikus iš Kauno vežė, o antrąją ir dar puikiau: grabą su glazumentais nupirko, visiems elgetoms po litą davė. Čia nieks taip ir neatsimena, kad kada buvo. Ir vis dėl žmonių akių, žiūrėkite, darė. Apsimetimas toks jo buvo...

– Kodėl gi jas žudė?

– Dėl kraičio, pons. Kai vienos atsikratė, žiūrėkite, jis gali jau už kitos griebtis. Tokia fantazija jam atėjo į galvą... pasipelnyti. Kai jis čia iš kitų kraštų atsikėlė, gal kokį pustūkstantį turėjo. Dar pasiskolino kiek, matociklą pardavė ir užsidėjo arbatinę... Paskum manufaktūrą. Tik kažin kas jam nesisekė, ir gana. Tada, žiūrėkite, metė viską ir susipiršo su ta rauplėta bajore. Septynis tūkstančius grynais paėmė, dar tris valakus žeme. Iš antros kažni ar ne dusyk tiek gavo. Bankienum pasidarė. Tuoju dvejus namus išsimūrijo. Ve, galvočius, sako, galvočius, o ant galo ir kvailas... Nieks nebūt ir žinojęs, kad ne jo paties liežuvis. Sykį mūsų kalvis nuėjo pas jį šimtinės pasiskolint ir girtą rado. Sėdi išsikerplėšinęs, sako, Kostė Bankierius, gal dešimt literių pasistatęs, ir dainuoja sau vienas. Dainuoja, girdi, galvą krato ir giriasi, kad jeigu panorėtų – bažnyčią nugriautų ir kitą, su dešimčia bokštų, pastatytų. Pasisodino ir tą kalvį už stalo, ir kažni kaip ten išėjo, tik kalvis vis tos šimtinės prašėsi. Kostė Bankierius ir suriko ant jo: ko čia zyzi, girdi, lyg uodas? Vesk seną karvę, ir bus pinigų!.. Kalvis iš pradžių nesuprato, o tada, paikų minčių pilnas, Kostė jam ir paaiškino... Atradau niekam netikusią, girdi, su kraičiu, ir vesk. Apšvedei – tu su ja čiūčia liūlia, gražiuoju, kad žmonės matytų tave mylint. Po kiek laiko, girdi, ir paskleisk tu žinią, kad pati serga. Tada, girdi, tu jai ylą po krūtimi, ir priimk, dieve, po dešinei... Tu jau turi šitos pasogą... Paskum ieškok kitos, ir kitą su yla.

Kalvis sako, aš ir tuokart nieko blogo nepagalvojau. Tik pasižiūrėjau į Kostę, nusijuokiau sau iš jo melodijų, o jis susyk kad duos man į kaktą delnu, kad suriks: „A, jau tu velnią manai?!“

Po to kalviui neišėjo ir neišėjo iš galvos tas pasakymas apie ylą. Neiškentęs jis prasitarė vienam, antram. Kalba pasiekė tos bajorės ir tos rauplėtosios gimines. Tie davė žinią, kur reikia, ir pareikalavo jas atkast. Iš trijų garsiausių daktarų komisija atvažiavo. O, kiek čia buvo svieto! Visos kapinės apgultos, visos šalymės. Bėgo žiūrėti iš kaimų. Tik į vidų nieko neįsileido. Atkasė jas ir, sako, taip, lyg vakar pašarvotos: sveikos, baltutės. Po abiejų kairiosiomis krūtimis rado tabako grūdo skylutes. Kostė Bankierius dar iš pradžių gynėsi, bet neilgai. Kai juos tardytojai su kalviu suvedė akis į akį, žmogžudys perkando liežuvį, nusišplovė kraujais ir suriko: „Ko jūs norite iš manęs? Dabar būčiau vedęs trečią, jauną ir gražią. Būčiau ją mylėjęs...“

– Įdomu, kodėl jam prireikė ylos? – pasiteiravau, ir mano gerklėj kietu kaulu sustojo duonos kąsnis.

– Gal dėl to, kad jeigu būt kas iškilę, žiūrėkite, ne taip greitai įtars... po krūtimi... O kas ten susigalvos ieškot? Jau jis tokią fantaziją turėjo, pons, – atsakė smuklininkas ir pakilo atnešt arbatos.

Tačiau aš atsisakiau naujos stiklinės. Gatvė dabar vėl buvo tuščia ir dar nykesnė. Vietomis jau telkšojo balos, kuriose pliužė antys, o ant šaligatvio pamačiau tysančias, greičiausiai šunų atvilktas, avies kojas. Mano krūtinę suspaudė ilgesys, noras kuo greičiausiai bėgti, pasprukti iš to užkampio, panašaus į kapines.

Nelaukęs, kol praeis lietūs, gerai nė nepradžiūvęs, nepamatęs nuostabiųjų Lizdeikių reginių, sėdau ir išvažiavau.

Pasakotojas, gyvai ir sultingai perdavęs smuklininko kalbą, nutilo. Tylėjo ir kiti. Netrukus visi sugulė. Advokatas, apsikamšęs antklodę, paprašęs manęs užgesinti šviesą, atsigręžė į sieną.

Stebėdamas vagono lubose ryškėjančius ir nykstančius mažų stotelių žiburius, aš ilgai dar neužmigau. Iš ką tik girdėto stengiausi savaip nubrėžti novelių planą, tačiau istorijos nepasidavė vaizduotės melui, galbūt dėl to, kad jos prašoko bet kokį rašytojo išmislumą.

Galų gale jas nutariau atpasakoti pačių keleivių žodžiais.

SIMANAS*

Tyli, lengva kovo pabaigos diena. Laukus dengiąs sniegas pajuodęs, sužliugęs ir galbūt paskutinis. Telkšą grioviuose ir po ledu šnarą vandenys kalba apie didžiąją permainą. Saulės nematyti. Ją kloja skysti, plaišūs debesys, tačiau jos darbas visur pastebimas: nuo eglėse šakos atkaitusi nučiuožia sniego pluta, iš sunkių lijundros šarvų išsivadavęs pakyla žolės stagaras ir linksmai švilpia vėjyje.

Apsiavęs veltiniais, užsimaukšlinęs zuikinę kepurę, kurios viena ausis su ilgu kaspinu kresnoja į žingsnius, pamiškės keliu eina dėdė Simanas, dvaro eigulys. Pasikinkęs virvute, jis tempia paskum save nedideles rogutes, pakrautas aukšta, geležimi kaustyta dėže. Už dar ilgesnės virvės dėdė vedasi žalą, su dideliu, beveik žemę braukiančiu pilvu karvę. Gyvulys juda kantriai, nuleidęs galvą, pro šnerves išpūsdamas šilto oro rutulius. Šone tamsia, gyva siena stovi miškas. Jis ošia nykiai, baugiai, sakytum, jo tankmėj kažin kas vaitotų.

– Ū, kur eini, dėde? – staiga nuskamba balsas.

Dėdė Simanas atsigręžia. Jaunų pušaičių gojus sušlama, šakos, dulkėdamos sniegu, prasiskleidžia, ir iš jų išlenda kokių dvidešimt metų berniokas. Jo apskritas raudonas veidas šypsosi, tartum šypsosi jo prasivėpę kailiniukai, atšokę kelnų lopai ir ant pečių užverstas kirvis. Nežinia tik, kuo jis džiaugiasi: dėde Simanu ar greitu pavasariu.

– Ar ne Zanukas? – atsiliepia eigulys, pasmaukdamas nuo akių kepurę ir pirštine nubraukdamas įšilusią kaktą. – O ką čia darai?

– Ugi į Šventgirį drožiu. Prie popiermalkių dabartės dirbu. Trys litai per dieną. Tik mes, katrie iš aplinkui, tiek gaunam, o katrie iš miesto, rakordiniai¹⁴, tie iki puspenkto užvaro, – vis taip spinduliudamas, kalba vaikinai.

– Je, – pritaria negarsiai, pro nosį, dėdė Simanas ir timptelėjęs roges juda tolyn.

Pasivijęs eigulį, Zanas eina greta, padėdamas už virvės jam tempti važtą. Jis gyvomis, nesočiomis akimis šmėkšlinėja aplinkui, apsidairo prisimerkęs ėmusiame giedrėti, vietomis suplaisėjusiame lyg išas danguje ir sako:

* Pirmą kartą spausdinta: *Lietuvos ūkininkas*, 1937, lapkr. 18, 25 antrašte „Eigulis“. Rink. KI apsakymas iš pagrindų perredaguotas, pakeista siužetinė linija. Pirmajame variante dvaro eigulys Petras Grybelis eina su šautuvu per mišką, sugauna eglę kertantį žmogelį, bet pasigailėjęs jį paleidžia. Perredaguodamas apsakymą, autorius ne tik pakeitė veikėjo vardą, bet iš esmės pertvarkė ir visą siužetinę liniją, sustiprindamas idėjinį kryptingumą, sukurdamas ryškesnį veikėjo portretą. Įvestas naujas personažas Zanas, kaip jaunosios kartos atstovas.

¹⁴ Rakordiniai – akordiniai.

– Jau kaip ir pavasaris... Tik kad dieniukę kitą lytaus, ir nueis viskas!

– Hm, – murmteli Simanas, taip pat apsidairydamas, be noro, ir vėl greitai panarindamas galvą.– Taip... taipos! – priduria jis po valandėles, atsidusdamas, lyg duodamas suprasti, kad ne tai jam rūpi ir ne tuo jo mintys užimtos.

Abu tylėdami nusileidžia pakalnėn, pereina tiltą, po kuriuo jau skardena plačia vaga upokšnis, ir vėl pakyla kalnan. Miško ošimo negirdėt, jį užgožia vandens klegesys.

– Oho! – atsipučia vyrukas, atsisagstydamas kailinius, vis taip laimingai šypsodamasis, raudonas kaip putinas.– O kur dėdė dabartės? Ar ne pas mus?

– Ne, – atsako tvirtai eigulys, žiūrėdamas sau po kojomis. – Išsikraustau. Ponas atstatė... Girioj gyvenau, o iš vilko nepasimokiau. Šią gadynę reik iš vilkų mokyti, kad duoną turėtum, matai...

Jaunas darbininko veidas apsiniaukia, jis atsigręžia į roges, vėl į Simaną, kurio ūsai kruta, sakytum po jais be garso, pats sau, kalbėtų senis.

– Tai čia nepasiliksi, dėde?

– Ne. Tuos kraštuos vargiai bepasirodysiu, – pažvelgęs į tolj, sako eigulys. – Kad nori išsilaikyt tokioje vietoje, turi urgzti prieš žmogų. Lėtas šuo, matai, nereikalingas, kad nekanda. Kąsk, į gerklę įsikabink artimui, pono naudą gindamas, tada ir būsi geras, dar paaukštintas. O aš ne tokis. Bloga mano širdis... Prieš biedną negaliu, prieš turtingą sylos neturiu...

Įkoptę kalnan, keleiviai stabteli. Viršum jų galvų pušyje pradeda tuksnenti. Simanas kilsteli galvą ir akimis paieško.

– Netikęs esu, – tęsia eigulys, perėmęs vadeles į kitą ranką. Matyt, kad sielvartas jį verčia išsipasakoti. – Anuosyk per girią einu, va, taip: dun, dun, – kerta. Manau, kerta ar ne, reik pažiūrėt. Tokia tarnystė. Prieinu, – žmogelis kad tašo, kad tašo beržiuką. Strykt, kaip griebsiu jam už apykaklės, taip ir pasiliko saujoj pusė... Ir bėga. O senesnis už mane! Pasivijau, atėmiau kirvį. Tai ką tu, sakau, įstatymą žinai, kad čia nevalia? Išsigando, parkrito, apkabino mano kojas... Dovanok, sausą kirtau. Savo įstatymą, girdi, man bėda užrašė. Šiaudus nuo stogo sukūrenau, tvorais, styrame visa šeima, devynetas galvų, viena už kitą mažesnė... o pinigų prasimanyt nér iš ko. Taip ir verkia jis man. Graudu pasidarė: ant kūno vieni skarmalai. Atidaviau ir tą beržiuką, ir kirvį, – bala jį! Ir paleidau. Ne su vienu taip.. daug paleidau. Anais sykais amžinatilsį tėvą tavo užtikau rungui bekertant, taipos paleidau. Juk galėjau raštavot į belangę padėt, tik kokia man iš to nauda? Naudos jokios. Ponui iš to, žinok, parokavimas yra: sugaus vagį, apkals, destis, ir kitas bijos. O kokie čia vagys, jeigu anys iš lauko ar girios paėmė dėl gyvasties savo? Kad ponas turi šimteriopai daugiau už kitą ir daugiau negu jam priguli, tai iš ko jis turi? Kitąsyk, dar jaunystėj, man toks galvotas elgeta mįslį pasakė... Įsilaužk, girdi, į magazinus, į pilnas klėtis, staines, į blizgančius palocius, ir ką tu paimsi – iš vagies paimsi. Dėl to išeina, kad tikri vagys kariatose važinėja...

Paėjęs keletą žingsnių tylomis, Simanas pasirausia kišenėje, ištraukia kažką saujoje ir, sugrūdęs burnon, priduria:

– Je, je. Neįtikome ponui, kad nepikti...

Zanas eina užsimastęs, vaikiškai pražiodinęs burną, su raukšle kaktoje.

Netoliese matyt sodyba, iš kurios padvelkia svilinos kiaulės ir šiaudų kvapas. Už jos vėl namai, paskendę melsvame rūke. Toli pragysta gaidys, lyg aukštai, ore, ir kažkur dar toliau jam atkartoja kitas.

– Musėt, dėdė dabartės naują tarnystę gausit? – sako vyrukas.

– Kokią tarnystę? – klausia eigulys beveik rūščiai, suglausdamas tirštus, žilus antakius. – Šią gadynę man tarnystės jokios nėra. Visokių jų turėjau ir nepabuvau. Prie arešto namų už sargą stovėjau, ir dešimtininku, ir prie valdiškų vandenių... Iš visur atleido, kad nepiktas. Dėl to valdžiai iš manęs naudos

nėr. O prie sunkesnio darbo jau per senas. Dar jei viskas lengvai, lėtai, ar pakelt, ar pavežt, – tai galiu. Širdis ne vietoj. Daktaras rokuo, kad iš dešimt tūkstančių jeigu viena tokia pasitaiko...

Zanui rodos, kad ir jis kažkuo kaltas prieš dėdę Simaną, kad kalti ir tie namai, ir žmonės, sustoję aplink ugnį kieme, ir net pakely stūksantis medis. Galvoja jis ir jaučia kažką savy kylantį, švelnų, malonų, dėkingą, kuriuo norėtų pasidalyt su Simanu, parodyt jam... ir negali.

– Tai aš jau čia, – sako Zanas, mostelėdamas dešininę, ir sustoja. – Tuom tarp, dėde!

– Je, je, – murma negarsiai Simanas, paskendęs savo rūpesčiuose.

Paėjęs varsnas, Zanas atsigręžia. Eigulys jau toli. Jo karvė, rogės ir jis pats susilieja į vieną tamsų daiktą, valandėlę tartum stovi vietoje, bet vėl išsiskiria, kiekvienas sau... Tik nesuprasi, – pirmyn jis slenka ar atgal?.. Kai Simanas pasiekia kelio aukštumą, ją ūmai užlieja .skaisti iš debesų prasiveržusi saulė. Ji sutviska kaitria liepsna namų languose, sidabro dulkėmis pažyra sniego plotuos.

Ir Zanui atrodo, kad dėdė Simanas keliauja į šviesią nepiktų žmonių šalį...

TĖVAS*

Šiandien aš tai atsiminiau, sėdėdamas prie židinio ugnies...

Buvau penktas vaikas šeimoje. Kai aš atsiradau menkutis ir silpnas, niekas manimi nesidžiaugė. Motina nusprendė, kad jai ir kūdikiui bus geriau, jei jis neišgyvens. Aš išgyvenau, ir motina pasižadėjo, kad tai paskutinis, nors panašiai ji buvo sakiusi po trečio, o paskum ir po ketvirto.

Pradedant vyresniuoju ir baigiant manimi, visi broliai buvo lyg vienos ankšties žirniai, tik nežymiai vienas kitą prašokę ūgiu. Ritomės beveik kismet, vienas kitą stumdami iš lopšio, varžydami dėl motinos krūties ir klikiais balsais reikalaudami savo teisių. Motina, nuolatos sunki, pati apie tokią savo būklę sakydavo: „Vienas po kaklu, antras po širdimi“.

Kai susilaukiau trejeto metų, lygiai tą pačią dieną mano tėvą, malūno darbininką, du miltuoti vyrai parnešė negyvą. Jį pagriebė šeštarnės ir visą pusvalandį blaškė, kol sulaužė rankų ir krūtinės kaulus.

Tas įvykis giliai įsibrėžė į mano sąmonę, anksti ją pažadinęs iš kūdikystės sapnų. Atsimenu, kad tėvą, visą kruviną, ilgai motina laikė savo glėbyje, ir jos verksmas, panašus į vieną nepasibaigiantį iii, buvo girdėt kitame gatvės gale. Visi keturi broliai, pamatę įneštą tėvą, išsislapstė, ir jų alpulingas raudojimas atsiliepė iš lauko. Greitai namas prigužėjo kaimynų, o tarp jų atsirado ir dėdė Motiejus su viena balta akimi, kuris mėgdavo uostyti tabaką ir už ausų kilnoti vaikus, vadindamas tai „zuikio gira“.

Vakare tėvą jie paguldė vidury aslos, ant dviejų lentų, nuo galvos iki kelių uždenę drobule. Naujai atėjusios moterys retkarčiais prisiartindavo prie gulinčio, kilstelėdavo drobulės kraštą, pasižiūrėdavo ir vėl atsitraukdavo. Paskum jos tarp savęs kalbėjosi, kad negalima atskirti, kur veidas, kur rankos...

Tą kartą žmonės buvo visai kitoki negu paprastai: jie nerėkavo, tarp savęs kalbėjosi tyliai, paslaptinai. Barzdotasis račius, kuris, būdamas girtas, visuomet po langais šaukdavo „kakariekū“, stovėjo prie durų ir, baugiai mirkčiodamas, abiem rankom maigė kepurę.

Visą naktį buvo pilna svečių, degė žvakės, giedojo. Tvankiame kambaryje dvelkė vašku. Motina daugiau nevaitojo. Ji tupėjo asloje, prie pašarvotojo kojų, tarp dviejų kaimynių, baltutė, gražiai susišukavusi, ir lingavo galvą tartum migdydamasi.

Kitą rytą tėvą įdėjo į grabą, ir keli vyrai, jį pakėlę, išnešė į dėdės Motiejaus vežimą. Gatvėj jau lūkuriavo žmonės, susimetę į būrį. Vienas malūno darbininkų, vakar atnešusių tėvą, mosuodamas rankomis, pasakojo:

* Spausdinta rink. KI.

– Jei būčiau kiek anksčiau atbėgęs... Na, kas galėjo žinoti?! Kai sustabdėm girnas, ištraukėm – dar krutėjo. O kad būt padejavęs ar aiktelėjęs – nė sykio...

– Priėmė kankinio vainiką varguolis, ir lengva jam, – atsiduso moteriškė, – o kaip su tais pipirais dabar be jo tai motinai?

Mes, vaikai, apsėdom grabą iš šonų, pora vėliauninkų su kamžomis stojo priekyje. Dėdė Motiejus timpltelėjo vadžias, ir vežimaitis pasijudino.

Diena buvo skaisti, šviesi. Tirštai sužydusios vyšnios, sakytum taip pat įsivilkusios į baltas kamžas, tęsėsi visa ilgąja miestuko gatve, kažkur kelio gale susiliedamos į vieną didelį, baltą debesį, iš kurio kyšojo tik drėgni ir žvilgą nuo ryto rasos namų stogai.

Iš bažnyčios visi patraukė kapinių pusėn. Greitai procesija išklydo į atviras kalvas. Varpo balsas kaskart tolo, silpnėjo, prasmegdamas begalinėj laukų platybėje. Saulė kilo vis aukštyr ir aukštyr. Daugelis palydinčių ėjo vienplaukiai, braukdami rasojančias kaktas.

Kapinėse visus priglaudė ūksmingi medžiai. Ant ką tik supilto geltono smėlio kupsto, prie kurio artėjo grabas, bruoždamasis į nusvirusių beržų šakas, buvo numestas kažkieno švarkas. Iš žemės išlindo įraudusi vyro galva, o netrukus ir visas jis išsikabino, sviedęs kastuvą. Iš visų pusių, lyg kokią retą naujieną, žmonės apstoję šviežiai išraustą duobę.

Visiems suklypus, kunigas, užsidėjęs keturkampę kepurę, nesuprantamais žodžiais, lyg sau, po nosimi, iš knygos atskaitė maldą, pašlakstė duobę, ir grabas, palaikomas rankšluosčių, lėtai ėmė leistis. Pirmajam nuberto smėlio žiupsniui dusliai subildėjęs, dėdė Motiejus privedė mus ir pamokė, kaip reikia atsisveikinti su tėvu, kuris niekad daugiau nesugrįš. Kaip ir broliai, aš paėmiau smėlio, užsižiūrėjęs į žaismingai dirbančius kastuvus, kurie vis pylė ir pylė į duobę. Kai ji prisipildė ir dargi viršum jos išaugo pailgas kauburyš, atsiminęs dėdės žodžius, prispaudžiau prie to kauburio ir savo delne sušildytą smėlio bandutę.

Kapinės greit ištuštėjo. Medžių šlamesys vis smarkiau įsigavo. Pro gležną jų lapiją sutvisko juodas saulę užgožęs debesis. Pabūgę lietaus, išbėgiojo paskutiniai, tik du senukai, susikabinę rankomis, pasiramščiuodami lazdomis, čėžėjo žvyro takais, kažko ieškodami tarp apleistų, įdubusių ir sodria žole subujusių kapų.

Motiną, kuriai pasidarė bloga ir kaimynės buvo nusivedusios į šalį, mes radome už vartų, įsikniaubusių į račiuvienės petį. Truputį pasulpsčiusi, skarutės kampu ji nusivalė veidą, atsisėdo į vežimą ir pasiėmė mane ant kelių. Kuinas gyvai sukinkavo tuo pačiu keliu, vėtydamas širmus karčius, tik jau su lengvesne važta.

Po ilgai užsitęsusios tylos, gal norėdamas visus nuraminti, dėdė Motiejus tarė:

– Kaip nors jau šitai, ką gi dabar, juk, ana, va, ot, ir ką tu žmogus... reik ramintis, ir gana...

Gausus ir nieko nepasakęs dėdės žodingumas, o ypač kai jam reikėdavo ką nors svarbų pareikšti, tais laikais man atrodė tikra jo gudrybė, suprantama tik dideliems.

Nepasiekęs didžiosios gatvės, mūsų vežimas pasuko dešinėn ir ėmė kopti kalnan. Šią liūdną valandą dėdė mus sumanė pralinksinti ilgesne, bet ir vargingesne kelione pro seną perkūnų nuskaldytą ažuolą, kuriame buvo gandrų lizdas. Tos aukštumos buvo visų mėgstama pasivaikščiavimo vieta. Iš čia, kaip dėdė tikino, galėjai matyti penkių parapijų bažnyčias.

Kelionė baigėsi pačiu liūdniausiu būdu, kai Motiejus po visų aprodymų pasuko malūno pusėn. Tai buvo artimiausias kelias namo. Motina, lyg kas būtų jai į širdį smeigęs, išvydus malūną, vėl pradėjo balsu šaukti. Mes visi sužiūrom į baltą, putojantį ir užiantį vandenį. Brolių veidai ištįso, tartum jie pirmąkart būtų kažką baisų ir nepaprastą sutikę. Miltais apdulkęs trobesys su besisukančiu milžinišku rekežiumi šį kartą tikrai buvo panašus į artėjančią, grasančią baidyklę.

Ilgai po to aš neišdrįsau prisiartinti prie malūno ir ilgai mano sapnuos jis dar vaidenosi.

Po tėvo mirties namai atrodė tušti. Niekas neišdrįso pirmauti, kelti balsą, ir net dėdė mūsų nekilnojo už ausų. Kurį laiką mes pasijutome jei ne laimingesni, tai nors pranašesni už kitus. Kaimynai mums rodė meilę, stabdė praeinant, šnekino, kvietėsi pas save, – kuo galėdami vaišino. Gatvės draugai, iš pradžių dalijęsi savo žaislais, greitai ėmė pavydėti visų mums teikiamos globos ir garbės.

Kitą rytą po laidotuvių motina atsikėlė švintant, pašildė vakarykščią bulvienę, vyriausiam broliui nurodė, kuo ir kaip mus pavalgydinti, ir išėjo. Grįžo ji tik vėlai naktį, šlapia nuo kojų iki gaivos, su žagarų glėbiu. Paskum kasdien ji taip kėlėsi ir ėjo ravėt daržų, nešt turtingesniems miestelėnams vandenį, skalbt arba į baidokus kraut malkas. Ne kartą iš tolo ją mačiau bėgančią į laivą aukšta, siaura lenta, pasikaišiusią sijoną, su prikrautu malkų karu. Jos tamsiai įdegęs veidas blizgėjo saulėje, blauzdos švytravo greit kaip ratų stipinai. Tokia ji man nepaprastai patiko ir buvo graži.

Vasarą mes niekuo negalėjome skųstis. Atsikėlę vis ką nors rasdavome po pagalviu arba padėtą tiesiog prie burnos. Krosnies žarijose visuomet būdavo kas nors šilta ir skanu. Kiekvienas stengėmės vakare motiną sutikti su kuo didžiausių dorybių glėbiu, nes ji būdavo dosnesnė tiems, kurie neišdykavo, neskriaudė kitų. Tačiau rudeni išplaukė laivai, sušvilpė pro kertes šaltas vėjas, sustingo žemė, ir motina vis dažniau ėmė neišeiti iš namų. Bet dėl to nebuvo geriau: žiemai atėjus, nuo stalo išnyko mėsa, net pienas. Jeigu spręst iš motinos karštų pokalbių su dėde Motiejumi, visi tie daiktai: baidokai, ruduo – turėjo ryšį su atsiradusiais nepritekliais.

Dėdė linguodamas galvą sakydavo:

– Aš jau seniai pravalgiau savo arklį... O ką daryt? Jei taip toliau eis, susilauksim bado...

– Dar tau ne taip... tu vienas... O kur man dėtis su tais?! Neišmaitinsiu... jau matau, – kad neišmaitinsiu... Kitusyk taip užaina, – rodos, paimčiau visus ir palįsčiau po ledu... – kalbėdavo motina.

– Ką jau, šitai, ana, va, kaip nors, gal pavasarį piemeniu kur vyresnį nusamdys, ar ką, – ramindavo dėdė.

– Turtingi bėdavoja, kad jų miršta, neišgyvena, o kad mano nors vieną žemė atimtų, nors vienu našta sumažėtų, – sielvartaudavo motina.

Kai tik ilgiau ji neišeidavo skalbti, nešioti miestelėnams vandens, – darydavosi pikta, ir nė vienas mūsų neišvengdavo jos rūstybės. Jei išdrįsdavo kuris susiraukt, paragavęs miltais blėstos pliuorzės, – ja viena beveik ir maitinomės, – arba įkyriau pareikalaut ko nors skanesnio, motina užsidedavo, ir nepajusdavome, kai mūsų ausys sutraškėdavo jos rankų žnyplėse.

– Turit po nosimi ir ėskite! Išgrūsiu ubagais, tai žinosite! – grasindavo.

Bet po šitokių audrų, išblaškiusių mus pasieniais, ji tuojau pat atsileisdavo. Surankiojus visus, nušluosčiusi ašaras, nuvaliusi nosis, – vėl būdavo gera. Glostydamą mane, paprastai ji sakydavo:

– Vargė tu mano... Reikėjo tau atsirasti... Negana buvo tų keturių burnų!

Kartais tokiomis atlyžio valandomis ji sodindavosi mane, kaip jauniausią, ant kelių, apgniauždavo mano rankas savo rankomis, pakišdavo mano galvą po savo smakru ir supdamos imdavo dainuoti. Dainuodavo ji su ypatingu liūdesiu balse, plačiai atidariusi akis. Jos veidas pasikeisdavo, darydavosi ji kažkokia nepažįstama, ir tada jos bijodavau.

Šalčiams prasidėjus, motina vėl kasryt dingdavo iš namų. Grįždavo vėlai. Saulei nusileidus, mes užsisklėsdavome duris ir, prisišlieję vienas prie kito, stengdamiesi nesidairyt į tamsą, kur dažnai pasirodydavo šiurpios būtybės, imdavome laukti. Visai sutemus, praeidavo, lazda į sieną baksnodamas, aklas elgeta. Jis visuomet lazda baksnodavo ir mosuodavo ja prieš save, patvoriais ieškodamas kelio. Paskum, daug vėliau, šaukdamas po langais „kakariekū“, nudundėdavo girtas račius. Nesulaukę motinos, sušniurę, įsikibę vienas į kitą, užmigdavome. Tik kai išgąsdintas sapnų

vidurnakčiais pabUSDavau, ją matyDavaU pasilenkusią prie balanOS: lOPančią arba plauNaNčią mūsų skarmalus.

Jei tik motina kokią dieną pasilikdavo namie, tuojau atsirasdavo dėdė Motiejus. Įėjęs apledėjusiais ūsais, trindamas sušalusias rankas, sakydavo:

– Kas čia bus, kas čia bus?! Išstips paukščiai ir žvėrys!

Jis nešiojo tėvo kailinius, kepurę ir sekmadieniais skolindavo jo paliktą skustuvą, kurio dėdei nepavyko išvilioti iš motinos, nusprendusios, kad tai turj palikti vienam iš sūnų. Pauostęs iš geltonos dėžutės tabako ir išsičiaudėjęs, senis visuomet mokėjo ką nors tokio papasakoti, kuo motina stebėdavosi.

Tik nuo kurio laiko dėdė su motina pradėjo vesti kažkokių slaptus, nesuprantamus pokalbius. Nepaisant didžiausio mano smalsumo, sunku buvo įspėti, apie ką jie kuždasi. Dėdei slenkstj peržengus, štai motina, ko anksčiau nebūdavo, tuojau sodina jį šiltesnėje vietoje, duoda išgramdyt pusryčių ar vakarienės likučius ir, pritūpusi greta, visa sužiurusi į Motiejų, klausia:

– Na, kaip?

– Tai, šitai, va, vis spiriasi, bjaurybė! – atsako dėdė. – Bijo tų tavo pipirų. Sako, dabar nieko, o po kiek laiko jie man bus kartūs.

– O taip jam viskas būt gerai? – pasiteirauja motina, dar arčiau prisislinkdama prie dėdės.

Na, taip, ana, jis nieko. Taip tai visomis keturiomis... Viskas būt gerai...

– Tai ką daugiau sakė? – vis klausinėja motina.

– Ką jis daugiau sakys! Šią nedėlią jo nebus. Mat prie to matoro, kur kulia, – mekaniku jis.

– Mekaniku? – lyg nustemba motina.

– Na, va dabar, nežinojai?! Seniai mekaniku. Vyras turi galvą!

– Tai nei šiaip, nei taip nepasakė?

– Po nedėlios duosis matyt. Pas Šliomkę išgersim butelį, ir ant tikrųjų: ne, tai – ne, o je, tai – je...

Išeinant dėdei, motina jį išlydėdavo, glostydamą ranką, ir maldaudavo:

– Aš tau kažį ką, Motiejau... Kaip nors, jau kaip nors prikalbėk... Juk ne dėl savęs aš... ne griekas man rūpi, tik tos penkios burnos...

Tokios pakuždu kalbos, slaptažodžiavimas, numykimas ir mums, mažiems, nesuprantami riesti dėdės išvedžiojimai vis dažnėjo. Po kelių dienų jis vėl atkrypavo įšilęs, raudonas, berniška, ant pakaušio, užsivertęs kepurę.

– Tai va, – gali kept pyragą! – pranešė Motiejus, kažkaip styptelėjęs visu kūnu, ir patenkinta, gudri šypsena išskleidė jo ūsus.

– Eik jau, eik, meluoj! – pašoko motina, paleidusi iš rankų nebaigtą lupti bulvę. Valandėlę ji taip stovėjo atviru, šviečiančiu veidu, nustebusi, tartum sumišusi, ir staiga užsidengė prijuoste burną, lyg slėpdama juoką.

– Dabar, šitai, ana! – skėstelėjo dėdė. – Sakau gi tau. Ilgai mislijo – ir šiaip, ir taip. Girdi, bijau... kad nors du ar trys būtų, o čia – penki. Girdi, sunku man bus pakelt. Ant galo išgėrėm dar buteliuką, girdi: ė, kaip bus, taip, – einu!

Bet motina jau neklusė dėdės. Ji palengvėle atsisėdo, galva kaip pakirsta nusviro ant kelių ir ėmė krūpčioti.

– Na, na, na, pradėsi! Ar žalias rūtas atsiminei? Verčiau man už tai krapštyk merikonišką...

„Merikonišku“ dėdė vadino tėvo skustuvą, paveldėtą kažkuomet iš brolio, gyvenusio Amerikoje. Šis iš pažiūros menkas daiktas seniui vis dar nedavė ramybės.

Susarmatyta motina liovėsi krūpčioti, išsišluostė akis susitvarkė plaukus ir, šliurpčiodama nosimi, valdydamos, pasakė:

– Tik man jų gaila... Kai pagalvoju, svetimas vis – svetimu. Neapkabins taip, nepamyluos... Tegul bus ir auksinis, o tos meilės jie neturės.

Išeidamas dėdė išsinešė ir skustuva, šį kartą jau negražinamai, nes motina, atiduodama jį, pridūrė:

– Turėk sveikas! Dieve duok, Motiejau, kad tik tavo ranka laiminga būtų, kad nepadaugėtų man tų ašarų...

Vieną naktį, kažkaip pabudęs, aš nepaprastai nustebau, pamatęs prie liepsnojančios krosnies greta vienas kito sėdint motiną ir nepažįstamą vyrą. Juodu sėdėjo ant suolo, beveik prisišlieję, sužiurę į ugnį, kurios rausvi atspindžiai žaidė susimąsčiusiuose veiduose, klajojo sienomis. Tarpais, ugniai prigesus, viską užgobdavo tamsa, abi galvos tartum susiliedavo į vieną, bet po kiek laiko, suūžus malkoms, jos vėl išplaukdavo. Vyras buvo pailgaveidis, skustas, su giliomis akių įdubėmis, niekad dar man nematytas. Jo stambios, laisvai sunertos rankos kabojo tarp kelių. Pagaliau dusliu balsu, neatgręždamas žvilgsnio nuo ugnies, jis atsiliepė:

– Susitvarkysime, susidurstysim ir kaip nors gyvensime...

Motina dar arčiau glustelėjo prie vyro, paglostė jo rankas, kelius, paskum atsidusus paguldė savo galvą ant jo peties.

– Ma-aa-ma! – nežinau kodėl išsiveržė iš mano gerklės, ir ilgesys, nesuprantama gėda, pavydas suspaudė krūtinę.

– Kas, kas, mažyti? – pakilo motina ir su glėbiu šoko prie manęs. – Eikš, mano žvirbli... Ar susapnavai?

Ji tuojau lyg nesusitupėjusį viščiuką mane pastate prie krosnies. Nepažįstamojo ir mano akys susitiko. Jis buvo rauplėtas, negražus.

– Jonuk, pasisveikink! – stumdama mane artyn, paragino motina. – Čia tavo tėtė... Geras tau bus... mylės...

Kai tik aš išgirdau šiuos žodžius, greit išsivadavau iš motinos rankų ir pasileidau atgal. Ašaros plūdo man gerkle. Kol pasiekiau lovoj sukilusius ir taip pat sužiurusius brolius, jaučiausi mažas, apleistas ir vienu vieną pasaulyje.

Ir kažkodėl šiandien aš tai atsiminiau, sėdėdamas prie židinio ugnies...